179 1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

Becht Rezső: Soproni évszakok
Nyár

A fény évszaka.

Teremtő ereje teljében ragyog a Nap és az érett férfikor szenvedélyével hevíti élettársát, a szőke Földet. Reszket a levegő a búzamezők felett kettőjük lázától, az illatos éjszakák pedig csak rövid pihenők nász és nász között. Alig marad ideje a Földnek, hogy harmattal hűsítse termő testét, máris újra beborítja teremtő vágyával a Nap.

Lángra lobban az erdők felett a Károly-kilátó, hajnali pírban izzanak Sopron tornyai, új reggelre virrad a szelíd táj a Fertő és a Várhely közt. A fény végigsimítja a városráncos arcát, belemarkol a fák koronáiba és sugarai a hársak levelein és a zsalu résein át besiklanak a szobába. Ragyogásba olvadnak az álmok árnyai, sugaras szemmel ébrednek az alvók.

Amíg odakünn begerjed az élet és munkába állanak a Nap teremtményei, a madarak és méhek, a kenyértermő kalászok és a gazdák, addig a sugarak kíváncsi ujjak módjára végigsétálnak a szoba falán, sorba betűzik a könyvek szikrázó címeit, megvigasztalják a vázákban senyvedő virágokat és izzó életre keltik a festett életet: Koszta József *Aratóit*, Kássa Gábor *Balatoni ménesét* és Mende-Mühl Gusztáv *Alpesi táját*.

Az ablak alatt már seprű suhog, víz loccsan. A nedves aszfalt édeskés szaga száll a reggelbe.

*

Nyár van. Fény az ég, fény a föld. A Fertő tükre visszavetíti, a felhők tovább adják a virágos réteknek, a rétek a madárdalos erdőknek. A munkába sietők emberek leszegett fejjel védekeznek ellene és az árnyékot keresik. De a fény minden ablaküvegből, minden falról, a vizes járda minden kőkockájáról szemükbe harsog. Csak az ódon kapualjak boltíves homályával nem bír. Ott az árnyék marad az úr, a századok penésze, a történelem dohos áhítata. De már beljebb, a loggiás udvarokba dél 180felé betéved egy-egy napsugár és megcirógatja a leander tövében szundikáló macskát.

Nyári csönd fekszik a Belvároson. A diákokat elvitték a vakációs vonatok. Nélkülük kong a Városház-tér, ahol ilyenkor csak a galambok sétálnak és az idegenek, akik hunyorogva nézik Mátyás király házát, az Eggenberg-udvart, a Kecsketemplom leányos gótikáját és a régi főnemesi házak szoros sorát. A

Várkerületen, szálló csirketollak közt tikkadtan folyik a hetivásár, mint valami megelevenedett tarka akvarell.

Künn a határban peng a kasza, búg a cséplőgép. A szőlőkben tüzzel hízlalja a nap a rézgálicpettyes levelek közt növekedő fürtöket, a Lövérekben dong a rovarszárnyak szorgalmas zenéje. Tschürtz Samu, az öreg gazdapolgár, lerázza szemöldökéről a verejtéket és lefojtja a szívében lüktető hálát, mert arra Ágfalva felé sötét felhők tornyosulnak, pedig még de sok szekérre való kéve vár a tarlón.

*

Nagy az emlékeztető ereje a nyárnak.

Mintha nemcsak a test pórusai nyílnának a fény felé, hanem az emlékezés is szélesre tárulna, hogy bebocsássa régmult nyarak ragyogását. A könnyű ruha, amit oly kellemesen jár át a legrekkenőbb hőségben is az örökös soproni szellő, visszafiatalítja a komoly felnőttet matrózruhás kisfiúvá. Egyetlen ribiszkeszem ízében feltámad a kamaszkor zavaros romantikája, a békebeli „Lőver”-világ minden illatozó szépsége, lepkéivel, méheivel, gyerekszerelmeivel, az érő gyümölcs és a széna meleg szagával s a vérestérdű pajtások csatazajával. Hányan járnak vissza nyaranta az idegenbe szakadtak közül a gyermekkor „grund”-jára, emlékezni és új erőt meríteni a soproni földből! Arcukba hiába írták bele az évek az élet stigmáit, szemük mélyén még ma is ott él az a kisfiú, akit valamikor harmatos nyári reggeleken egy fiatal anya kézenfogva vezetett a „Krautäckerek” lila kelkáposztabokrai közt a Jezsuita-kert mögött az Uszoda-vendéglő platánjai felé, ahol már telítve volt a levegő a Nagyuszoda zöld vizének izgató szagával, a vacogó gyerekhad zsivajával és a nagybajszú Grobitsch-mester „Eee-ins, zwei–drei”-évei. Különös, kétnyelvű, de egyszívű világ volt. „Balkniztunk” míg belekékültünk, faltuk a pénztár „Rézi-tant”-jának ropogós barna „Wekni”-it, százszor is fejest ugrottunk a vízbe dobott „Blucerlik” után, expedíciókat szerveztünk a tó végében lévő „Wandli” iszapjába, német kérdésekre magyarul feleltünk, – igazi határmenti kölykek voltunk. Itt a Nagyuszoda korhadt deszkái közt vettünk búcsút később a békétől is, azon a 14-es nyáron, amikor a Girardi-kalap helyett kardot akasztottunk a kabin fogasára.

181Nyár és víz! Elképzelhetetlen egyik a másik nélkül. Ha Sopronnak nincs is folyója, de van helyette Tómalma, Fertője és Lövér-fürdője. Mind a három más és más, s valamennyien ismét mások, mint féltestvéreik, a kicirkalmazott „strandok”.

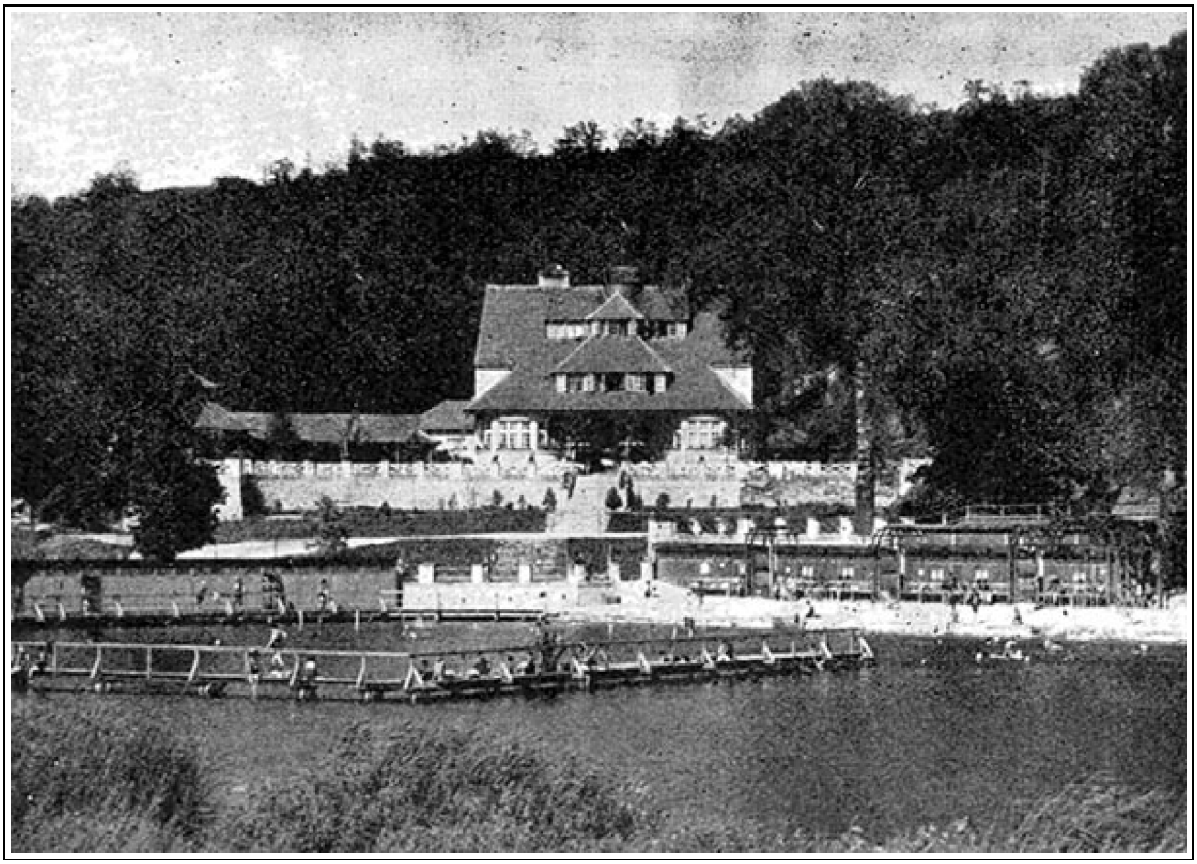

Tómalom.
Diebold fotó.

A Tómalom! ... A rómaiak egykori „Borostyánkő-út”-jának mentén, termőföldek hajlatában, virágos, erdős dombok lábánál rejtőzik. Eddig csak egyik sarka hódolt be a civilizációnak, móló, kabinsorok és egy barátságos szálló képében. A többi része még ősi természet: sáskoszorú; füzek, fenyők, leheletfínom távlatok, párába vesző dombok, erdők és a láthatár szélén Szent Mihály temploma. Kínai festő ecsetje nem festhet gyengédebb képet. És ebben a zöld keretben nyugszik, mint hamvas bársonyban a drágakő, a táj lelke, a tó, melynek vize maga is folyékony bársony. Itt időzik legtöbbet és legszívesebben a napfény, itt vitorláznak legszebben a felhők, fent az égen és lent a tó tükrében. Aki nem látta pirkadatkor, amikor Gréti, a hattyú, fehér párák közt első útjára indul a nádasba, míg fenn az égen kigyúlt bárányfelhők alatt a rákosi püspöki palota gólyapárja kering, az éppoly kevéssé ismeri, mint az, aki még nem fürdött vizében éjjel a csillagok fényénél.

Idejártak valamikor vászonernyős társaskocsin szakállas apáink, amikor a szálló helyén még süppedt házikó állott. A 182hársak alatti hosszú asztaloknál fertőmelléki bor mellől gyönyörködtek bennünk, akik a borostyánkőszínű vízben csiborra vadásztunk, míg az anyák és nénik szemérmesen tempóztak nagy fürdőkalapjaik árnyékában, úszóruhájuk hatalmas léggömbje jóvoltából.

*

A Fertő megint valami egészen más. Annyira más, hogy a legtöbb soproninak époly idegen mint a Tana-tó

Abesszíniában. Pedig mennyi gyönyörű pasztellkrétát használt el a Teremtő, amíg odafestette ég és föld közé ezt a félig délibáb, félig valóság valamit, ami néha tó, néha tenger, néha pedig szántóföld. Ha erős a szél, a víz elfut előle a túlsó parton túlra, ha elül a szél, újra visszajön a rákosi part cserbenhagyott nádrengetegébe és az iszapban vergődő halakhoz. Nem lehet bírni vele. Ha észreveszi, hogy valahol strandot építenek partjára, fogja magát és duzzogva odább költözik. Vásott kölyök villogó szemmel, nádüstökkel, rongyos ruhában, de minden zsebe tele van furcsa csodákkal, különös játékokkal, amiket csak a pákász ismer, meg az a néhány Fertő-kutató, aki beférkőzött bizalmába.

Földrészek hangulata keveredik ebben a tóban. Ilyenkor, júliusban, fehéren izzó afrikai nap perzseli náddzsungeleit vagy haragos izlandi felhőseregek csatáznak felette, éjjel pedig Litai-po bölcs, ázsiai holdja terít reszketeg uszályt a fodros vízre, beezüstözve a ringó árbócokat, a távoli falvakat, a cölöpökre épült madárvártát és a békakórus zengésében békésen alvó madártelepeket.

Az, hogy olyan kevesen ismerik, egyik legvonzóbb tulajdonsága. Talán nem is volna szabad még ennyit sem írni róla, mert hátha divatba jön és akkor vége annak a polynéziai idillnek, ami itt, Európa közepén még megmenekült a civilizáció denaturáló hatásától. Pedig de sok emberre ráférne, hogy „emberségre” tanítsa egy nyári nap a Fertőn! – kezdve a nap harcán a reggel gomolygó páráival, amelyekben ideges örömmel bomlanak ki a rozoga kikötőből kisikló csónakok vitorlái, egészen az esti visszatérésig a lenyugvó nap bíborában, lángoló náderdők közt, aranyló vizen.

Ami közben volt, az naptól átitatott csönd, vízben, fényben és szélben fürdő test, megtisztult lélek, madarakkal versenytszárnyaló boldogság, nádasok labirintusában fészkelő béke, szelíd színek pompája, felhők bámulása: – Élet, a Teremtés szeplőtlen hajnalán.

*

A Lővér-fürdő vagy Erdei-forrás-fürdő már nem természetes gyermeke a természetnek, mint a Tómalom és a Fertő, de mivel az építőművész fantáziája belesimult a tájba, létrejött valami, ami az 183épület ragyogó derűjéből, kék vízből, zöld pázsitból, sötét fenyőcsoportokból, az ég kupolájából és a barnára sült fiatal testekből szintétikus úton kicsiben a nagy Nyarat valósítja meg. Itt mindig vasárnapi hangulat van. Fürdőtrikós nimfák és faunok Pánt ünneplik, aki a környező erdők és kertek madaraival furulyáztatja el csintalan izeneteit és a fenyők meleg gyantaillatát leheli a heverőkre.

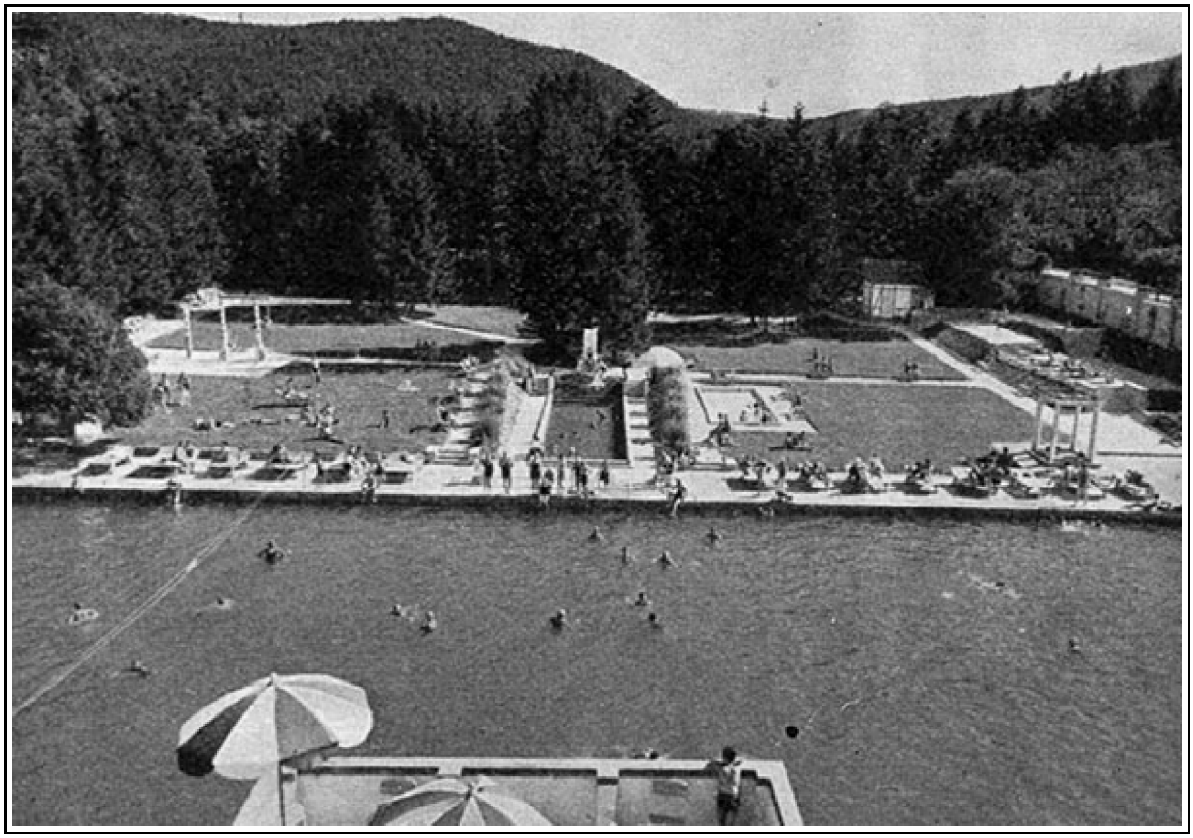

Lövér fürdő.
Diebold fotó.

Nagy tékozlás folyik nyáron az erdőn. Aranytallérokat szór a nap a lombsátor résein át az utakra, ösvényekre, a zöld félhomályban hűsölő harangvirágokra és a patakok mentén ívelő páfrányokra. Tékozló szívvel terített asztalok a tisztások és völgyek, ahol a bánfalvi tehenek boldogan ropogtatják a dús füvet, amiből habos tej lesz. Néha egy pillanatra felbukkan az erdőszélen egy nedves fekete orr és két csillogó szem, de megroppan egy ág a hintázó mókus alatt és az őz robogva menekül a sűrűbe, hátán az aranytallérokkal.

Apró neszekből szőtt csöndben fecseg a Vadászforrás, mögötte feszülő inakkal kapaszkodik a szürketörzsű bükkös a hegynek, melynek tetején a fenyők testéből illatos gyantát olvaszt a napmeleg. A tisztásokon ostormagas harangvirágok – mindmegannyi karcsú *campanile* – hivogatják a vadméheket. Nincsen fűszál, amin ne igyekezne a napfény felé valami bogár. Minden 184él, ízzó gyönyörrel habzsol és a saját kis zenéjével fokozza az élet zsivaját. Áfonya kéklik, benne az erdő minden ízéből egy-egy leheletnyi próba, ahogy a ribiszkében a Lövérek zamatja találkozik. A tölgyek alatt tarka gombák és vargányák élik titokzatos életüket, amit a tegnapi meleg esőnek köszönhetnek.

A soproni erdők legszebb ékességei azonban a ciklámenek. Ők a sötét völgyek virágarisztokratái. Amikor ötágú koronáik mint szelídvörös ámpolnák bevilágítják az augusztusi erdő homályát, akkor elérte az erdő évi körforgásának csúcspontját. Feladatát betöltötte, útja lejtőnek fordul. De előbb még ezekben a legerdeibb virágokban egybefoglalja minden illatát, vágyát és titkát, aztán megadással várja az őszt. Egy csokor ciklámen az íróasztalon az egész erdőt a szobába varázsolja. A mezőnek nincsen ilyen virága.

Margaréta, pipacs, szarkaláb és búzavirág csak együttesen tudja azt, amire a kis ciklámen egyedül is képes.

*

Nyári délutánok elmúlását a Naphegy kilátó-páholyaiból kell élvezni. Szemközt a Károly-magaslatot még napfény fürészti, de lenn a völgyben a Lövér-szállóra már árnyak szállnak. A város tornyain is fennakad még néhány fényfoszlány, a Fertő pedig réztükörként veri vissza a naplementét. Rengeteg mondanivalójuk van ilyenkor itt fenn a madaraknak. Zengő hálájuk betölti a Naphegyet és testvérét a Vashegyet, ahonnan lelátni Bánfalva vacsorafüstöt eregető házaira és a hegyláncok lila kulisszáira, melyek mögött vörösen alászáll a nap.

Megjött a nyári este. A langyos szellők összeterelik a sötétség feketegyapjas nyáját, aztán pihenni térnek. Levél sem rezdül, csak denevérek cikkáznak és a tölgyek tetején megszólal a kuvik. Bársonykéken feltárul a Mindenség és az apró ember itt lent a füvek és fák közt nem tudja, megkapaszkodjon-e a meleg Földben, vagy engedjen-e a vágynak, amely csónakázni hívja oda fel a csillagfolyamra, a Tejút ezüstös habzásába. A földi fények erősebbek, mert melegebbek. Nem lehet csakúgy itthagyni a Lövérekben kigyúló lámpákat és mögöttük a mélyben a város barátságos fényfüzéreit, melyek közt patinazölden szökik égnek a megvilágított Várostorony. Arrafelé most kezdődik az egyszerűbb szívűek esti ünnepe, azoké, akik az élet szépségeit legkönnyebben három deci vörösben találják meg. A boltíves kapuk alatt és a gazdapolgárok udvaraiban a „Buschenschank”-romantika csipős szaga terjeng. Kecskelábú asztalok, leanderek, harmonika, egy-két csupasz villanykörte és az ivók önfeledt csoportja néha a leghatásosabb operadíszletet varázsolják a vasalt kapu ívén betekintő elé.

A középosztály harmonikaszó helyett katonazene mellett vacsorázik az Erzsébet-kert vadgesztenyefái alatt, a nyaralók a 185Lövér-szálló terraszán élvezik a serpenyős felsált és a fenyőillatot, a „Gruber”-nál akácok közt csörrennek a csöndes budai méltóságos urak tányérjai, a Hatvan-ház körül pedig mintha ilyenkor este közelebb húzódnának a tölgyek és fenyők, hogy megóvják a vakációzó embereket a profán élet lassú mérgeitől.

De az éjszaka, az igazi nyári éjszaka mégis csak azoknak kedvez leginkább, akik a sötét padokon az erdő mélyéből hallgatják a távoli muzsikát és a közeli szívverést. Nekik világítanak a villódzó szentjánosbogarak, melyek már akkor is lámpással szálltak nyári nászra, amikor ezen a vidéken még római legionáriusok ölelték a szép barbár lányokat és a fénylő bogarak láttán nem azt súgták: „Látod? – Szentjánosbogarak .....”, hanem azt, hogy: „Stellae volantes” .... repülő csillagok .....

Tíz óra felé a hold is felkapaszkodik a fák fölé. A Daloshegy mögötti nagy tisztáson ezüst szálak imbolyognak a bokrokon, halkan megmozdulnak a sárga füvek, mert két őz suhant el mellettük, a hegygerinc fenyőcsoportjai pedig szelíden szűrik a holdsugarak fénynyalábjait. Szentiványéji, álom ... Csak Puck kacagása hiányzik. De helyette az erdő mélyéből felharsan az erdészek hívó kiáltása: Tooooóó-biás! és a nyári éj tovább adja a völgyeknek és hegyeknek: „Tooooóó-biás .....!”

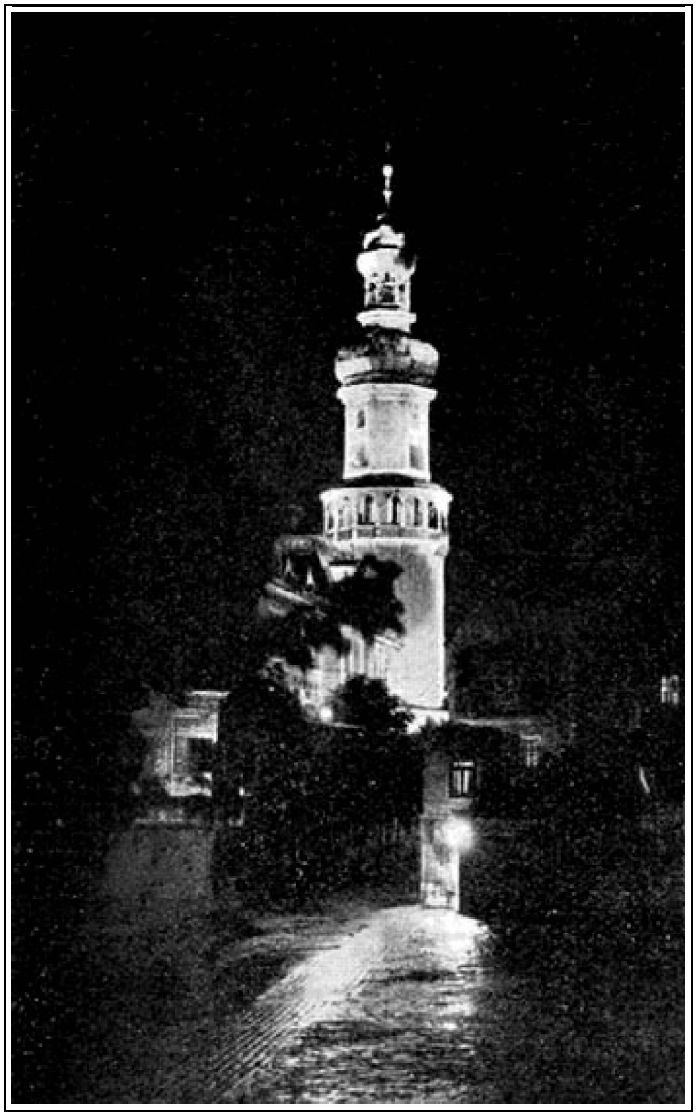

A kivilágított Városorony.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Dr. Thirring Gusztáv: Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt.

186Dr. Thirring Gusztáv: Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt.

Hazai történelmi kutatásaink eddig kevéssé terjeszkedtek ki az egyes községek kialakulásának és fejlődéstörténetének kiderítésére. Amit vármegyei monografiáink e tekintetben nyujtanak, az rendszerint csak a községeknek külső, mondhatnók politikai története és földesuraik birtokviszonyainak kiderítése. Azzal, hogy a községek hogyan alakultak, hogyan épültek ki és népesedtek be, minő volt a községeknek

démográfiai, társadalmi és gazdasági összetétele, eddig – kevés kivétellel – alig foglalkoztak kutatóink. Pedig az ilyen kutatásokra is bő anyag áll rendelkezésre, de ennek az anyagnak a feldolgozása már nem annyira a történettudós, mint a statisztikus feladata. Ez az anyag lehetővé teszi, hogy községeinknek népesedési fejlődéséről immár másfél évszázadra visszamenőleg statisztikai felvételeken alapuló, tüzetes és minden részletre kiterjedő képet rajzolhassunk. Egy rövid cikk keretében természetesen csak általános vázlatot adhatunk és csak azoknak a szempontoknak figyelembevételére terjeszkedhetünk ki, melyek a községek fejlődéséről nagy általánosságban hű képet adhatnak. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy Sopron vármegye községeiről rendelkezésünkre állanak a legelső magyarországi népszámlálásnak, a II. József által 1784–1785-ben elrendelt és a következő években megismételt összeírásnak eddig sehol sem közzétett adatai, amelyek tárgyalásunk kiinduló pontjául szolgálhatnak.

Ezek az adatok felölelik a községek házainak és családjainak számát, lakosságuknak nemi megoszlását, bizonyos korcsoportok és társadalmi osztályok részletezését a keresztény és zsidó lakosság megkülönböztetését és a községben jelenlevő idegenekre, valamint az onnan távollevőkre vonatkozó megállapításokat. Ezen bő anyagnak eredeti terjedelemben való közlése nem foglalhat helyet ebben a kis cikkben, amely a másfél százados fejlődés tükrét kívánja adni a rendelkezésünkre álló szűk keretben. Szorítkoznunk kell tehát a házak és a lakosság számának, valamint a felekezeti megoszlás jellemzésének céljából, a zsidók számának közlésére; más alkalomra tartván fenn a József-féle népszámlálás tüzetes adatainak községek szerinti közzétételét.

A József-féle népszámlálás után több, mint hat évtizednek kellett eltelnie, hogy újra hivatalos népszámlálás állapítsa meg a községek tüzetes adatait, de sem az 1850-ben, sem az 1857-ben. az osztrák kormány által végrehajtott hivatalos népszámlálásoknak községi adatait nem bírjuk és így ilyen kutatás céljaira csakis a magyar kormány által 1869-ben végrehajtott népszámlálás 187eredményeit tudjuk felhasználni. Hogy ezt a 85 évi időszakot áthidaljuk, azokhoz az értékes adatokhoz fordulunk, amelyeket Nagy Lajos közölt 1828-ban megjelent „Notitiae politico-geographico statisticae inclyti regni Hungariae partiumquae eidem adnexarum” című munkájában. Ez a munka egyenként sorolja fel az ország összes községeit és minden községről közli a házak számát, a lakosság számát, és ennek felekezetek szerinti megoszlását. De mivel a József-féle népszámlálás a felekezetek közül csak a zsidókat tünteti fel külön és így az egyes keresztény felekezetekkel való összehasonlítás nem lehetséges, mi is csak a zsidóság számadatainak közlésére szorítkozunk.

1869-től kezdve rendelkezésre áll a magyar kormány által tízévenként végrehajtott országos népszámlálásoknak kimeríthetetlen bő anyaga, amely a községek fejlődésének tanulmányozására szinte páratlan lehetőségeket nyujt.

E népszámlálásoknak anyagából csak az 1880. és 1930. évre vonatkozólag közöljük a házaknak, az összlakosságnak és a zsidóságnak számadatait. Ilyenformán tehát négy esztendőnek, úgymint az 1785., 1828., 1880. és 1930. éveknek megállapításai alapján, vagyis körülbelül 50 évnyi közökben észlelhetjük a községek fejlődését és alkothatjuk meg a fejlődés vonalát. Meg kell azonban említenünk, hogy az 1828. évre vonatkozó adatok, amelyek nem hivatalos népszámlálás eredményeiből kerültek ki, hanem egyházi sematizmusokra és más egykorú forrásokra támaszkodnak, nem tekinthetők mindenben teljesen megbízhatóknak, amint az a többi évek adataival való összehasonlításból kiderül.

Túlzottnak látszik egyes községekben a zsidóság száma és határozottan téved a szerző, amikor Csáva községben 1828-ban 528 zsidót mutat ki, holott a zsidók ott sohasem éltek ily nagy számban és Fényes

Eleknek 1836-ban megjelent munkája szerint ott zsidó egyáltalán nem lakott.

Másik tévedése Nagy Lajos könyvének, hogy ő a nagymartoni járásban Sankta Rozália néven külön községet tüntet fel, amelynek adatai azonban a Fraknó melletti Ujtelek adataival egyeznek és így nyilván ennek adatait közölte más néven.

A lakosságnak nemzetiségek, azaz anyanyelv szerinti megoszlásáról, sajnos, sem a 18. század, sem a 19. század első feléből nincsenek nekünk semmiféle adataink és így a nyelvi átalakulások vizsgálatára nincs lehetőség. Az anyanyelv csak 1880 óta szerepel a népszámlálások kérdőlapjain, de az első alkalommal a beszélni még nem tudó gyermekek anyanyelvi hovátartozása nem állapíttatott meg és így a nyert eredmények sem tekinthetők teljesen megfelelőknek. Összehasonlításra alkalmas adataink eszerint csak 1890 óta vannak. Vagyis olyan rövid időszakról, 188amely a másfél száz évre kiterjedő visszapillantásba nem illeszthető bele.

Sopron vármegye tekintélyes részének Burgenland név alatt történt elszakítása következtében a vármegye megmaradt részének közigazgatási beosztása is lényegesen megváltozott. Mivel a 150 évre való visszatekintés és összehasonlítás lehetőségét nem akartuk csorbítani, a községeket az 1910. évi járási beosztás szerint közöljük, minden járásnál kitüntetve azt, hogy a járásnak mely községei kerültek Burgenlandhoz és melyek maradtak magyar imperium alatt. A községeket minden járásban betűrendben soroljuk fel, de tekintettel arra, hogy 150 év alatt számos község egyesíttetett, az egyesített községeket a betűrend rovására is egymás mellé kellett helyeznünk. Figyelembe vettünk továbbá minden névváltoztatást, a Burgenlandhoz csatolt községeknek mai hivatalos német elnevezéseit pedig külön jegyzetben közöljük. Burgenlandnak a Német Birodalomhoz történt csatolása következtében a községek egy részének elnevezése szükségképen változni fog, de errevonatkozó hivatalos közlések eddig nem történtek. A magyarnak maradt községek esetleges német- vagy más idegennyelvű neveinek közlésétől eltekintettünk.

Nincsen e folyóirat hasábjain helyünk arra, hogy a 230-at meghaladó községek másfél évszázad alatti fejlődését feltüntető számadatok kommentálásába belemenjünk. Akik e vármegye sorsát intézik, vagy általában a vármegye fejlődése iránt érdeklődnek, azok a csatolt táblázatokban igen sok adatot fognak találni, amely nemcsak érdekesen világítja meg a multban történt fejlődést, de egyúttal előre világít a jövő útjaira és ebből adódó feladatainkra is.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Dr. Thirring Gusztáv: Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt. / Sopron vármegye községei.

Sopron vármegye községei.
(Az 1910. évi járási beosztás szerint.)

Folyószám	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934	1785	1828	1
	Kismartoni járás (Burgenlandhoz csatolva):											

Folyószám	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934	1785	1828	1
1	Alsókismartonhegy	156	–	60	31	1861	1760	565	362	585	780	
2	Felsőkismartonhegy			124	156			1405	1272			
3	Kismartonváralja			23	–			167	1(1)			
4	Büdöskut	115	136	233	309	873	999	1581	1506	–	–	
5	Cinfalva	144	164	234	423	914	1248	1589	2337	–	–	
–	–	166	159	213	294	950	1168	1308	1450	–	–	
7	Feketeváros	175	192	237	365	1327	1452	1683	2117	–	–	

189Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934	1785	1828	1
8	Fertőfehéregyháza	193	206	288	317	1564	1554	1576	1848	7	–	
9	Fertőszéleskut	108	180	217	259	1228	1340	1338	1312	–	–	
10	Kishöflány	113	125	139	186	930	936	994	1083	–	–	
11	Lajtapordány	98	109	132	166	705	803	812	848	–	–	
12	Lajtaszék	77	103	102	137	545	751	653	664	–	9	
13	Lajtaszentgyörgy	130	149	147	230	1060	1102	1059	1220	–	–	
14	Lajtaujfalu	66	67	84	284	512	510	838	2638	–	15	
15	Lorettom	46	53	47	54	326	402	355	271	–	–	
16	Nagyhöflány	183	182	233	286	1155	1311	1455	1449	–	–	
17	Oka	113	164	185	332	1110	1296	1425	1690	–	–	
18	Oszlop	121	139	182	290	906	1002	1156	1253	–	–	
19	Sérc	149	154	189	300	1065	1168	1225	1438	–	–	
20	Szárazvám	134	127	158	249	789	855	1107	1104	–	9	

189Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934	1785	1828	1
21	Szarvkő	190	231	274	514	1308	1704	2150	2508	–	1	
22	Szentmargitbánya	163	205	295	463	1270	1502	2066	2283	–	–	
23	Vimpác	74	77	78	111	529	580	611	762	6	15	
24	Völgyfalu	141	151	172	175	864	1019	732	919	–	–	
25	Vulkapordány	143	167	227	336	941	1222	1573	1795	6	9	
26	Zárány	78	69	111	209	459	517	686	931	–	–	
	Nagymartoni járás (Burgenlandhoz csatolva):											
27	Borbolya	72	63	102	160	452	472	580	844	–	–	
28	Darufalva	102	124	170	271	681	900	1139	1336	–	–	
29	Félszerfalva	34	40	61	138	216	309	575	986	–	–	
30	Fraknó	97	98	125	252	750	983	885	1184	–	–	
31	Fraknónádasd	145	148	239	425	998	1029	1530	2182	–	–	
32	Lajtaszentmiklós	144	168	182	369	9254	1244	1813	2631	4	–	
33	Márcfalva	166	154	231	401	1143	1128	1461	1896	8	–	
34	Nagymarton	308	541	426	753	2736	4092	3464	4305	774	1452	
35	Pecsenyéd	164	180	217	413	1039	1306	1904	2062	–	–	
36	Petőfalva	103	89	104	131	542	596	663	647	–	–	
37	Rétfalu	166	167	242	422	972	1226	1558	2155	–	–	
38	Savanyukut	–	–	–	384	–	–	–	1347	–	–	
39	Selegd	91	106	133	160	552	795	847	768	–	–	
40	Selegszántó	122	120	155	185	718	803	912	900	–	–	
41	Siklósd	130	140	257	288	765	1002	1244	1326	–	–	

189Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934	1785	1828	1
42	Szikra	72	70	144	226	514	524	814	1218	–	–	
43	Tormafalu	109	107	159	181	640	789	974	843	–	–	
44	Ujtelek	87	81	126	185	546	605	887	994	–	–	
45	Zemenye	92	90	125	183	525	699	827	773	–	–	
46	Kisboldogasszony	6	5	–	–	34	38	–	–	–	–	
	Felsőpulyai járás (Burgenlandhoz csatolva):											
47	Alsólászló	61	70	85	85	432	536	519	435	–	–	
48	Alsópulya	70	76	130	179	510	586	70	799	–	–	

190Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934	1785	1828	1
49	Alsórámoc	75	73	99	117	510	548	638	502	–	–	
50	Borisfalva	80	130	207	279	773	972	1238	1236	–	–	
51	Borosd	42	48	84	123	269	369	512	580	–	–	
52	Borsmonostor	95	84	120	131	494	576	697	557	–	–	
53	Császárfalu	70	90	167	245	487	652	1078	1044	–	–	
54	Csáva	114	124	214	320	877	926	1294	1489	–	–	
55	Dérföld	83	98	135	168	585	750	795	788	–	–	
56	Felsőlászló	66	100	151	195	641	753	840	987	–	–	
57	Felsőpulya	56	49	150	256	343	374	752	1432	–	–	
58	Felsőrámoc	55	47	73	81	335	358	427	378	–	–	
59	Füles	137	168	273	452	978	1241	1717	2087	–	–	

190Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934	1785	1828	1
60	Gyirót	61	76	109	182	393	584	651	842	–	–	
61	Kishársfalva	46	44	559	83	299	333	361	375	–	–	
62	Kisostoros	36	42	44	50	260	332	331	270	–	–	
63	Középpulya	61	63	88	103	417	484	510	493	–	–	
64	Lánzsér	71	65	100	109	462	494	635	525	–	–	
65	Virány	10	12			58	90			–	–	
66	Lánzsérujfalu	28	24	49	78	161	140	301	408	–	–	
67	Ligvánd	57	91	132	199	419	690	796	1139	–	–	
68	Locsmánd	112	163	243	287	1074	1221	1259	1155	–	–	
69	Malomháza	76	70	160	221	490	514	1070	1016	–	–	
70	Pervány	21	21	53	65	117	173	342	375	–	–	
71	Répcebónya	89	110	157	191	658	842	916	952	–	–	
72	Répcefő	29	30	40	44	141	231	225	218	–	–	
73	Répcekároly	41	37	46	66	275	294	311	293	–	–	
74	Répcekethely	87	104	144	175	683	708	840	762	–	–	
75	Répcekőhalom	137	154	231	266	1031	1164	1204	1179	–	–	
76	Répcemicske	50	104	85	110	350	792	521	520	–	–	
77	Répcesarud	104	109	114	175	652	804	886	759	–	–	
78	Sopronszentmárton	97	92	146	195	635	699	879	983	–	–	
79	Sopronujlak	67	62	131	259	426	468	749	1296	–	–	
80	Nemestelek	14	14	22		85	104	136		–	–	
81	Sopronudvard	50	49	100	105	320	359	516	424	–	–	
82	Szabadbáránd	117	140	225	322	880	1088	1492	1470	–	–	

190Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934	1785	1828	1
83	Vámosderecske	130	123	192	225	699	856	1093	1130	–	–	
	Soproni járás (Burgenlandhoz csatolt községek):											
84	Alsópéterfa	53	63	87	132	381	444	475	551	–	–	
85	Csóronfalva	43	36	62	97	245	272	349	485	–	–	
86	Doborján	73	90	145	210	598	659	736	1052	–	–	

*) Nagy Lajos munkájában 528-ra teszi a zsidók számát. Miután sem Vályi András .... évben kelt helységnévtárában, sem Fényes Elek 1836-ban kelt nagy munkájában zsidókat nem említ Csáván, Nagy Lajos adata kétségtelenül téves.

191Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934	1785	1828	1
87	Felsőpéterfa	41	48	68	96	288	352	387	523	–	–	
88	Fertőmeggyes	66	104	172	365	709	790	1187	2140	–	–	
89	Haracsony	71	82	127	215	571	624	698	1005	–	–	
90	Hasfalva	22	35	34	41	180	292	198	215	–	–	
91	Kabold	106	209	223	284	955	1519	1257	1333	303	746	
92	Kelénpatak	62	90	131	292	538	685	943	1329	–	–	
93	Küllő	68	56	78	114	378	402	482	644	10	–	
94	Lakfalva	66	64	90	143	444	456	575	711		–	
95	Lakompak	109	178	258	302	1155	1333	1468	1600	605	726	
96	Lépesfalva	79	69	122	202	525	521	652	1075	–	–	
97	Lók	57	63	88	151	411	484	556	701	–	–	
98	Mészverem	30	27	41	63	169	222	234	343	–	–	

191Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934	1785	1828	1
99	Récény	112	105	150	309	757	799	987	1615	–	–	
100	Somfalva	136	178	247	484	1002	1302	1712	2493	9		
101	Sopronkeresztur	250	338	444	655	1988	2502	2702	3574	586	1000	
102	Sopronkertes	81	84	114	209	561	667	776	958	–	–	
103	Sopronnyék	234	224	288	368	1705	1626	1727	1833	–	7	
104	Veperd	91	97	155	248	709	700	995	1097	–		
	(Megmaradt községek):				1930				1930			
105	Ágfalva	147	153	249	347	1103	1195	1437	2349	–	–	
106	Balf	62	97	133	264	624	750	820	1470	–	–	
107	Fertőboz	69	49	76	122	386	392	415	684	–	–	
108	Fertőrákos	149	168	263	602	1003	1256	1980	3371	–	–	
109	Harka	98	130	178	239	955	983	1066	1092	–	–	
110	Kópháza	99	153	234	384	962	1198	1501	1811	–	–	
111	Nagycenk	120	119	147	266	724	875	1522	2126	–	–	
112	Kiscenk	29	34	37		209	271	3999		–	–	
113	Sopronbánfalva	108	105	203	478	831	797	1471	3273	–	–	
114	Fertőhomok	57	49	77	117	329	364	522	667	–	–	
115	Hegykő	86	90	133	244	510	678	1079	1503	4	–	
116	Hidegség	73	56	76	97	371	449	518	589	–	–	
117	Nagylózs	137	151	197	241	950	1127	1438	1442	7	–	
118	Pereszteg	112	105	139	206	710	784	1097	1229	–	–	
119	Pinnye	61	62	87	110	427	477	662	560	–	6	
120	Sopronkövesd	140	126	181	303	971	907	1216	1721	–	9	

191Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934	1785	1828	1
121	Sopronszécsény	51	46	50	59	294	293	305	318	–	–	
	Csepregi járás:									–	–	
122	Alsószakony	65	58	80	204	367	416	552	1121	–	–	
123	Felsőszakony	82	77	101		471	543	675		–	–	
124	Alszopor	38	32	40	89	194	239	255	455	–	7	
125	Makkoshetye	16	16	16		82	133	84		–	7	
126	Berekalja	25	20	42	74	150	174	430	352	–	–	
127	Tompaháza	25	19			156	142			–	–	
128	Bő	107	96	136	226	608	687	1077	1196	–	12	

192Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1930	1785	1828	1880	1930	1785	1828	1
129	Alsóbük	82	96	167	499	552	702	1118	2552	–	8	
130	Felsőbük	53	46	74		384	361	1207		7–	4	
131	Középbük	56	45	111		378	352	705		13	5	
132	Csepreg	261	235	400	705	1612	1813	3952	4135	38	28	
133	Csernelháza	11	14	9	68	87	114	150	449	–	5	
134	Damonya	33	27	37		215	220	284		–	–	
135	Csér	36	48	63	44	289	391	246	191	7	20	
136	Dasztifalu	38	35	49	99	237	294	429	575	–	–	
137	Egyházasfalu	15	16	20	47	141	124	173	259	–	–	
138	Felszopor	44	29	53	110	252	219	430	594	–	–	
139	Gyalóka	34	30	45	65	223	249	322	317	–	–	

192Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1930	1785	1828	1880	1930	1785	1828	1
140	Horvátzsidány	74	91	145	235	518	678	907	1126	–	–	
141	Iklanberény	24	13	25	32	126	110	150	171	–	–	
142	Iván	109	164	193	333	1022	1250	1515	1974	9	14	
143	Káptalanvis	47	41	53	157	289	285	317	848	–	–	
144	Nemesvis	39	42	84		247	317	503		8	38	
145	Keresztény	50	28	63	86	253	192	422	494	–	7	
146	Kisgógánfa	25	22	27	38	160	194	194	196	–	–	
147	Kislédec	29	22	32	38	183	176	223	256	–	–	
148	Lócs	60	70	96	104	295	538	499	521	4	29	
149	Lövő	121	126	200	291	861	924	1277	1572	5	11	
150	Mesterháza	33	30	33	62	249	236	300	325	–	–	
151	Nagygeresd	54	48	99	141	383	368	433	701	17	25	
152	Kisgeresd	25	20	18		174	188	190		6	–	
153	Nemeskér	83	96	127	139	583	720	632	616	–	42	
154	Nemesládony	65	63	82	109	373	482	623	517	–	4	
155	Németzsidány	37	49	72	58	317	397	357	237	–	–	
156	Ólmód	30	34	39	61	191	264	242	284	–	–	
157	Peresznye	65	74	88	127	419	544	576	777	–	–	
158	Pórládony	43	43	58	79	294	327	502	462	–	–	
159	Pusztacsalád	41	41	86	112	301	350	526	701	–	–	
160	Répcecsáford	14	19	28	29	103	158	157	148	–	2	
161	Répcejánosfa	38	53	51	54	261	420	266	250	5	12	
162	Répceszemere	85	135	117	165	656	1022	772	873	22	39	

192Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1930	1785	1828	1880	1930	1785	1828	1
163	Sajtoskál	37	32	47	67	321	246	519	526	2	–	
164	Simaháza	17	10	11	109	107	88	76	752	–	–	
165	Felsőság	51	55	52		414	437	501		–	–	
166	Sopronhorpács	62	49	73	88	439	364	614	648	8	8	
167	Ujkér	72	68	126	161	439	517	920	1086	7	9	
168	Und	72	74	137	162	539	578	775	719	–	–	
169	Völcsej	114	116	213	208	733	843	997	981	4	–	
170	Zsira	60	68	89		457	508	534		–	–	
171	Gyüleviz	14	13	12	188	107	103	201	1028	–	–	
172	Salamonfa	27	27	29		159	212	224		–	–	

193Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1930	1785	1828	1880	1930	1785	1828	1
	Kapuvári járás:											
173	Agyagos	55	63	110	253	368	495	654	1350	–	–	
174	Szergény	52	62	74		381	169	590		–	–	
175	Babot	107	166	257	318	987	1227	1997	1754	14	–	
176	Ordód		29				219					
177	Beled	193	271	365	521	1655	2048	2296	2965	61	209	
178	Cirák	74	84	110	187	556	660	850	908	3	22	
179	Csapod	74	103	145	755	548	779	1136	1545	8	–	
180	Dénesfa	46	49	57	136	357	395	648	718	10	5	
181	Ebergőc	73	74	121	117	511	552	615	447	–	5	

193Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1930	1785	1828	1880	1930	1785	1828	1
182	Edve	40	48	88	82	303	365	438	420	11	8	
183	Eszterháza	138	49	40	99	1257	376	410	880	5	2	
184	Süttör		105	164	270		792	1214	1986		–	
185	Fertőendréd	70	96	115	206	653	738	980	1316	–	–	
186	Fertőszentmiklós	164	226	260	584	1370	1746	2048	3384	9	14	
187	Fertőszerdahely	41	27	120		281	201	843		–	–	
188	Fertőszéplak	109	110	168	267	725	824	1039	1488	6	8	
189	Gyóró	39	55	101	128	304	400	734	734	–	–	
190	Himód	58	112	225	356	544	864	1326	1776	–	–	
191	Hövej	38	62	89	110	275	460	633	670	–	–	
192	Kapuvár	375	451	787	1570	2381	3175	5617	9536	20	12	
193	Garta	91	136	240		742	1005	1329		–	–9	
194	Kisfalud	110	153	236	319	992	1177	1619	1462	29	39	
195	Mihályi	121	188	202	280	1163	1456	1491	1452	22	80	
196	Osli	46	90	107	271	334	664	1025	1356	–	–	
197	Páli	112	142	183	275	955	1074	1359	1237	–	–	
198	Petőháza	41	41	69	126	247	321	577	811	–	–	
199	Rábakecöl	63	90	156	222	485	679	1157	1277	6	7	
200	Röjtök	47	60	97	160	498	463	676	922	–	–	
201	Muzsaj	31	35	45		255	274	230		–	–	
202	Sarród	78	84	112	175	458	640	710	1565	–	–	
203	Szárföld	105	140	197	293	843	1024	1441	1386	14	5	
204	Vásárosfalu	49	40	59	61	308	305	305	270	6	–	

193Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1930	1785	1828	1880	1930	1785	1828	1
205	Veszkény	70	90	127	210	623	673	1100	1233	–	–	
206	Vica	37	49	57	86	303	363	430	481	–	–	
207	Vitnyéd	77	131	227	275	563	957	1565	1869	4	7	
	Csornai járás.											
208	Acsalag	30	55	86	125	278	435	659	813	–	–	
209	Árpás	65	62	76	132	438	475	502	668	–	–	
210	Bágyog	47	55	83	132	343	426	546	679	–	–	
211	Barbacs	64	80	103	220	454	602	803	1109	–	–	
212	Bodonhely	65	70	84	131	481	537	637	623	3	8	
213	Bogyoszló	92	136	179	257	947	1047	1411	1446	–	–	
214	Bősárkány	125	154	175	394	926	1174	110	2173	27	28	
215	Csorna	328	438	637	1312	2917	3704	5549	8498	–	–	
216	Dőr	97	110	218	217	630	837	975	922	–	–	

194Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1930	1785	1828	1880	1930	1785	1828	1
217	Egyed	73	98	99	204	570	727	846	1112	–	10	
218	Farád	120	220	259	364	1115	1600	1892	1913	27	130	
219	Jobaháza	90	110	155	152	670	818	961	703	3	18	
220	Kistata	36	40	47	43	241	301	296	207	10	9	
221	Maglóca	29	41	43	74	194	308	304	321	–	–	
222	Magyarkeresztur	83	126	142	217	699	962	1087	1102	9	24	
223	Alsópásztori	29	20	17	85	176	163	103	498	–	9	

194Folyószá	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók s		
		1785	1828	1880	1930	1785	1828	1880	1930	1785	1828	1
224	Felsőpásztori	29	55	47		227	422	300		–	10	
225	Potyond	46	56	76	73	311	425	424	310	3	29	
226	Rábacsanak	61	107	127	243	583	802	1011	1303	–	–	
227	Rábapordány	71	97	110	296	639	727	1193	1655	10	–	
228	Rábasebes	26	37	54	77	212	295	327	376	–	–	
229	Rábaszentandrás	68	76	120	166	525	590	799	749	5	22	
230	Rábaszovát	90	90	157	251	560	675	990	1254	–	–	
231	Rábatamási	87	164	266	359	879	1213	1465	1448	–	–	
232	Sobor	70	68	90	139	463	480	674	778	–	5	
233	Sopronnémeti	56	68	101	137	439	508	626	644	4	8	
234	Szany	204	284	372	708	1808	2150	2852	3409	10	7	
235	Szil	185	235	389	576	1004	1785	2502	2988	6	17	
236	Szilsárkány	122	145	248	302	1549	1134	1526	1340	7	43	
237	Vadosfa	57	96	75	65	355	701	408	302	6	15	
238	Vág	69	88	197	259	499	668	1133	1281	–	–	
239	Zsebeháza	28	40	59	79	204	304	350	345	–	–	

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Dr. Thirring Gusztáv: Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt. / Jegyzetek:

Jegyzetek:

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Dr. Thirring Gusztáv: Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt. / Jegyzetek: / 1) Községek egyesítése.

1) Községek egyesítése.

Nagymartoni járás: 75–76. Zemenye és Kisboldogasszony 1880–1890 közt egyesült Zemenye néven.

Felsőpulyai járás: 64–65. Lánzsér és Virány 1863-ban egyesült Lánzsér néven. – 79–80. Sopronujlak és Nemestelek egyesült 1930 körül Sopronujlak néven.

Soproni járás: 111–112. Nagycenk és Kiscenk 1892-ben egyesült Nagycenk néven.

Csepregi járás: 122–123. Alsószakony és Felsőszakony 1928-ban egyesült Szakony néven. – 124–125. Alszopor és Makkoshetye 1928-ban egyesült Alszopor néven. – 126–127. Berekalja és Tompaháza 1871-ben egyesült Berektompaháza néven. – 129–131. Alsóbük-Felsőbük-Középbük 1902-ben egyesültek Bük néven. – 133–134. Chernelháza és Damonya 1925-ben egyesült Chernelházadamonya néven. – 143–144. Káptalanvis és Nemesvis 1928-ban egyesült Répcevis néven. – 151–152. Nagygeresd és Kisgeresd 1928-ban egyesült Nagygeresd néven. – 164–165. Simaháza és Felsőság 1928-ban egyesült Simaság néven. – 170–172. Zsira, Gyüleviz és Salamonfa 1931-ben egyesült Zsira néven.

Kapuvári járás: 173–174. Agyagos és Fertőszergény 1927-ben egyesült Agyagosszergény néven. – 175–176. Babot és Ordód 1850 körül egyesült Babot néven. – 184. Süttör 1785-ben Eszterházával együtt mutattatott ki. – 186–187. Fertőszentmiklós és Fertőszerdahely 1906-ban egyesült Fertőszentmiklós 195néven. – 192–193. Kapuvár és Garta 1923-ban egyesült Kapuvár néven. – 200–201. Röjtök és Muzsaj 1928-ban egyesült Röjtökmuzsaj néven.

Csornai járás: 223–224. Alsópásztori és Felsőpásztori 1886-ban egyesült Pásztori néven.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Dr. Thirring Gusztáv: Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt. / Jegyzetek: / 2) Azon községek régebbi magyar nevei, amelyeknek neve időközben megváltozott.

2) Azon községek régebbi magyar nevei, amelyeknek neve időközben megváltozott.

Kismartoni járás: 8. Fehéregyháza. – 9. Széleskut. – 12. Stotzing. – 13. Szentgyörgy. – 14. Ujfalu. – 22. Szentmargaretha.

Nagymartoni járás: 31. Nádasd. – 32. Szentmiklós. 34. Márcz. – 36. Koldusfalva. – 39. Stodra. – 40. Ottova. – 41. Sziglesz.

Felsőpulyai járás: 50. Kisbarom. – 52. Klastrom. – 55. Dörfl. – 62. Ostoros. – 66. Ujfalu. – 71. Bónya. – 73. Karló. – 74. Kethely – 75. Kőhalom. 76. Micske. 77. Frankó. – 78. Szentmárton. – 79. Ujlak. – 80. Kukerics. – 82. Nagybarom. – 83. Derecske.

Soproni járás: 85. Cundra. – 88. Meggyes. – 92. Klimpa. – 99. Ricing. – 101. Németkeresztur. – 102. Kertes. – 103. Nyék. – 107. Boz. – 108. Rákos. – 113. Bánfalva. – 114. Homok. – 120. Kövesd. – 121. Szécseny.

Csepregi járás: 125. Hettye. – 146. Gógánfa. – 159. Család. – 160. Csáford. – 161. Jánosfa. – 162. Szemere. – 163. Kál. – 166. Horpács.

Kapuvári járás: 185. Endréd. – 187. Szerdahely. – 188. Széplak. – 190. Kecöl.

Csornai járás: 222. Keresztur. – 226. Csanak. – 227. Pordány. – 228. Sebes. – 229. Szentandrás. – 230.

Szovát. – 231. Tamási. – 233. Németi.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Dr. Thirring Gusztáv: Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt. / Jegyzetek: / 3) Az elcsatolt községek hivatalos német nevei:

3) Az elcsatolt községek hivatalos német nevei:

Kismartoni járás: 1. Unterberg-Eisenstadt. – 2. Oberberg-Eisenstadt. – 3. Schloßgrund-Eisenstadt. – 4. Stinkenbrunn. – 5. Siegendorf. – 6. Trauersdorf. – 7. Purbach. – 8. Donnerskirchen – 9. Breitenbrunn. – 10. Kleinhöflein in Burgenland. – 11. Leithaprodersdorf. – 12. Stotzing. – 13. St. Georgen am Leithagebirge. – 14. Neufeld a. d. Leitha. – 15. Loretto. – 16. Großhöflein. – 17. Oggau. – 18. Oslip. – 19. Schützen am Gebirge (előbb Gschieß). – 20. Müllendorf. – 21. Hornstein. – 22. St. Margarethen in Burgenland. – 23. Wimpassing a. d. Leitha. – 24. Zillingtal. – 25. Wulkaprodersdorf. – 26. Zagersdorf.

Nagymartoni járás: 27. Walbersdorf. – 28. Draßburg. – 29. Hirm. – 30. Forchtenau. – 31. Rohrbach bei Mattersburg. – 32. Neudörfl. – 33. Marz. – 34. Mattersburg (előbb Mattersdorf). – 35. Pöttsching. – 36. Pöttelsdorf. – 37. Wiesen. – 38. Sauerbrunn. – 39. Stöttera. – 40. Antau. – 41. Siegleß. – 42. Sieggraben. – 43. Krensdorf. – 44. Neustift a. d. Rosalia. – 45. Zemendorf. – 46. Kleinfrauhaid.

Felsőpulyai járás: 47. Unterloisdorf. – 48. Unterpullendorf. – 49. Unterrabnitz. – 50. Kleinwarasdorf. – 51. Weingraben. – 52. Kloster Marienberg. – 53. Kaisersdorf. – 54. Stoob. – 55. Dörfl im Burgenland. – 56. Oberloisdorf. – 57. Oberpullendorf. – 58. Oberrabnitz. – 59. Nikitsch. – 60. Kroatisch-Geresdorf. – 61. Lindgraben. – 62. Hochstraß. – 63. Mitterpullendorf. – 64. Landsee. – 65. Blumau. – 66. Neudorf bei Landsee. – 67. Nebersdorf. – 68. Lutzmannsburg. – 69. Kroatisch Minihof. – 70. Kleinmutschen. – 71. Piringsdorf. – 72. Schwendgraben. – 73 Karl. – 74. Mannersdorf a. d. Rabnitz. – 75. Steinberg in Burgenland. – 76. Strebersdorf. – 77. Frankenau. – 78. St. Martin. – 79. Neutal. – 80. Schwalmhof (más néven Edelhof). – 81. Großmutschen. – 82. Großwarasdorf. – 83. Draßmarkt.

Soproni járás: 84. Unterpetersdorf. – 85. Tschurndorf. – 86. Raiding. – 87. Oberpetersdorf. – 88. Mörbisch. – 89. Horitschon. – 90. Haschendorf. – 91. Kobersdorf. – 92. Klingenbach. – 93. Girm. – 94. Lackendorf. – 95. Lackenbach. – 96. Loipersbach. – 97. Unterfrauenhaid. – 98. Kalkgruben. – 99. Ritzing. – 100. Schattendorf. – 101. Deutschkreutz. – 102. Baumgarten in Burgenland. – 103. Neckenmarkt. – 104. Weppersdorf.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / ifj. Csemegi József: Sopronbánfalva középkori templomai.

196ifj. Csemegi József: Sopronbánfalva középkori templomai.

A Sopron közvetlen közelében elterülő Bánfalva két figyelemreméltó középkori templomot is őriz a magyar művészettörténelem számára. Az egyik a szent Farkas tiszteletére emelt egykori pálos, most kármelita apácakolostor festői fekvésű temploma, a másik pedig az igénytelenségében is bájos Mária Magdolna-templom.*(2)

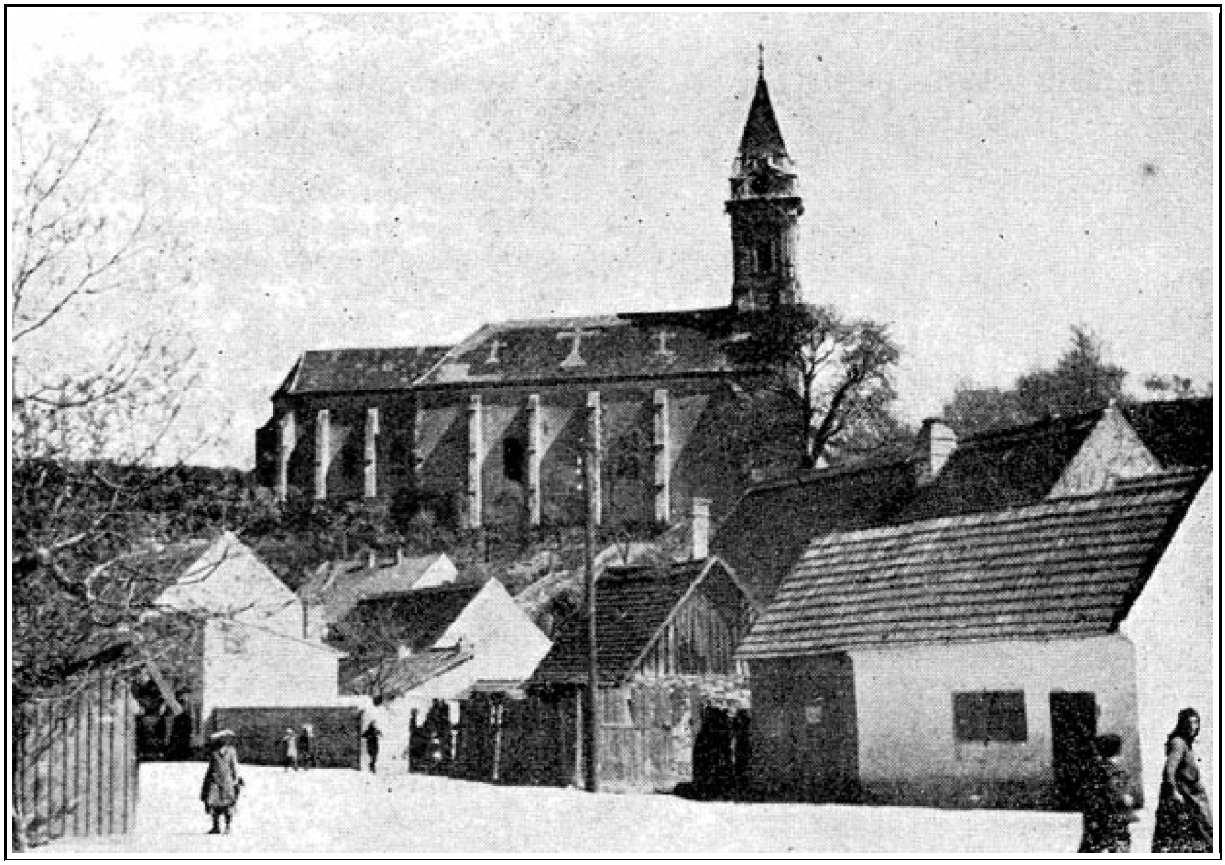

1. ábra.
Az egykori pálos, ma kármelita kolostor temploma.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / ifj. Csemegi József: Sopronbánfalva középkori templomai. / I.

I.

A pálosok egykori temploma méreteiben figyelmet érdemlő alkotás még ma is, noha a sors mostohasága folytán művészi értéke az utolsó száz esztendőben erősen alászállott. (1. ábra.) Története a sopronvármegyei és soproni levéltári kutatások fényében meglehetősen tisztán rajzolódik ki szemünk elé, azonban az adatoknak templomunk építéstörténete szempontjából való feldolgozására számottevő kísérlet nem történt. Helyén 1454-ben már állott egy szent Farkas tiszteletére felszentelt kis kápolna, melynek alapítási éve 1441-re tehető. Úgylátszik, hogy a kápolna nagy közkedveltségre tett szert és rövidesen nagy 197látogatottságnak örvendett, mert 1481-ben IV. Sixtus pápától búcsúengedélyt is nyer, majd Sopron város tanácsa a kápolnát gondozó pálosremete mellé a rend generálisától újabb szerzeteseket kér és kolostor alapítására is kötelezi magát. Az alapítás hivatalosan 1482-ben meg is történt, építésére azonban még 1521-ben is hagynak pénzösszegeket a végrendeletek. A török veszedelem elől elmenekülő pálos atyák csak 1653-ban költözködtek vissza s új kolostorukat legnagyobbrészt Nádasdy Ferenc adományából építették, amint ezt a kolostor egykori ajtaján látható címer és felirat bizonyítja. (2. ábra.) Ez a felirat azonban még egy, 1751-ben véghezvitt helyreállításról is értesít bennünket, melynek munkaprogramjába

tartozott – Csatkai Endre szerint – a mai későbarokk nyugati homlokzat is. Az 1786-ban feloszlatott pálosrend temploma és kolostora 1889-ig katonai célokat szolgált, majd Zalka győri püspök birtokába került, ki az épületeket helyreállíttatta és a kármelita apácáknak adományozta. Az apácarend 1892-ben foglalta el új hajlékát, azonban a templom régi fényének már csak halvány nyomai maradtak meg számára.

2. ábra.
A kolostor barokkori kapuján lévő címer és felirat.

Tekintve azt, hogy a hajó belsejében középkori részlet egyáltalán nem maradt fenn, a szentély belsejének vizsgálatát pedig a szigorú rendi szabályok nem teszik lehetővé, így a kutatás számára csakis a templom északi oldala áll rendelkezésre. A szentély három, az egyhajós hosszház pedig eredetileg öt boltmezőből állott, az épület keleten a nyolcszög három oldalával határolt szentélyfejben, nyugaton pedig toronynélküli, oromfalas homlokzatban végződött. A mai nyugati homlokzat a gótikus templom eredeti homlokfala elé épült, amit az északnyugati, sarokra állított támpillér kétséget kizáróan bizonyít. (3. ábra.) A hajó egyedüli fennmaradt gótikus dísze a nyugatról számított negyedik boltszakaszba nyíló északi kapuja (4. ábra), melynek ívtagozatai a bélletlábazatból kiszökkenve, megszakítás nélkül érik el a záradékot, hogy ottan egymáson áthatolva, a pálcaműves 198későgót kapuzatok jellemző vonaljátékát mutassák. A béllet vájataiban látható kis tagozatok a bélletszobrokat tartó gyámok formai csökevényének tekinthetők. A szentélyzáródásban két kőrácsos ablak maradt meg csupán a középkorból, de azok azért tarthatnak érdeklődésre számot, mert záradékuk alig haladja meg a falak fele magasságát. Maga a falazat a több helyen lehámlott vakolat alól kilátszik és hatalmas faragott kövekből van építve. Alját, ameddig kívülről szemmel követhető, lábazati párkány díszíti, mely a támpilléreket is körülfonja s csak az északi kapuzatnál szakad meg. A támpillérek formai kialakítása a szentélyen más, mint a hajón, a hajó északnyugati saroktámpillére pedig élben végződik.

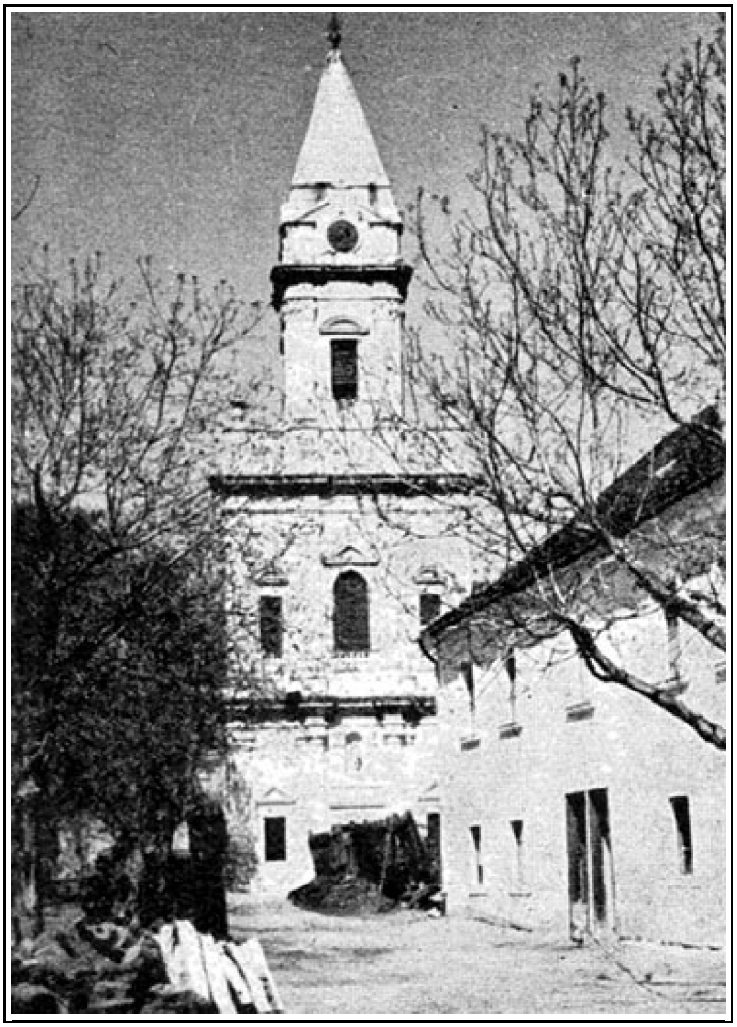

3. ábra.
Az egykori pálostemplom nyugati homlokzata.

Mindezek alapján nem látszik a templom egyöntetű építkezés eredményének, noha a részletformák nagyobb időkülönbségre mégsem mutatnak. Nem lehetetlen, hogy a mai szentély az egykori kápolna bővítéséből keletkezett, amikor falait meg is magasíthatták, s valószínű az is, hogy a szentély és a hajó építése között kisebb építési szünet állhatott be. Az építés menetének végleges megállapítása azonban csak a mai, különben is szükségtelen vakolatnak lehántásával válna lehetségessé.

Mindenesetre a látható részletformák arra a feltevésre jogosítják a kutatót, hogy a templom építése 1482-ben, mikor a póloskolostor építése megkezdődhetett, már befejezést nyert és teljesen készen várhatta az odazarándoklók seregét. A későbbi, építésre hagyományozott összegek tehát minden bizonnyal a kolostorépítkezésre fordíttattak.

II.

A Mária Magdolna tiszteletére épült festői kis templom 199építésének története a falakból és a fennmaradt építészeti részletformákból minden különösebb nehézség nélkül leolvasható. (5. ábra.) A templomocska törzsét egyhajós, vízszintes famennyezetű hajó alkotja, melyhez kelet felől boltozott szentély az északról hozzásímuló sekrestyével, nyugatról pedig a négyzetalaprajzú, majd nyolcszögletbe átmenő bájos tornyocska csatlakozik. A templombelsőbe a hajó déli oldalába vágott gótikus keretelésű ajtón keresztül juthatunk, mely elé a barokk időben nyilt tornác épült. A toronytér viszont csak a hajó belsejéből közelíthető meg.

4. ábra.
Az egykori pálostemplom északi kapuja.

Vizsgálataink arra az eredményre vezettek, hogy e három épülettest nem egy kor műve. Mindenekelőtt erre vall az a körülmény, hogy míg a hajó faragott kövekből épült, addig a szentély és a sekrestye anyaga tört terméskő s csak a díszítő részletek, valamint a támpillérek sarkai vannak faragott kőből. A tornyocska ugyan szintén faragott kövekből van összeróva, azonban e kövek látható felülete vízszintesen elnyúlt

téglalapot mutat, míg a hajó a toronyhoz képest magasabb és a magassághoz viszonyítva sokkal rövidebb kövekből épült. Nyilvánvaló tehát, hogy három, különbözőképpen megmunkált falazattal állunk szemben. De erre a következtetésre jutunk akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy míg a toronynak lábazati párkánya van, addig a hajónak nincsen s bár a szentélynek és a sekrestyének újra van, annak keresztmetszeti rajza a toronyétól merőben különbözik. 200A szentély és a hajó közötti korkülönbséget még az is igazolni látszik, hogy míg a hajó síkmennyezettel készült és testén támpillér nincsen, addig a szentélyt körülvevő támpillérek és a lefedő boltozat egységes építésmódja a szentélyboltozatot és a szentélyfalakat egy építési korszak művének vallja.

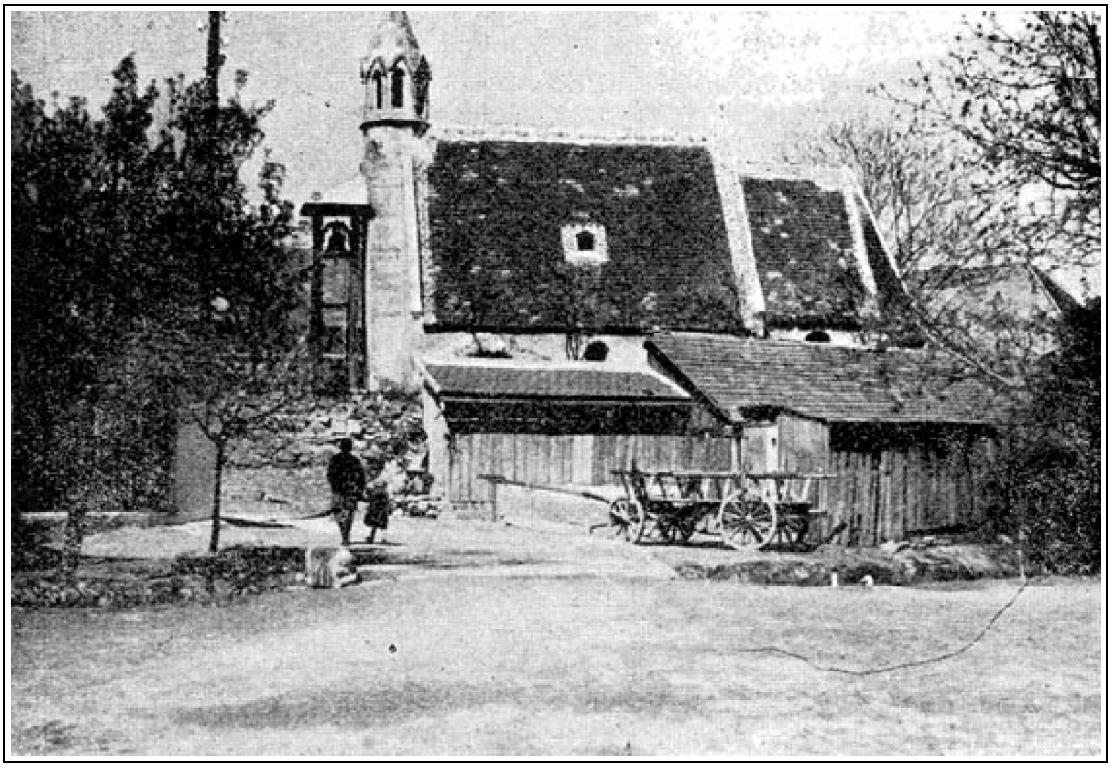

5. ábra.
A Mária Magdolna-templom.

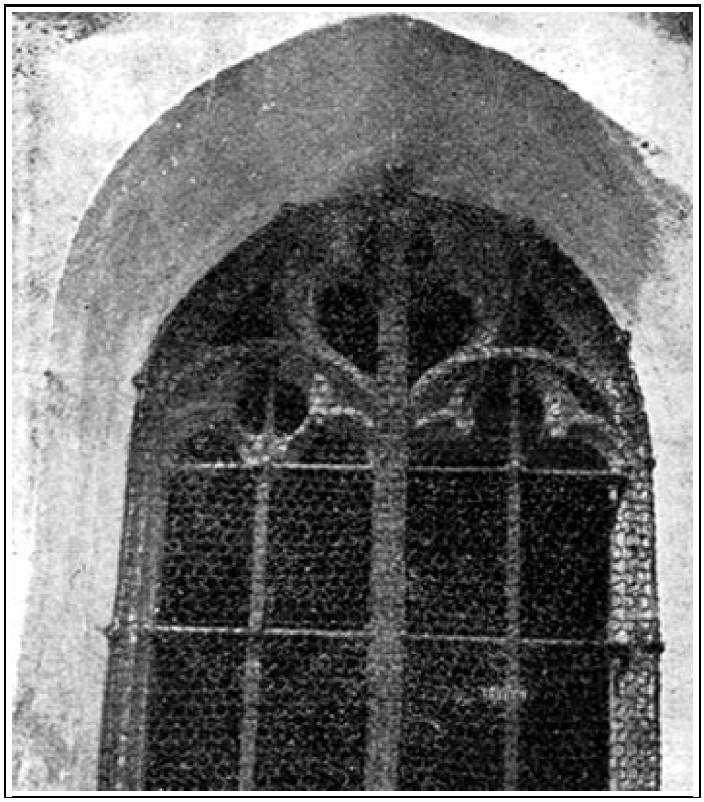

6. ábra.
A Magdolna-templom déli szentélyablaka.

De még a szentélyen magán is későbbi kezek munkáját vehetjük észre: déli ablaka (6. ábra) ugyanis kiválik a többi közül (7. ábra) és a kőrácsok keresztmetszetének 201egymáson való átmetsződése, áthatolása a halódó gótika vonaljátékára jellemző és így bízvást az 1500-as idők kezemunkájának tekinthető. A sekrestyében viszont a barokk kor hagyta bélyegét, midőn az eredetileg minden valószínűség szerint famennyezetű tetejét falazott boltozattal cserélte fel. Különben figyelmet érdemel a sekrestye kis ablaka, melyben még eredeti helyén látható vasrácsa kíván megbecsülést.

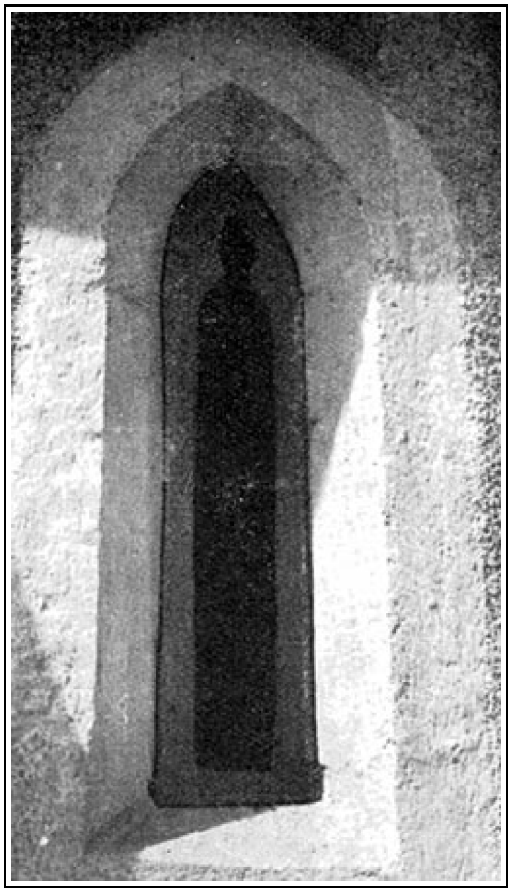

7. ábra.
A Magdolna-templom keleti szentélyablaka.

De ne elégedjünk meg azzal a puszta megállapítással, hogy templomunk különböző korok építkezési tevékenységének műve, hanem igyekezzünk az egyes részek építésének sorrendjét, sőt ha lehet, az építkezések idejét is meghatározni. Induljunk ki a nyugati toronynál feltűnő ama körülményből, hogy a hajó nyugati oromfala a tornyocska felső, nyolcszögletű részébe teljesen szervetlenül belevágódik. Ezt a kényszeredett megoldást nem tételezhetjük fel a torony mesteréről, aki, ha az oromfal mai állapotában már az ő idejében is meg lett volna, néhány kősorral minden nehézség nélkül magasabbra építhette volna a templomtornyot. Fel kell tennünk tehát, hogy az oromfal mai képét csak a torony megépítése után nyerte. És tényleg, ha a vakolat alól kikandikáló oromfal anyagát vizsgálatba vesszük, úgy azt látjuk, hogy felső része, körülbelül 45 foknyi lejtésig, tört terméskőből áll, az alsó sorok azonban a hajófal anyagával egyező faragott kövekből készültek. Nyilvánvaló tehát, hogy a hajó eredeti oromfala sokkal alacsonyabb volt, sokkal enyhébb lejtéssel készült, mint a mostani, és a torony tervezője nem a mai, hanem az egykori 202orommagassággal számolt akkor, midőn tornyát megépítette. Meggondolásunk első eredményeképpen tehát kimondhatjuk, hogy a torony építési ideje a hajó és az orommagasítás elkészülte közé esik.

Ezekután azonban önként felmerül a kérdés: miért kellett megmagasítani az oromfalat? Erre a feleletet a hajó keleti oromfala adja meg. A keleti oromfal mai állapotában természetesen a nyugatival azonos magasságú, lejtését pedig a szentélytető határozza meg. Világos tehát, hogy a később hozzáépített boltozott szentély tetőszerkezete tette szükségessé az oromfalak megtoldását, ami természetes is, mert az előző,

ismeretlen oknál fogva használhatatlanná vált szentély minden bizonnyal síkmennyezetű lévén, tetőszerkezete nem nyúlt oly magasba, mint a maié. Ezek szerint az oromzatok magasításának építési ideje a szentélyével egybeesik, amit az azonos falazási anyag használata is kétségtelenné tesz.

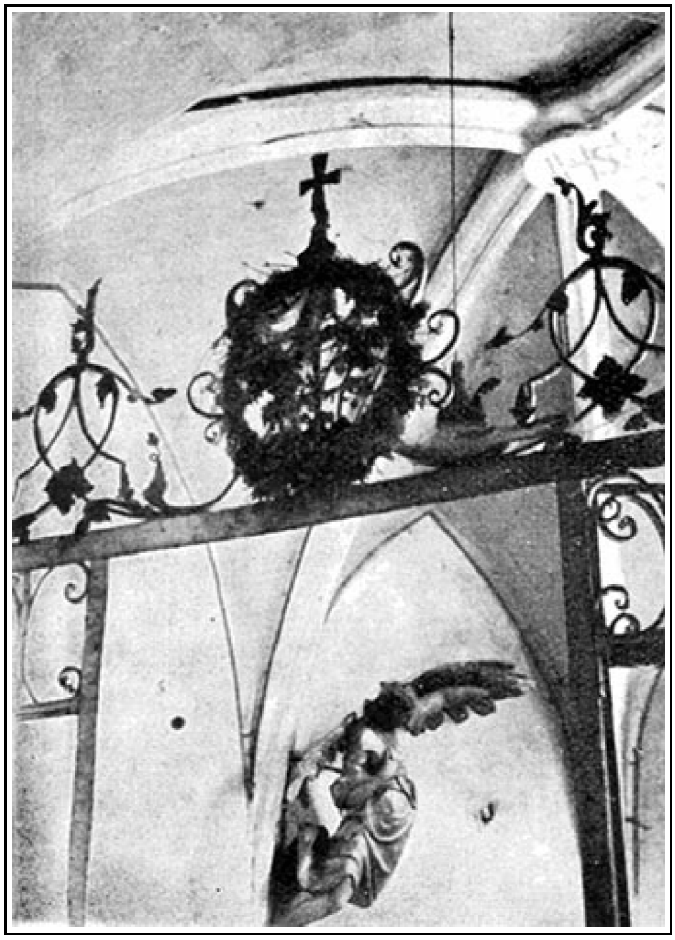

8. ábra.
A Magdolna-templom szentélyének belseje.

A templomocska részeinek építési sorrendje tehát megállapítható! Az első templom síkmennyezetű volt, melyből ránk csak a hajó maradt, ehhez épült a nyugati torony s bizonyára az általa elépített nyugati bejárat helyett a déli kapu, majd utána a boltozott szentély s ennek természetes következményeképpen az oromfalak meredekebbre való falazása, majd a szentély déli ablakának behelyezése, végül pedig a barokk kor építkezései, tatarozása, a templom nyomokban még ma is látható belső berendezésének elkészítése zárja be a Magdolna-templom építésének történetét.

További kérdésünk most már csak az lehet, hogy ezek a különböző építési korszakok mely időbe eshettek? A szentély boltozatának formái kétségtelenül 1400 utáni időbe helyezik sorrendünk építési periódusát (8. ábra), így a hajócska és a torony építése valószínűen még 1400 előtt történhetett. A torony formái 203is erre vallanak, amennyiben a soproni gótika jellemzőit viselik magukon: hasonló elrendezésű tornyokat látunk a Kecsketemplomon, a Szentlélek kápolnán, sőt a medgyesi templomon is.[*(3)] Ennek a toronysorozatnak kora a 14. század, legkoraibb tagja mindenbizonnyal a ferencesek soproni templomáé,

mely még a század első felében kezdett épülni. A mi esetünkben a tornyunkat megközelítő pontossággal a század második felében valónak mondhatjuk. Nem lehetetlen tehát, hogy a Magdolna-templom hajója már a 14. század első felében megépült, s tekintve azt, hogy Bánfalva Zuan néven már a 13. század utolsó negyedében feltűnik okleveleinkben, az sem kizárt, hogy a hajócska egy koragótikus templom ránkmaradt része volt. Természetesen minden olyan feltevést, mely szerint a hajó románkori építmény lenne, a hajófalak falazási és a kövek faragási módja megcáfolja.

Most már csak a barokkori építési tevékenység idejének megállapítása válna szükségessé. Ezt a munkát azonban megtakarítja számunkra a torony szélkakasán és a torony nyugati falán látható évszám, melynek alapján bízvást mondhatjuk: templomunk mai végleges alakját 1748-ban kapta.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Veszelka László dr.: A soproni rajziskola története. (Első közlemény; 1778–1799.)

Veszelka László dr.: A soproni rajziskola története. (Első közlemény; 1778–1799.)

A városi iskolák kivételével az általános művelődés elemeit közvetítette az oktatás a 18. század elejéig európaszerte. Sok évszázad múlott el addig, míg a nevelésen gondolkodó uralkodók és államférfiak ráeszméltek arra, hogy az életpálya már az iskolában a tanítás anyagának helyes megválasztásával előkészíthető s hogy az állam szempontjából nem elegendő a céhek és kereskedelmi testületek szakirányú nevelése. Ennek a gondolatnak áttörése mélyreható változásokat hozott a szellemi élet további menetében, termékenyítőleg hatott új életformák kialakítására, a gazdasági életpályák megbecsülésére, az érdeklődést a nevelésügy felé fordította s az állami szervezés és rendszerbefoglalás munkálatait jótékonyan elősegítette.[1(4)] A nyugati kultúrának 204a reáliak felé fordulása nem újkeletű, legutolsó formája a pietizmus, amelynek az európai nevelésügy hihetetlen sokat köszönhet. Bensőséges hitre és hasznos életre vágyódik a pietista ember a szellemnek a racionalizmusba süllyedt formaságai s a vallási villongások sok pusztítása után. Francke és társai azt tűzték ki feladatul, hogy megszabadítják az emberiséget a sok bajtól, lelki gyötrelemtől azzal, ha jámborságot és munkaszeretetet csepegtetnek az ifjúi lélekbe s felhasználható ismereteket tanítanak. A pietizmus széles körben elterjedt és nagyon kedvelt lett, sőt megegyezett azokkal a tervekkel, amelyek szerint a királyok Istentől rendelt hatalmukat a közjó előmozdítására, az élet biztosításának szolgálatába óhajtották állítani. E kétirányú gondolat szerencsés találkozása megjavította és kibővítette az európai iskolaügyet és ezzel együtt a műveltség állapotát is.

Hazánkban a török hódoltság, a felkelések miatt csak 1711 után sütött ki a béke jótékony, áldástosztó napja. A gazdasági és szellemi erőgyüjtés az évszázados hanyatlás után nagyon ráfért az országra. Építőmunkát csak előre átgondolt, központilag irányított terv szerint fokozatosan lehet végrehajtani. III. Károly és Mária Terézia gazdaságilag megalapozott, a termelés és értékesítés pilléreire épített birodalmat óhajtottak létrehozni s törekvéseiket először az örökös tartományokban kezdték meg. Csak miután ott az átalakulás folyamában az iskolaügy valamelyes állapotba jutott, gondolt Mária Terézia arra, hogy „államanyai gondosságból” (landesmütterliche Fürsorge) az intézményeket nálunk is meghonosítja. E nagyszabású tervbe való beleilleszkedés azonban a megfogyatkozott magyarság számára nagy veszedelmet jelentett: az uralkodó által mutatott úton haladás nemzetiségünk pusztulását és idegen fajba olvadását segítette elő. A nemzet kábultságából még idejekorán észretért, a fejlődés menetét azonban már nem lehetett megállítani: hosszas erőfeszítés után végre szerveződik a mi oktatásügyünk is s benne a korszellemnek

megfelelően erősen a hasznosság domborodik ki. A Ratio különösen a gimnáziumra és egyetemre fordította figyelmét, szakiskola felállítását nem rendelte el, egyes iskolafajok tantárgyaiból mégis kétségtelen, hogy szakiskoláknak számítottak. A 80-as években azután a Ratio megjelenését követő intézkedések életre hívták a 18. század végének egyetlen szakirányú iskoláját, a *rajziskolát*, amely kezdetben a nemzeti iskola egyetlen osztálya volt.

Nincsen másik év nevelésünk történetében a 19. század végéig, amikor több iskola nyitotta meg kapuját, mint 1778-ban, 205nincs még egy évtized, amikor városok és közületek oly érdeklődést tanusítottak a nevelésügy iránt és iskoláik megindítását, működését annyira szívükön viselték. E nagyarányú kezdeményezés képét csak úgy rajzolhatjuk meg, ha városról-városra, faluról-falura tárjuk fel az iskolaügy állapotát. Eddigi ily természetű munkáink ugyanis legfeljebb csak a mellett bizonyítanak, hogy nálunk is nagy változás állott be a szaknevelés terén, a feltárt adatok azonban a helyzet valóságos megvilágítására nem elegendők. E kutatás szervesen illeszkedik abba a munkatervbe, amellyel Imre Sándor a neveléstudományban a magyarságra váró feladatokat s ezek között nevelésügyünk multjára vonatkozó teendőinket világosan tárta fel.[2(5)]

A rajziskolák megindulása kellően kiderítve nincsen. Az eddig ismert adatokból az sem világlik ki, vajjon királyi rendelet hívta-e őket életre, vagy pedig egyesek kezdeményezésére a nemzeti iskolából alakultak-e ki egymástól függetlenül. Szterényi József a Ratio megjelenését követő időkből, még 1777-ből említ egy ilyen rajziskolai rendeletet a lelőhely közelebbi megnevezése nélkül.[3(6)] Újítások idején más területen is szokott bizonytalanság, zavar keletkezni, a rajziskolákra nézve ezt fokozta az a körülmény, hogy az elemi iskolát – ahová a rajziskola is tartozott – csak éppen körvonalazta a Ratio, amint ezt Mária Terézia fájdalommal meg is jegyezte.[4(7)] Elgondolása szerint a nemzeti (elemi) iskola különösen a gyakorlati pályákat készíti elő s az osztrák mintáknak megfelelően a hasznosság jegyeit viseli magán, legvalószínűbb tehát az a feltevés, hogy a nagyobb városok iskoláiban tanítandó ajánlott tárgyakból[5(8)] alakult ki ez az osztály, amely a realiákat leginkább jellemző s a valóság helyes megismerésére legjobban vezető tárggyal, a geometriai és szabadkézi rajzzal szolgálta a szakszerűséget. A Ratioban elrendeltek foganatosítására a főigazgatók utasításokat kaptak s ezeket a városokhoz továbbították. A gimnáziumnál nagyobb körültekintést igényelt a nemzeti iskola, itt nagyobb feladat hárult a felügyelőkre (inspektor), minthogy városonként meg kellett állapítani az iskola nemét (2 vagy 3 tanítós), a tanáccsal meg kellett tárgyalni a szükséges intézkedéseket, az épület ügyét, a berendezés és megnyitás módját. A 1770-es évektől kezdve köztudomású volt, hogy tanügyi reform készül, vele azonban akadályok is együttjártak s különösen az első években az iskolákkal kapcsolatos kiadások miatt a terv megvalósítását hátráltatták. Voltak 206azonban városok, amelyek szinte versengve tették magukévá az új gondolatokat, hisz ezekből az iparos- és kereskedőrendre csak haszon származhatott. Szorgalmasan előkészítették a Ratio útját, amelynek beolvasztó célzatát a németajkú lakosság nem nagyon érezhette. Mint iparos és kereskedelmi központ szinte kiemelkedett *Sopron*, nagy áldozatokat hozott oktatásügyének rendezésére s ezzel a magyar szaknevelés történetében méltó helyet vívott ki magának a 18. században; rajziskolája szinte majdnem egyedülállóan 1778–1909-ig fejtette ki áldásos működését.

A nagyszámú céh, a bennük észlelhető mozgalmas élet, az évszázados kereskedői testület, a lakosság sajátos összetétele mind a mellett szóltak, hogy a nevelésnek a gazdasági élet irányában való eltolódását Sopronban szinte természetesnek vették s Mária Terézia terveitől biztos sikert reméltek.

A szakszerűség gondolata különben sem volt újkeletű. Figyelve ugyanis a 18. századi alapítványokat, feltűnik, hogy már 1733-ban[6(9)] Russné Vibey Krisztina ipari mesterséget tanuló polgárfiak számára 2000 frt, 1762-ben[7(10)] Herman András pozsonyi orvos az ipari pályára készülő árváknak 6000 frt összegű

alapítványt tesz. Néhány évvel később, 1768-ban Voss Károly hadbiztos özvegyének gazdag alapítványából[8(11)] árvaház létesül, amelynek főcélja árva gyermekek elzüllésének megakadályozása s a becsületes életpályára való nevelés. A gondolat útja Sopronig még kiderítve nincsen; Tessedik példája alapján egy Hallében tanuló ev. lelkész hozhatta magával, bár a szülők nélküli gyermekek felkarolását Mária Terézia is magáévá tette. Ha tehát egy város nevelésügyében ennyire jelentkezik a szakszerűség, úgy a Ratiot csak a fejlődés egy későbbi fokának tekinthetjük, amely az eddigi fejleményeket egy magasabb cél szolgálatába rendeli.

Mindaddig, míg a rajziskolát külön rendelet nem szabályozza, reá is vonatkoznak a nemzeti iskolát érintő intézkedések. Különben is bármely helyen működése csak úgy érthető meg, ha a megindulás első éveitől kezdve a nemzeti iskola többi osztályaival együtt szemléljük. Az 1777–78. tanév kezdetén még nem a rajzosztály körül vannak nehézségek, hisz mint 4. osztályának eléréséig az új rendszernek három évig ideje volt.[9(12)] Kezdetben tehát Sopronban is figyelnünk kell az elemi iskola egész szervezetét, ami számunkra neveléstörténeti vonatkozásban azt az érdekes átalakulást szemlélteti, amely egy vidéki város iskolaügyében az állami szervezés nyomán a 18. század végén bekövetkezett.

207A nemzeti iskola megindulása Sopronban.

A Ratio 1777. augusztus 22-én kelt elhatározással lépett életbe s küldetett szét a városoknak. Az elemi oktatás a korviszonyoknak megfelelően Sopronban vallási megoszlás szerint a szokott mederben folyt, a városi tanácsjegyzőkönyvekben a diákság kimaradását szabályozó egyetlen határozaton[10(13)] kívül az iskolaüggyel keveset találkozunk. Csak 1777 júniusától kezdve jelennek meg egymásután intézkedések. A királynő akarata szerint az 1777–78. tanévben a nemzeti iskolában már az új módszer szerint kellett tanítani, ehhez pedig már korábbi előkészületek voltak szükségesek, hiszen a tanév november 1-én kezdődött.[11(14)] A Ratio életbeléptetése előtt két rendelet érkezett a városhoz s mindkettő az új módszerrel kapcsolatos tanítóátképzésre vonatkozik. A helytartótanács 1777. június 6-i rendelete[12(15)] szerint a város köteles a tankerületi elemi főtanodák (capitalis schola districtualis) megindulása után az új módszer elsajátítására alkalmas tanítóit, vagy helyettük más ifjakat kiküldeni, ha tudnak németül és annak a helységnek nyelvén, ahol működni fognak. A másik leirat[13(16)] már azt is sejteti, mikép óhajtja a kormány a táblázatos módszert elterjeszteni. Ismétli a tanítóátképzésre vonatkozó korábbi intézkedést, egyúttal elrendeli, hogy a tankerületek székhelyeihez hasonlóan cselekedjenek a püspöki városok, megyeszékhelyek, itt sajátítsák el a falusi tanítók az új módszert, amely így szétárad az egész országban. Egy következő leirat[14(17)] a királynak azt a kedvezményét közli a tanáccsal, hogy engedély nélkül, de utólagos elszámolás kötelezettségével használhatja fel az alapítványokat az elemi iskolákra, hisz a közpénzt legjobban az iskolaügyben lehet kamatoztatni.

Változás állott be azonban annak a rendeletnek nyomán, amelyet 1777. november 20-án[15(18)] Niczky Kristóf gróf, tankerületi főigazgató küldött a tanácshoz. Érdekesen világítja meg e leirat a 18. századi elemi iskola szerepet. Szerinte az ifjú csak úgy használhat az államnak s lehet a szülői ház támasza, ha nemcsak lelkét nevelik erényre, hanem szelleme a helyes gondolkodásmódot megismeri s az emberi társadalomban hasznos mesterségek és ismeretek megtanulására alkalmassá válik. Ez pedig a leirat szerint csupán az elemi iskola segítségével érhető el. Felszólítja a tanácsot, hogy az épületre és tanítókra szükséges intézkedéseket

208tegye meg, a tanács az ügyet elhalasztás nélkül ne csak tárgyalja, hanem határozatot is hozzon. A tanácsülés elé 1777. december 12-én kerül a rendelet s ettől számíthatjuk az elemi oktatás átalakulását s a rajzoktatásra vonatkozó első intézkedéseket. A gyűlés kimondja, hogy volt fegyvertárát (domus armamentaria) adja az új iskola céljaira.[16(19)] A tanács által kiküldött bizottság Niczky főigazgató jelenlétében elhatározta a ház kijavítását s a négy osztály mellé két tanítói lakás elhelyezését is az épületben. Az egykori fegyvertárból azonban felhasználatlanul maradt egy rész, ezt a megindulás siettetése céljából maga Niczky vásárolta meg (a szomszédos ház övé volt) 1093 frt 43 krajcárért azzal a kikötéssel, hogy a tanács az összeget az elemi iskola felszerelésére fordítsa. Az osztályokra és tanítók javadalmazására nézve az a határozat, hogy az elővárosi két falusi iskola mellett (scholae pagenses in suburbio in duobus locis) négyosztályú iskolát létesít. Tanítóit a külvárosban meghagyja; az új módszer elsajátítására pedig a győri nemzeti főtanodába Lang József és Schweihofer Jakab tanítókat küldi ki, akik majd az első és második osztály tanítói lesznek. Javadalmuk: lakás az új iskolában, 6 öl fa, Langnak évi 120 frt, Schweihofernak 100 frt fizetés; ezenkívül minden tanulótól évenként 1 frt 20 krajcár tandíjat szedhetnek, az árvák és szegénysorsúak kivételével.[17(20)] A 3. osztályban a latin nyelv tanítását Matuschek Mózes ferencrendi szerzetes fogja végezni 75 frt fizetésért. A 4. osztályra nézve, ahol az alapelemekben (in praeliminaribus = geom. és szabadkézi rajz) nyer kiképzést a tanuló, Niczky azt a javaslatot teszi, hogy erre is megfelelő személyt keresnek, illetményét viszont később állapítják meg.

Ezután már csak arra volt szükség, hogy e nagyjelentőségű határozatot végrehajtsák. A fegyvertárat azonban az iskolai célokra való berendezés előtt át kellett alakítani, vagyis az 1777–78. tanévben a régi rendszer szerint folyt a tanítás Sopronban. Az átépítéssel csak 1778 tavaszán készültek el,[18(21)] a Niczky főigazgatónak eladott rész kihasítása is ekkor történt.[19(22)] Nem lehetett aztán szó a Ratio bevezetéséről azért sem, mert a tanítóátképzéssel megbízott főtanodák csak 1778 derekán kezdtek a 209megindulás nehézségeiből kiemelkedni s igazi hivatásukkal törődni. Mária Terézia az osztrák minták után a réginél tökéletesebb módszerrel akarta az elemi iskolát kedveltté tenni s ennek elterjesztését a tankerületi főtanodák feladatává tette. Sopron a pécsi tankerülethez tartozván, a kijelölt Lang József és Schweihofer Jakab tanítók 1778. július 28 és szeptember 21 között 85 napig tartó tanfolyamon ismerkedtek meg a táblázatos módszerrel.[20(23)] Nyárra az iskola elkészült, szeptember végén a tanítók visszatértek Győrből, így aztán már semmi akadálya sem volt annak, hogy a tanítás a nemzeti iskolában is meginduljon. 1778. november 12-e nagy napja a városnak, ekkor történt az ünnepélyes megnyitás más városokhoz hasonlóan.[21(24)] Megjelentek Okolicsányi Imre győri püspök, Neuhold János kamarai referendarius és más előkelőségek. Az Orsolya-templomban tartott nagymise után a vendégek a tanáccsal együtt az új iskolába vonultak, ahol trombita- és dobszóval fogadták őket. A tanács nevében Bernácsky József városi jegyző ünnepi beszédben adta át az épületet rendeltetésének, nem mulasztva el a királynő pártfogását kérni a város számára s hálálkodva a buzgóságért, amelyet az iskolaügyben tanusított.

2. A soproni rajziskola és Steiner Bálint.

A megnyitás után az elemi iskola három osztályában akadály nélkül megindult a nevelés.[22(25)] Nem rendezte azonban az 1777. december 12-i határozat a bennünket leginkább érdeklő rajzosztály sorsát. Ezért Niczky főigazgató már 1779 elején sürgeti,[23(26)] hogy a 4. osztályban a rajzművészet tanítására keressenek 210megfelelő személyt s neki évi 300 frt fizetést biztosítsanak. Kétségtelen ezekből, hogy a rajziskola

kezdetben rajzosztály, a nemzeti iskola 4. osztálya. A tanács enged a leiratnak, de az iskolaüggyel kapcsolatos kiadásaira hivatkozva azt kéri a főigazgatótól, hogy az újabb tehertől a jezsuiták vámjának egyharmadával vagy más módon kártalanítsa a várost. Ugyanebben a hónapban Niczky a rajzoláshoz szükséges rajzeszközök (instrumenta) beszerzésére szólítja fel a tanácsot.[24(27)] Mindezek az előkészületek arra engednek következtetni, hogy a főigazgató komolyan gondol a 4. osztály megindítására is.

A rajziskola ügyével újra 1779. április 4-én találkozunk, a közbeeső idő megfelelő személy keresésével múlhatott el. E napi határozat szerint[25(28)] Steiner Bálint, a rajzosztály tanára a kiállított kinevezési okmány alapján (Versicherungs-Dekret) attól a naptól kezdve, amióta a rajzolás elemeit tanítja, ingyenes lakásból, 6 öl és 400 rőzse fából és évi 300 frt-ból álló javadalmazásban részesül abban a reményben, hogy hivatását szorgalmasan fogja ellátni. Személyére, származására nézve bőségesebb adatok hiányoznak. Szterényi és Vig megállapításainak igazolására nem találunk semmi adatot.[26(29)] Valószínűbb az, hogy Bécsben a Képzőművészeti Akadémián szerezte meg rajztanítói képesítését ugyanúgy, mint Simai Kristóf.[27(30)] A helyiségen, rajzeszközökön és tanítón kívül a rajztanításhoz még mintákra is szükség volt. Ennek a feladatnak megoldása már az új tanítóra hárult. Szterényi és Vig szerint[28(31)] Steiner a mintákat magával hozta, ez azonban ellenkezik a tanácsjegyzőkönyvekkel. Ha hozott is valamelyes mintákat, azok csak csekélyszámúak lehettek. Bernácsky ugyanis 1781 januárjában[29(32)] kérelmet nyujt be a tanácshoz, hogy a rajztanításhoz vagy eredeti mintákra van szükség, vagy Steinert ilyenek készítéséért általánosságban, esetleg a minták száma szerint díjazásban kellene részesíteni. A határozat Steinernek a készített 12 mintáért 50 forintot szavaz meg a nélkül, hogy ebből a jövőre nézve következtetéseket vonhatna. Ez a mintagyüjtemény lehetett az alapanyag, belőle nőtt ki aztán 211oly gazdaggá részben Steiner, részben tanítványai munkája alapján, amilyennek pl. az 1799. leltárból látszik.

Rajzban jártas emberre az iskolán kívül is szükség volt Sopronban. Steiner viszont arra törekedett, hogy a tanáccsal megkedveltesse magát. Tanítósága kezdetén pontos méréssel rajzot készít a két helybeli temetőről,[30(33)] majd a Balf és Boz közötti határt rajzolja le,[31(34)] 1782-ben kifesti a tanácstermet;[32(35)] munkájáért minden alkalommal megfelelő díjazásban részesül. Ezekből az adatokból készültségére is következtethetünk valamelyes módon. A rajztanítóságot jóval felülmúló képességei lehettek, alkalmas szépérzéket és ügyességet igénylő munkák elvégzésére s így jelentékeny része lehetett Sopron képzőművészetének kifejlesztésében. Voltak nála híresebb rajztanítók, de helyi szempontból működése nagyon fontos.[33(36)]

Felvetődhetik itt az a kérdés, vajjon milyen tanulók látogatták a megindult rajziskolát.[34(37)] Elsősorban bizonyára a nemzeti iskola tanulói, akik ebben az osztályban még egyéb ismereteket is (természettan, latin) tanultak, azután a gimnázium mindama tanulói, akik a rajzolás iránt kedvet és hajlamot éreztek. Mindez azonban elenyészően csekély volt. A megindulás évében például Sopronban 13 r. k., 12 ev. vallású növendék látogatta a rajziskolát, bizonyára jórészt elemiiskolai tanuló.[35(38)] Nyilvánvalóan előbb néhány évre volt szükség, hogy a nemzeti iskolák a kezdet nehézségeiből kiemelkedve valóságos hivatásuknak megfelelhessenek. A rajzosztály ugyanis elsősorban azoknak létesült, akik a latin iskolába nem óhajtottak átlépni,[36(39)] azaz gyakorlati életpályára készültek. Mária Terézia azonban nem csupán előkészítő 212szerepet szánt neki, hanem a tanoncképzés szervévé is akarta tenni, hogy a tanoncok a műhelyen kívül itt is irányítást kapjanak jövendő életpályájukra. Ilyen elgondolásból alakul ki a nemzeti iskola legfelső osztályából szaknevelésünk első hivatalos intézménye s ez a fejlődés 1779 és 1783 között ment végbe.

Az első oly intézkedés, amely külön foglalkozik a rajziskolával, 1783-ból[37(40)] való. II. József szabályozza először udvari rendelettel a Ratio nyomán életrekelt, de nem egyöntetűen működő rajziskolákat. Előírja a tananyagot, a tanítás módját, a rajzolási fokozatokat, az iskolák berendezését s az évvégi kötelező jelentést.

A rendelet különösen a tanoncoknak teszi kötelezővé a rajziskola vasárnapi látogatását. Ezzel az intézkedéssel új fejezet nyílik a rajziskola történetében, tanulóserege új elemmel gazdagodik s ezután inkább a szakirányú képzés szervévé lesz. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy az a kapocs, amely a nemzeti iskola szervezetében tartotta, lazulni kezdett.[38(41)] Nyilván e rendelet hatása alatt kéri Niczky főigazgató 1783. jan. 27-én[39(42)] a tanácsot, hogy mindazokat a tanoncokat, akiket a rajzolás szakmájukban ügyesebbé tehet, a rajziskola látogatására buzdítsák. Ilyen mesterségek: kőmíves, ács, asztalos, esztergályos, kőfaragó, lakatos és szobrász. A tanács maga elé idézi a mestereket s közli a főigazgató rendelkezését.[40(43)] Az iparosok erre előadják, hogy abban az esetben, ha segédeik és tanoncaik naponként járnak a rajziskolába, munkateljesítményük csökkenni fog. Erre a tanács az iskolalátogatást szerdára, vasár- és ünnepnapra korlátozza. E határozat szépen megvilágítja, miért kellett okvetlenül a mesterek kapzsisága miatt a vasárnapi iskoláknak kialakulniok, ami viszont a képzés komolyságát hosszú időn át károsan befolyásolta.

Az intézkedésnek megfelelően hét mesterség kapcsolódott a rajziskola működésébe. Steinert újabb feladatok elé állította; az iskolát látogató tanoncok számáról, szorgalmáról kezdetben nincs adatunk, a rajziskola 1783 és 1786 között ritkán szerepel.[41(44)] Művelődésünk történetében ez az a néhány év, amikor az államférfiúi 213lelkesedéstől és használnivágyástól hajtott II. József felforgatta az iskolaügyet. Sok rendeletben szabályozta a vallásügyet, az elemi iskolákat, tanítási nyelvvé a németet tette, megindította a felekezetközi iskolákat (gemischte Schule). Gazdagította az elemi iskolát egy osztállyal s ebből a rajziskolára az származott, hogy még jobban kivált az elemi iskola szervezetéből. A vegyes iskolák bevezetésére vonatkozó rendeletek nyomán[42(45)] bizonyos zavarok állottak elő, ezért II. József 1787 augusztusában[43(46)] az ifjúságnak a német nyelv tanulására lehetőséget és a vegyes iskoláknak a szükséges időt akarván juttatni, elrendeli a 4. osztály felállítását az elemi iskolában; egyúttal a tanácsot is felszólítja, hogy a megfelelő intézkedéseket a berendezésre, tanításra tegye meg. Az új osztály tanítója Matuschek Mózes ferencrendi szerzetes lett,[44(47)] később Steiner utóda. A szükséges eszközöket megszerzi a tanács, 1788-ban a 4. osztály és rajzosztály egymás mellett szerepel,[45(48)] mintegy igazolva az utóbbinak különválását.

Az 1783-i rendelet csupán első lépésnek tekintendő a tanoncok szakirányú képzésének megoldásában. Általános útmutatásokat adott, különös rendszabályokat nem kötött ki s a végrehajtást a tanácsra bízta. Sokkal szigorúbb intézkedés követte ezt 1786-ban.[46(49)] Ez is a rajziskola szorgalmas látogatását követeli a tanoncoktól, de kiköti, hogy csak az szabadítható fel, aki bizonyítvánnyal igazolja a rajziskola szorgalmas látogatását egy év vasárnapjain és ünnepnapjain. Kibővült azonkívül a látogatási kötelezettség is: 1783-ban 7, 1786-ban 22 mesterség tanoncairól van szó, vagyis az látszik, hogy II. József komolyan gondol az iparosnevelésre. A rendeletet a tanács 1786. június 30-án[47(50)] közli az iparosok megbizottaival s az iskolába járásra nézve azt véli: a rajziskola és a mesterségek szempontjait összeegyeztetve, elegendő a félévi iskolalátogatás, mert e szigorú rendszabály elriasztja az ifjúságot az ipartól. Egy hónappal[48(51)] később viszont azt határozza, hogy vasár- és ünnepnaponként 2–2 órát tart a rajziskola, amikor az egyes iparágaknak megfelelő tárgyakat fogják 214tanítani. A határozatnak üdvös hatása van, Steiner néhány nap mulva jegyzéket[49(52)] nyujt be a kijavítandó rajzeszközökről s egyúttal azt kéri, hogy mivel a tanoncok száma 60–70 között van, szerezzen be a tanács 24 db új rajzeszközt. Ez a buzgóság az iparosság részéről nem sokáig tartott. 1787 márciusában[50(53)] Bernácsky, a helyi iskolák igazgatója terjedelmes jegyzékben számol be az alája tartozó iskolákról. Szomorúan állapítja meg, hogy a tanoncok a rajziskola látogatását elhanyagolják; kéri az iparosok megbízottai útján az 1786. évi rendelet pontos betartását. A tanács utasítja az iparosok képviselőit, hogy nagyobb figyelemmel legyenek ama céhekre, amelyeknek a rajzra szükségük van. Ugyanakkor jelenti Bernácsky, hogy korábbi határozat alapján a rajziskola számára 30, darabonként 3

frt 50 kr, értékű rajzeszközt rendelt, aminek Bécsből való hazaszállítását kéri.

A rendelet nyomán egyúttal megindul a komoly ellenőrzés a rajziskolákban az állam részéről. Ennek formája kezdetben csupán évvégi jelentésekre szorítkozott (1783. évi rendelet), az eredmény fokozása céljából 1786-tól kezdve pontos helyzetjelentést kellett tenni az iskola berendezéséről, a rajzeszközökről, a mintákról, a tanulók számáról és szorgalmáról. Különben is a rajztanítók nem egyforma tevékenységet fejtettek ki:[51(54)] volt, amelyik buzgón látta el feladatát, iskolájában rövidesen sok minta és kellő eredmény látható, másutt lassúbb a munka, a minták kezdetlegesek. A kancellária tájékozódni akar a magyarországi rajztanítás fokáról s e miatt a helytartótanács útján bekéri az összes iskolákból a mintákat, róluk aztán Schalte János bécsi rajz- és szépírómester bírálata alapján észrevételeit közli.[52(55)] A soproni iskola jelentését és felszerelését 1787. május 16-án kéri[53(56)] Bachmann János, a pécsi tankerület elemi iskoláinak felügyelője; a tanács Bernácskyt utasítja a jegyzék beküldésére. Nem sokkal később a pécsi főigazgatóság ismét sürgeti a mintákat;[54(57)] Bernácsky jelentése elkallódhatott, újat kellett készítenie. A leltár megmaradt s kedvező képet fest rajziskolánk állapotáról: 48 rajzmintájával, 53 rajzeszközével s egyéb felszerelési tárgyaival a közepesen ellátott iskolák közé tartozott.[55(58)]

II. József halála nagy fellélekzést jelentett a magyarságnak. 215A sok rendelet – köztük számos iskolaügyi – lidércként feküdt a magyar lelkeken; a felszabadult nemzeti érzés hagyományaihoz híven egyszerre nagyot tervezett, lelkesedése azonban hamar elült s különösebb érzéket a szakirányú gondolkodás iránt nem mutatott.[55a(59)] II. József hasznossági szempontja veszített varázsából, nincs oly eleven lelkesedés, a rendeletek egyre inkább papíron maradnak. Ettől az időtől kezdve rajziskoláinkról alig tudunk valamit, a fejlődés útjának szemléltetésében csupán egy városra lehetünk tekintettel.

Az 1790-es években történik azonban még egy lényeges változás a rajziskola fejlődésében: ekkor lesz valóságos szakiskolája a 18. század végének, tanulói nem csupán az iparosok, hanem a kereskedők közül is kerülnek.

A helytartótanács ugyanis 1792. február 17-én 2746. sz. rendeletét[56(60)] bocsátja ki, amely elemi iskolai intézkedései között elrendeli, hogy 1. az ipari pályára készülő ifjakat a rajziskola szorgalmas látogatására buzdítsák, a tanoncok szüleit és mestereit ennek előmozdítására serkentsék; 2. a rajziskolákat a szükséges mintákkal szereljék fel; 3. az iskola belső állapotáról nyomban jelentést tegyenek. Helytartótanácsi rendeletről lévén szó, valószínű, hogy minden rajziskolával bíró városhoz eljutott, közelebbi hatása azonban kiderítve nincsen.

Érdekes fejleményeket hozott ez Sopronban. A tanács három ülésén foglalkozik kimerítően a rendelettel s határozatait nemcsak az iparosokra, hanem a kereskedőkre is kiterjeszti. A tanács az első pontban foglaltak végrehajtására nézve 1792. március 21-én[57(61)] Artner Károly, Fodor József, Assmann András, Langecker Ignác és Wohlmuth Teofil tagokat megbízza, hogy maguknál az iparosok képviselőinél tudakolják meg a mesterek, tanoncok és ezek szüleinek nevét, hogy az iskolábajárást a szülők és különösen a tanoncok gondviselői részéről komolyan ellenőrizzék. A jegyzékben összeírt mestereknek az iparosok képviselői, a kereskedőknek viszont Wohlmuth Teofil, a kereskedők megbízottja komolyan parancsolják meg, hogy a 4. osztály és a rajziskola bizonyítványa nélkül senkit tanoncnak fel ne vegyenek. A 2. és 3. pontra nézve a helyi igazgató és rajztanító adják be jelentésüket. Az 1792. július 30-i ülésre[58(62)] a tanácstagok elkészítették és benyujtották a rajziskolát látogatni köteles tanoncok jegyzékét, Bernácsky bemutatta Steiner jelentését a tanulók szorgalmáról, az iskola állapotáról és a kijavítandó eszközökről. 216Ennek alapján a tanács kimondja, hogy a céhmesterek és a kereskedők előljárói a részleges ülés elé idézendők; szigorúan el kell rendelni, hogy senkit, aki a 4. osztály és a rajziskola 1 évig tartó eredményes látogatását

bizonyítvánnyal nem igazolja, mesterségre fel ne vegyenek, azonkívül a jegyzékben szereplő mestereket tanoncaikkal együtt a részleges ülés elé idézve, nekik szigorúan hagyják meg, hogy vasárnapon és ünnepnapon a rajziskola szorgalmas látogatására szorítsák tanoncaikat. A felszerelési hiányok pótlására már megfelelő intézkedéseket tett a tanács. A rajztanító a jelentése szerint tanítványainak gyakorlati képzésére törekszik, nagyon kívánatos lenne azonban az elméleti tanítás és irányítás. A rajzmintáknak Bécsben való kijavítását és újak beszerzését a rajztanítóra s Matuschek Mózesre, a 4. osztály tanítójára bízzák. Az iskolában használandó könyvekre nézve úgy látja a tanács, hogy a budai és magyarországi rajziskolákban használt könyveket a soproni számára is megszerzik s ezeknek Budáról való megvásárlásával az igazgatót bízzák meg. Az 1792. november 26-i tanácsülés[59(63)] beszámol már a határozatok komoly végrehajtásáról: nevezetesen a tanoncok iskolábajárásának a részleges ülésen való elintézéséről. Itt felszólaltak egyes mesterek és kérték, hogy tanoncaik a délutáni órákban is látogathassák a rajziskolát. Ezután Bernácsky igazgató jelentette, hogy a tanoncok most már szorgalmasan járnak iskolába. Vannak mégis mesterek, akik jelentéktelen okok miatt tarják vissza tanoncaikat az iskolától. Ezek, valamint a szükséges eszközök jegyzékét be is nyujtja.

E tárgyalásokból szemmelláthtató, hogy a tanács is, az iparosok, kereskedők is komolyan gondolkoznak a tanoncképzésről s városukban rendezni is óhajtják azt. Újítás az, hogy a rendelkezések kiterjedtek a kereskedőkre s így bekerültek a kereskedelmi testület jegyzőkönyvébe is.[60(64)] Rajzoktatásra, tervek elkészítésének megtanulására elsősorban az iparosnak van szüksége, Steiner – jelentése szerint – gyakorlati, azaz hasznosítható képzést végez. Nem árthat azonban a rajz a kereskedőnek sem, mivel az elemekben, vonalukban való gyakorlás ügyessé teszi a kezet, hatással van a kézírásra, amelynek viszont a kereskedő életében van döntő szerepe. Így kerültek az iparosok mellett a kereskedők tanoncai is a vasárnapi iskolába, ahol különben is nem pusztán rajzot, hanem egyéb ismereteket – bizonyára számolást és iratok készítését – is tanítottak.

A tanács határozata világosan megszabta a képzés kereteit 217s látszólag egy ideig meg is tartották azt. Nem hallunk igazgatói panaszokat a látogatás lanyhaságáról. E határozat másik, sokkal nagyobb érdekessége, hogy 3 évvel megelőzte a rajziskolákra voratkozó utolsó nagy királyi rendeletet.[61(65)] A soproni rajziskolára nézve ez újítást nem jelentett, királyi rendeletté emelkedett a tanácsi határozat s csak szentesítette az eddigi fejlődést. A tanoncfelvétel alapjául ugyanúgy a 4. osztály és rajziskola elvégzését veszi, feltételeket és pénzbírságot szab ki, a rajziskolába berendeli a kereskedőket is. Rendszeresíti a vasárnapi ismétlő iskolát, ahol először írásra, olvasásra, majd rajzra tanítják a tanoncokat. Ez is csak megerősítése volt a soproni fejlődésnek, ahol már 1783 óta több tárgyat tanítottak. Az 1795-i rendelet más szempontból jelentős: első hivatalos rendezése az iparos- és kereskedőtanoncok képzésének, amely azután a rendeletben megállapított úton haladt a kérdés 19. századvégi szervezéséig. Fontosságát a tanács is átérezte; a leküldött latin rendeletet német nyelven kinyomatta s elküldte az iparosok és kereskedők képviselőinek.[62(66)]

Figyeljük ezután még azt, mi lett a sorsa a tanácsi határozatoknak és az ezt szentesítő királyi rendeletnek a 18. század hátralévő 4 évében Sopronban. Épúgy, mint 1792 után, most is csak szórványosan szerepel a rajziskola, jeléül annak, hogy a rendeletek ellen keveset vétettek. 1796-ban 58 tanulója van.[63(67)] Két évvel később Bernácsky már terjedelmes beadványban[64(68)] panaszkodik a tanoncokra. Előadja, hogy az 1795-i rendelet ellenére a tanoncok az ismétlőórákat és rajziskolát elhanyagolják, holott a rajziskolai bizonyítvány nélkül sem segéd, sem mester senki nem lehet. A mesterek vasárnap délelőtt házimunkára használják a tanoncokat, sőt a céhek a rendeletet áthágták, 7 tanoncot bizonyítvány nélkül szabadítottak fel, amiért fejenként 4 frt büntetés jár. A tanács kirója a büntetést, de ehhez a határozathoz érdekes toldat van:

utasítani kell a rajztanárt, hogy a tanoncokkal a szakmájukba vágó rajzot készíttessen s azt kellőképpen magyarázza meg.

A következő évben[65(69)] Vester Flórián, volt ferences és hittanító, Bernácsky utóda ugyanebben az ügyben tesz jelentést. Kéri elsősorban a korábbi határozat alapján a szabálytalanul felszabadított tanoncok miatt fejenként 4 frt büntetés végrehajtását, a szorgalmas iskolalátogatást és a tanoncok neveinek összeírását. 218A tanács a büntetést ismét kiszabja, a tanoncokra nézve a polgármester megígéri, hogy a céhmesterektől a tanoncok neveit megszerzi. 1799. július 8-án[66(70)] a jegyzéket be is mutatja azzal, hogy a tanoncokat céhmestereik jelenlétében kell az ismétlőórák és rajziskola szorgalmas látogatására buzdítani. A jegyzéket kiadja egyúttal a helyi igazgatónak. Szembetűnő, hogy az 1795-i rendelet már veszített szigorúságából, a rajziskolai bizonyítvány nem a tanoncfelvételhez szükséges.

Az iskolaüggyel kapcsolatos, különösen felszerelési határozatok csak lassan mentek teljesedésbe. Érdekes példája ennek, hogy a tanács már 1792-ben kimondta könyvek és minták szerzését, Vester Flórián Vitéz Imre pécsi inspektor sürgetésére 1799-ben[67(71)] kéri a régi határozat teljesítését. A rajziskolában szükséges tárgyakat sorolja fel s csatolja Schmutzernek, a bécsi akadémia igazgatójának levelét, amely szerint a szükséges minták egyrésze Bécsben 200. frt-ért kapható, a többi a helybeli szobrászokkal elkészíttethető. Így jutott az iskola végre két fontos könyv birtokába.[68(72)] A többi felszerelési tárgyat a tanács a pénztár ürességére hivatkozva elveti. Nincs már érdeklődés, nincs oly áldozatkészség a rajziskola iránt s ez többféle körülményre vezethető vissza.

Az 1799. évvel a soproni rajziskola első szakaszának végéhez jutottunk. Nem jelent meg ebben az évben különös rendelet, az új évszázad sem lehet határkő, mégis új fejezet kezdődik életében. Egymásután dől ki két nemes bajnoka. Először Bernácsky József 1798-ban.[69(73)] Kezdettől fogva szívén viselte az elemi iskola ügyét. 1781-től kezdve helyi igazgató; érdemeit a helytartótanács is elismeri. Sokat tett a rajziskola felvirágoztatása érdekében derék társával, Steiner Bálinttal, aki egy évvel később követte a sírba. Mindkettőnek jelentős szerepe van a rajziskola kiépítésében, amely csupán a legutolsó években mutat némi hanyatlást. Mindkettő aggkorú; Steiner betegeskedik, tisztét nem tudja ellátni, egy régi tanítványa helyettesíti. Csak így érthető a megbirságolt céhek kérelme, hogy tanoncaikkal szakmába vágó rajzot készíttessen, azt magyarázza meg vagy mentse fel őket a rajzolás alól.

Időközben különben a helyzet is megváltozik: a szakszerű nevelés, a hasznosság elve már nem érdekli az uralkodókat. II. József halála után az iskolaügyben jobban érvényesül a nemzeti szellem, ezzel viszont a magyar felfogás miatt a szakszerűség 219veszít erejéből. A felvilágosodás csúfosan fizetett az uralkodóknak,[70(74)] forradalom tört ki, amely a trónokat megingatta. Pénz sem jut a nevelésügyre, hiszen a napoleoni háborúk súlyos gondokat és nagy kiadásokat hoznak.

1795 után a kormány a rajziskolákkal kevesebbet törődik s igy életük fenntartóikra van bízva. Ez először az iskolalátogatás ellanyhulását, lassanként pedig a rajziskolák megszűnését okozta. Kevés az a város, ahol 1810 után megmaradt. Szerencsés körülménynek mondható tehát, hogy Sopronban még a századforduló előtt új helyi igazgató és új rajztanító folytatta a megkezdett munkát és buzgó tevékenységük mentette meg a rajziskolát a 19. században.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Veszelka László dr.: A soproni rajziskola története. (Első közlemény; 1778–1799.) / Dr. László Veszelka: Die Geschichte der Soproner Zeichenschule. I. (1778–1799.)

Dr. László Veszelka: *Die Geschichte der Soproner Zeichenschule. I. (1778–1799.)*

Nach dem dreißigjährigen Krieg ist die westliche Kultur im Pietismus neugeboren und die Wendung zum Realen veränderte den Zustand des Schulwesens und damit auch den der Kultur. Der Segen des Pietismus war erst zu spüren, als die Könige sich unter dem Einfluß der Aufklärung als Väter ihres Reiches dachten und das Wohl ihrer Untertanen befördern wollten. Diese Ideen sind bei uns unter Karl III. und Maria Theresia erkennbar und zeitigen im Schulwesen die erste staatliche Organisation des Jahres 1777. Die Ratio brachte der Jesuitenschule gegenüber den Nützlichkeitsstandpunkt zur Geltung; das Gymnasium und die Universität wurden durch sie in einer höheren Einheit verbunden, neugestaltet wurde aber die Elementarschule, woraus die gewerbliche und kaufmännische Fachschule herauswuchs.

Die Elementarschule des 18. Jahrhunderts ist die Nationalschule. Dem Plane der Regierung gemäß wäre sie die erste Schule gewesen, welche die gemeinsame Erziehung von Kindern verschiedener Religion zuerst verwirklicht hätte; das Bestreben scheiterte am Widerstande der Konfessionen. Die Ratio verordnet für die Städte eine Elementarschule mit vier Klassen; drei davon bereiten die Schüler für das Gymnasium vor, die vierte Klasse wurde für jene gegründet, die sich ein Handwerk wählten. In der Neuorganisierung ihrer Schulen gab die Stadt Sopron ein musterhaftes Beispiel. Für Schulzwecke überließ sie ihr Zeughaus (heute Ursulinenplatz Nr. 4); sie sorgte für Einrichtung der Schule und Bezahlung der Lehrer, zwei von diesen schickte sie nach Győr zur Erlernung der tabellarischen Lehrart. Nach den großzügigen Vorbereitungen fand die feierliche Eröffnung am 12. November 1778 im Beisein weltlicher und kirchlicher Würdenträger.

Eine Klasse der Nationalschule ist die Zeichenklasse. In der ungarischen Erziehungsgeschichte wurde bisher das Problem der Zeichenklasse nicht geklärt: unbekannt sind die Umstände des Anfanges und der Verlauf, 220wie sich die Zeichenklasse von der Nationalschule lostrennt. Auf Grund uns zugänglichen Materials wollen wir diese Frage beleuchten.

Der Magistrat beschloß 1777 die Gründung einer vierklassigen Elementarschule, 1778 werden nur drei Klassen eröffnet und erst 1779 wird der ursprüngliche Plan ausgeführt. Studienoberdirektor Graf Niczky verlangt am Anfang des Jahres 1779 die Aufstellung der Zeichenklasse, da tritt der erste Zeichenlehrer, Valentin Steiner sein Amt an; sein jähriches Gehalt betrug 300 Gulden, freie Wohnung, 6 Klafter und 400 Bürtel Holz. Der Wahrscheinlichkeit nach stammt er aus Deutschland und studierte an der Wiener Kunstakademie. Er selber verfertigte die nötigen Musterzeichnungen, betätigte sich jedoch auch anderwärts künstlerisch.

Bis 1783 war die Zeichenklasse im Verbande der Nationalschule. In diesem Jahre erscheint die erste Verordnung, welche die Lehrlinge von 7 Handwerken in die Zeichenschule verweist; damit beginnt die Trennung von der Nationalschule. Die Meister widersetzen sich dem alltägigen Schulbesuche und so entsteht der Gedanke der Sonntagsschule, 1787 beginnt die vierte Klasse der Elementarschule, damit wird die Zeichenklasse zur Parallelklasse. Dieser Vorgang wird durch die Verordnung des Jahres 1786 beschleunigt, welcher gemäß die Lehrlinge von 22 Handwerken erst dann freizusprechen sind, wenn sie die Zeichenklasse ein Jahr hindurch besuchten. Die Wirkung der Verordnung ist auch in Sopron günstig. Der Magistrat läßt die Reißzeuge ausbessern und kauft sogar neue. Dieser Zeit entstammt auch das erste Inventar der Zeichenschule.

Mit dem Tode Josefs II. vermindert sich das Interesse für die Fachbildung. Die endgültige große Verordnung erscheint erst 1795, von da an treten im ständigen Schulbesuch der Lehrlinge Störungen ein. In

Sopron sehen wir im Jahre 1792 eine wesentliche Neuerung. Der Verordnung, vom Jahre 1795 vorgreifend, ist das Zeugnis der Zeichenschule die Bedingung der Aufnahme eines Lehrlings, was auch für die Kaufleute verpflichtend ist; die Zeichenschule ist also in Sopron 1792 eine wirkliche Fachschule.

Die Soproner Zeichenschule weist bis 1795 einen ständigen Fortschritt auf, Steiner entspricht den ihm gegenüber gestellten Forderungen im vollsten Maße. Ein kleinerer Rückfall ist erst in den letzten Jahren bemerkbar; Steiner ist kränklich und die finanzielle Lage der Stadt verschlechtert sich immer mehr durch die napoleonischen Kriege. Mit 1799, dem Todesjahre Steiners endet der erste Abschnitt der Soproner Zeichenschule.

221Storno Miksa: Római-kori leletek Sopron Belvárosából.

(Az 1938. június hó 1-ig végzett csatornaépítés közben talált leletek.)

Előrelátható volt, hogy a Belváros csatornázása alkalmával különféle rómaikori lelet fog napszínre kerülni, hisz ezt a területet emberemlékezet óta nem bolygatták.

Ezt a feltevést valószínűsítette az, hogy az új városháza építésekor talált leletek, különösen a hatalmas méretű capitoliumi trias szoborcsoportnak a városi múzeumban levő töredékei szólnak arról, hogy a római telepnek központja a mai Belváros, ill. annak főtere: a Városháztér (Ferenc József-tér) körül volt.

A most folyó munkálatok során az Előkapunál, a Dobner-utcában, a Háromháztéren és a Városháztéren több helyen akadtak hatalmas terméskőfalakra, amelyek mind opus incertum módjára vannak rakva, csupán a Városháztér 7. számú (Lackner-) ház előtti egyik falrészlet opus spicatum.

E ház előtt néhány csontváz feküdt, lábbal a Bencés-templom felé. A három koponya közül kettő nagyon sérült, míg a harmadik meglehetős jó állapotban maradt meg. Ezek körül nagy számmal volt római tetőcseréptöredék. Megállapítható volt e helyen, hogy a római úttest a mai szint alatt 3.80 m mélységben feküdt. Az új csatorna kb. 4 m mélységben épül és így az építéssel járó földmunkák kedvező alkalmat nyujtottak a talaj megvizsgálására. Nagy kár azonban, hogy a kiemelt árok csupán 70 cm szélességű, úgyhogy egyes helyeken a kutatást, sajnos, nem lehetett eredményesen folytatni.

De így is a leletek nagy változata került napfényre, érdekes tanujelei az egykoron itt virágzó életnek és fejlett kultúrának. Az árkokban mutatkozó falrészek arról tanuskodnak, hogy a mai Városháztér útteste alatt kb. 4 m mélységben több épület állott, egyesek előkelő kivitellel. Stukkódíszítmény-, falfestmény-, légfűtés-, importált terra-sigillata-edénytöredék került felszínre, mind nagyobbfokú jólét tanujelei.

A falfestmények nem árulnak el különös művészi tudást, de ilyent provincvárosban talán nem is igen várhatunk, ellenben technikájuk elsőrangú.

Agyagedénytöredék nagy számban akadt, és sok a terra-sigillatatöredék is. Az egyes edényformák nagy változatosságot mutatnak, csak kár, hogy ép vagy teljesen összeállítható példány nincsen köztük. Edényperem, korsószáj, edényalj, edényfödő töredéke bőven van, de olajmécses töredéke csupán egy akadt. Úgyszintén ritka az üvegtárgy is. Egy kis palack szájánál és egy palack aljánál, valamint néhány síma üvegdarabon kívül több nem került elő. Az agyagedények nagy változatossága 222különös érdekességet ad

a leleteknek, hisz ezeken megismerjük a Scarbantiában használt edényformák egész sorozatát, bár, sajnos, csak töredékek alakjában. Bármennyire szerettem volna is, nem volt módomban állandóan az ásatás helyszínén tartózkodnom és minden részletkörülményre ügyelnem s így csupán a munkások által kivetett földet és az árok oldalfalait vizsgálhattam, de így is nagyszámú és érdekes anyagot sikerült összegyüjtenem. A Belvárosban, ahol előreláthatólag a közel jövőben nagyobb építkezések nem lesznek, csakis a csatornázási munkák szolgáltatnak alkalmat a kutatásra, azért ezt régészeti szempontból is örömmel kell fogadnunk. A római leletek 3.50–4.00 m mélységben feküsznek a föld alatt, nagyrészükön korom nyomai láthatók, tehát valószínű, hogy az itt állott épületeket tűz pusztította el.

Prehisztorikus tárgy megfigyelésem szerint a munka folyamán még nem akadt, talán mélyebb rétegben találhatók; a római leletek fölött a középkori, vagy az újabb keletű edénytöredékek száma nagyon csekély. Elég jó karban van egy kis, ezüstből való bécsi bracteata, Hanns Tyrna hercegi pénzverő idején készült, az 1356–1377. évek között.

Epigrafiailag nem nagy az eredmény, csupán három terrasigillata bélyegre szorítkozik. Verinus mester neve Aquincumban is előfordul, azonban Luppa és Juventus (?) tudtommal nem.

A leleteket csoportokba foglalva közlöm, így áttekinthetőbbé válik a terjedelmes és változatos anyag.

I. *Kőtárgyak.*

Durván megmunkált homokkő több helyen fordult elő, azonban faragott töredék csak elvétve akadt. Egy levéltöredék, puha, durvaszemcsés homokkőből faragva, valószínűleg korinthusi oszlopfőről való.

Valamivel keményebb kőből készült egy oszloptörzs töredéke, felületén durván megmunkálva. Talán stukkóval lehetett bevonva, ámbár ennek nyomai nem látszanak. Az oszloptörzs átmérője 40 cm lehetett.

1. ábra.

A Templom-utca 4. számú ház előtti árokból való egy szépen kidolgozott korinthusi oszlopfő (1. ábra), amelyet a munkások a kibontáskor, sajnos, összetörtek. Puha, sárgásszínű (szentmargitbányai?) 224homokkőből való, magassága 39 cm, alsóátmérője 30 cm. Egyik oldala még olyan állapotban van, hogy eredeti formája megállapítható. Az oszlopfő alsó lapján négyszögletes csaplyuk, felső lapján helyenként, durvaszemcsés kaviccsal kevert, vastag mészhabarcsréteg látható.

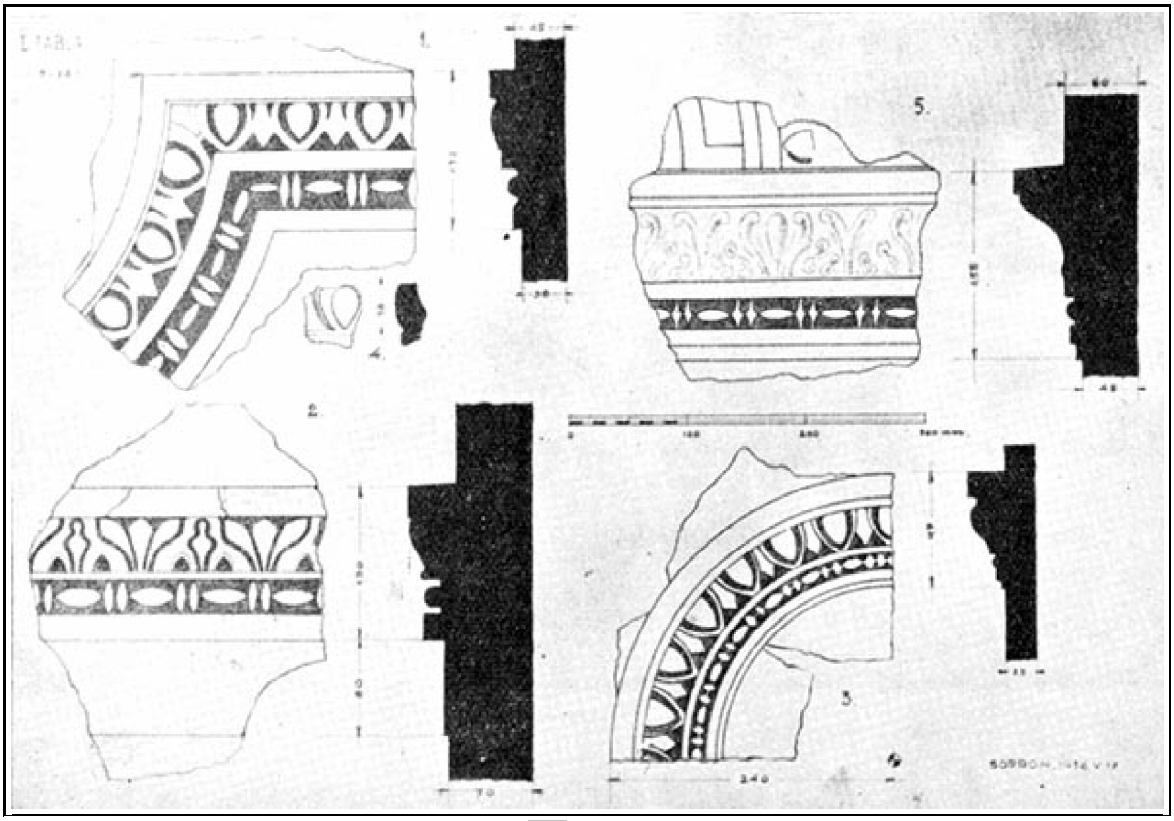

223I. tábla.

II. *Téglák.*

Falazótégla a sok tetőcseréptöredékkel szemben alig akadt. Lehetséges azonban, hogy ezeket a későbbi korokban elhordták és újra felhasználták. De lehetséges az is, hogy a falak legnagyobb része terméskőből való volt. Padlóburkolótégla is nagyon kevés akadt. Ezek között van rhombusalakú (2. ábra 1. sz.) a vármegyeháza kapuja előtti árokrészből, valamint a Templom-utca 4. számú ház előttről valók. Szélességük 6 cm, hosszúságuk 10 cm, vastagságuk 4 cm. – A téglalapalakú padlóburkolótéglák (2. ábra 2. sz.) szélessége 5.5 cm, hossza 10.5 cm, vastagságuk 3.5 cm. Oldalaikon és alsó lapjukon mészhabarcs nyoma. A Templom-utca 4. sz. ház előtt 3.80 m mélységben egy ilyen téglákból készített padozat része még in situ volt meg, melynek rakása azonos a mai parketták rakásával (fischgrätenartig).

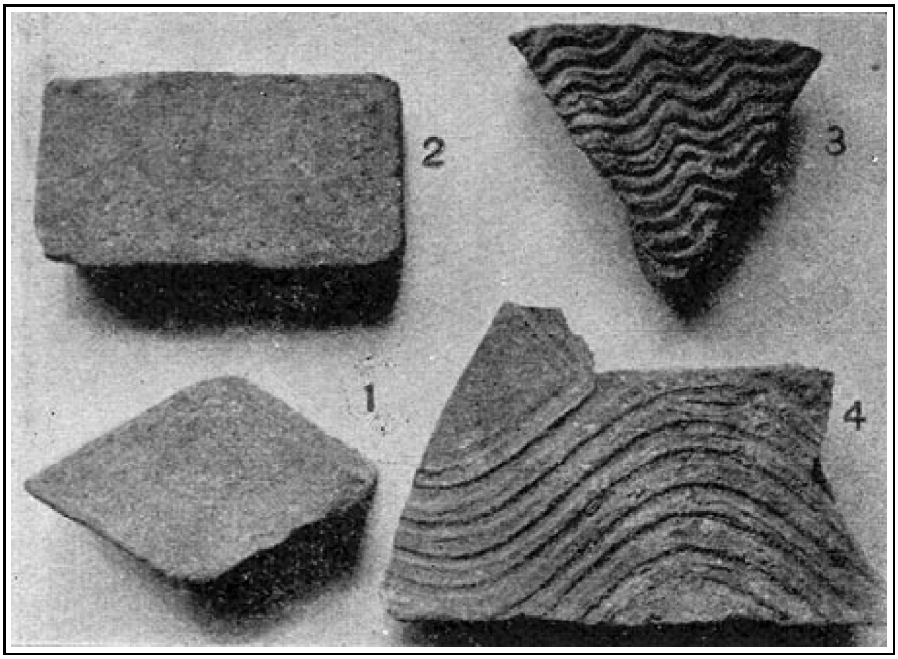

2. ábra.

A Városháztér 6. számú (Fabricius-) ház bekötőcsatornájának fektetésekor szintén in situ-, terazzó-padozat került elő 3.80 m mélységben. Anyaga jóminőségű fehérmészhabarcsba kevert kavics és kisebb-nagyobb téglatöredék. A terazzo-réteg vastagsága 9.5 cm.

Központi fűtéshez használt csőtéglát (-tubus) egy teljesen ép példányt és több töredéket is találtunk. Az ép példány hossza 30 cm, szélessége 15 cm, magassága 16.5 cm, falvastagsága 2 cm. A két nyilásnélküli felületen vakolat nyomai.

Ezeknek a tégláknak készítése véleményem szerint úgy történt, hogy a falvastagságnak megfelelő agyaglepényt hajtottak egy fából készült minta fölé, az egyik oldalon az érintkező részeket a munkás kézzel összenyomkodta, majd a mintát kihúzta. Az oldalnyílásokat, amelyek az egyes téglákon nem egyformák, csak ezután vágták bele késsel a még puha oldalfalba.

Fésűszerű szerszámmal hullámvonalszerűen rovátkolt lapos téglatöredék, jól kiégetett vörös agyagból készítve, kétféle akadt (2. ábra 3. és 4. sz.).

225Vastagságuk 3. cm, a mélyedésekben mészhabarcs nyomai. Két darab tetőcseréptöredéken, amelyek vastagsága szintén 3 cm, három ujjal szabálytalanul behúzott hullámvonal látható, míg egy tetőcseréptöredéken ujjal húzott hurokszerű jelzés látható. A legtöbb tetőcseréptöredék azonban mind bélyeg- vagy jelnélküli.

3. ábra

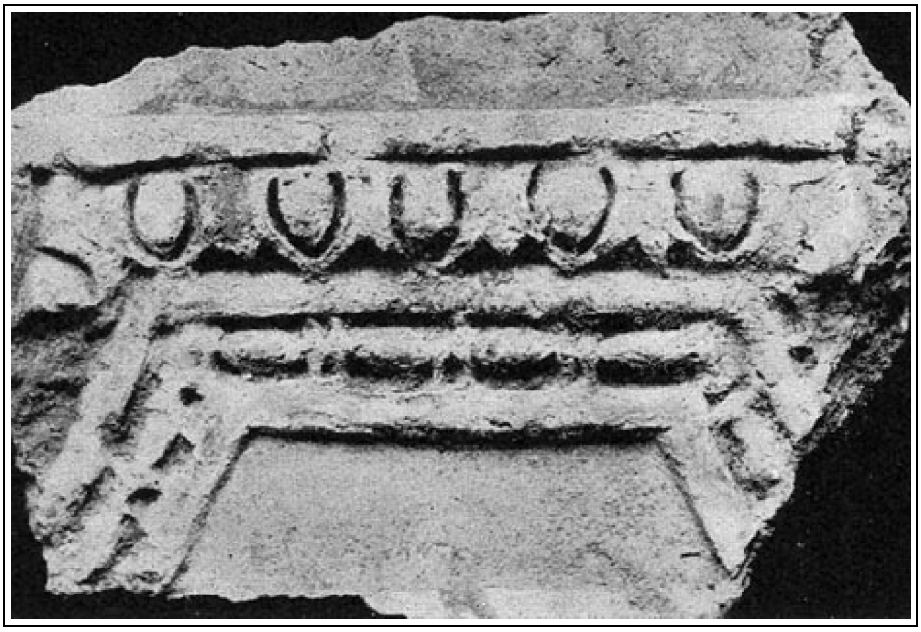

4. ábra.

Egy nagyobb, ékalakú tégla (talán boltozatról) hossza 30 cm, vastagsága 7 cm, míg egy másik nagyobb téglatöredék vastagsága 10 cm.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Storno Miksa: Római-kori leletek Sopron Belvárosából. / III. Stukkódíszítések.

III. *Stukkódíszítések.*

Megfigyelésem szerint stukkódíszítések csakis a Városháztér 6. és 7. sz. házak előtt kerültek elő, 3.50 m mélységből. Közel egymás mellett feküdtek e töredékek, törmelék közé beágyazva.

Mindegyik töredék fehérmészhabarcsból készült úgy, hogy három réteg van egymás fölé felhordva. A falhoz tapadó – alsó – 1 cm vastag vakolatréteg rózsaszínű árnyalattal bír, mert ebbe téglapor és apró szemcsékre töredezett téglarészek vannak keverve. A középső vastagabb réteg közönséges mészhabarcsból való. Erre újból egy vörösesszínű, 1 cm vastag réteg van felhúzva, míg a díszítések és 226a legfelső síma falfelület sok meszet tartalmazó, fínom fehérmészhabarcsból készült. A díszítéseket a még nedves vakolatba úgylátszik részben bádogból készített negatív formákkal nyomták bele. Ez a feltevés azon a megfigyelésen alapszik, hogy különösen az egyik párkánydísz akantus leveleit határoló vonalak oly vékonyak, mélyek és élesek, hogy azokat famintával így előállítani nem lehet. Hogy viszont szabadkézzel sem készülhettek, az ellen teljesen szabályos voltuk szól. A stukkódíszítések látható felülete még fínom gipszréteggel volt bevonva, amely azonban csak kis részletekben maradt meg rajtuk helyenként.

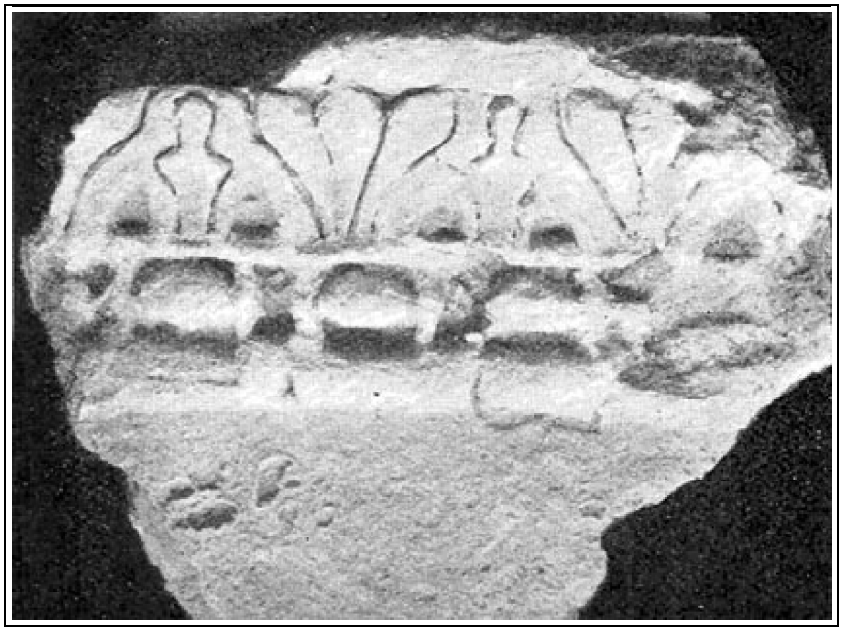

5. ábra.

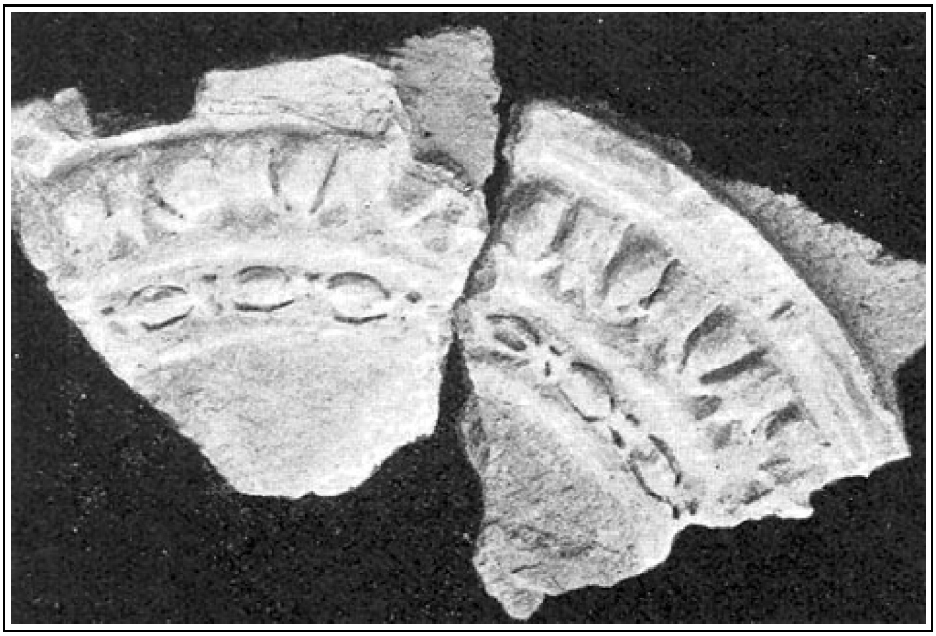

6. ábra.

A töredékek öt különféle díszítésről valók. Mivel fénykép útján profiljaikat nem lehet szemléltetni, rajzfelvételt készítettem róluk. Az I. tábla 1. szám és 3. ábra alatti díszítés tojássorral és két pálcatag közé foglalt astragalból áll. Egyik része egyenes, melyhez köríves folytatása csatlakozik. Hogy milyen hosszu volt az egyenes rész, az nem állapítható meg, a köríves rész belső sugara 28 centimeter. A díszítés teljes szélessége 13.2 cm. legnagyobb 227kiugrása 2 cm. Egy teljesen hasonló töredéken (4. ábra) az egyenes rész hossza 34 cm s ehhez csatlakozik kétoldalt a köríves folytatás.

Az I. tábla 2. számú párkánytöredék (5. ábra) akantusz levéldíszt és asztragált mutat. A levelek fínomabb részletei lekoptak, csupán a fővonalvezetés látható még. Teljes szélessége 21 cm, legnagyobb kiugrása 4.4 cm.

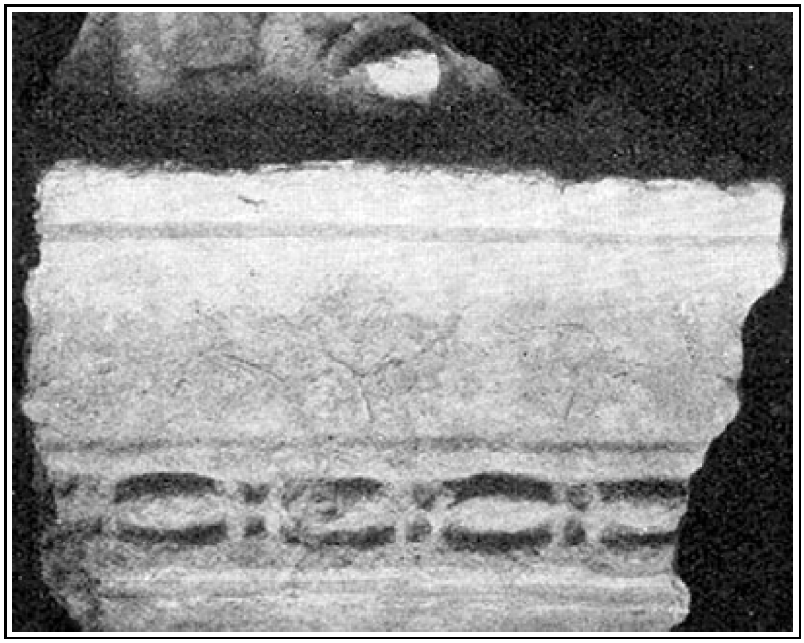

7. ábra.

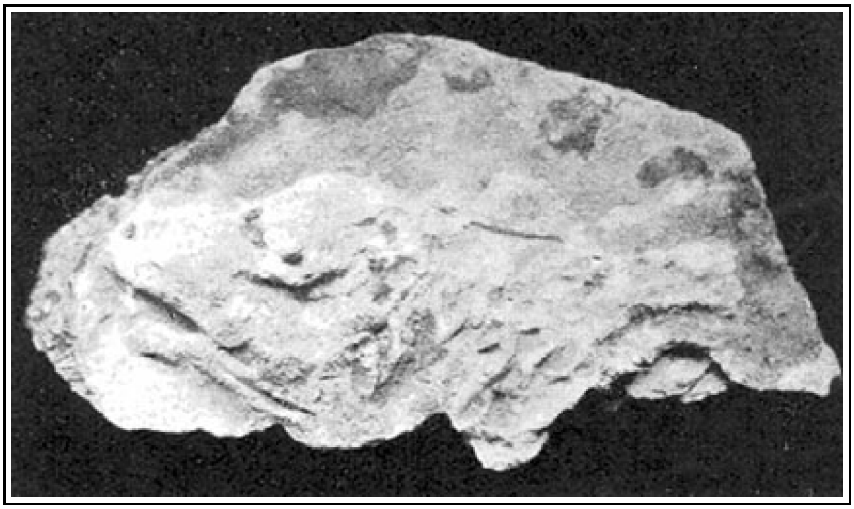

8. ábra.

Az I. tábla 3. sz. alatti tojássorból és asztragálból álló díszítésből (6. ábra) annyi töredék akadt, hogy egy teljes kört lehet belőlük összeállítani, ámbár a törési felületek nem pontosan összeillők. Ez érthető is, mert az összes stukkódarabok, amelyek szorosan be vannak ékelve a környező törmelék és föld közé, teljesen átnedvesedtek, nagyon törékenyek, puhák és málladozók s csak szárítással válnak ismét keményebbekké. Ezen díszítés szélessége 9.7 cm, legnagyobb kiugrása 3.2 cm, a külső kör sugara 24 cm.

Egy tojássorral bíró díszítésnek – az előbbieknél valamivel nagyobb – csupán apró része került elő (I. tábla 4. sz.), felülete sárgásszínű és finomabb kivitelű a többinél. A legnagyobb stukkópárkány (I. tábla 5. szám és 7. ábra), amelynek szélessége 15.5 cm, kiugrása 4 cm, kimáján akantus-levéldísz 228van, sajnos, annyira

elmosódott állapotban, hogy a levelek pontos formáját már megállapítani nem lehet. A két pálcatag közötti asztragál azonban jól látható. E párkány fölé keretdísz csatlakozik, amely úgylátszik ívben indult; ebből azonban csupán egy tojássor töredéke és néhány tagozódás látható.

A különféle tagozódású párkányokkal határolt falsikok felületein plasztikus díszítések is voltak. Két töredéken állatfej látható sajnos, meglehetősen sérült állapotban, melyek közül az egyik (8. ábra) ökröt(?), míg a másik (9. ábra) nagyobb gyíkot(?) ábrázolhat.

Mind e stukkótöredékek mellett akadtak edénytöredékek is, feltételezhető tehát, hogy előkelő lakóház részleteivel van dolgunk, ámbár a bécsidombi Nemeseum oltárkövei mellett 1925-ben végzett ásatásaim közben szintén találtam nagymennyiségű edénytöredéket.

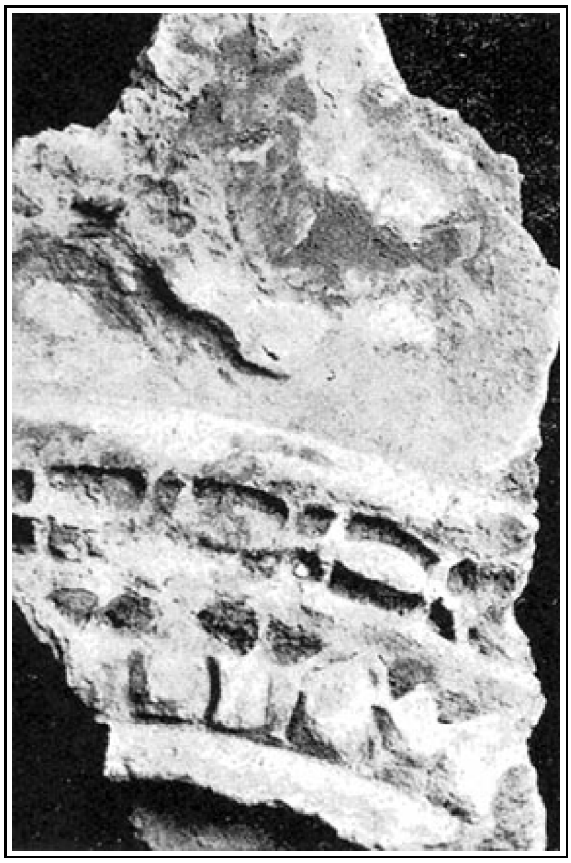

9. ábra.

IV. *Falfestmények.*

A stukkótöredékek közvetlen közelében voltak a falfestménytöredékek, tehát ugyanazon épület díszítésére

szolgáltak.

A vakolat, amelyre a festés készült, fehérmészhabarcsból áll, 2.5, 3.5, 4.5 és 5 centiméter vastag rétegekben. A töredékek hátlapján a vakolat helyenként nyúlványokkal bír, amint a habarcs a kb. 2 centiméterre egymás mellett függőlegesen felállított tubi közeibe behatolt. Egy töredék hátlapján még a tubus töredéke is rajta van, melynek falvastagsága 1.5 cm, a vakolat 3.5 cm vastagon van felhordva. Más töredékeken a falsíkot alkotó rovátkolt felületü téglák negatív képe látható, mely mélyítések a vakolat biztosabb tapadása céljából készültek. A vakolat felülete, melyre a festést alkalmazták, símára van dörzsölve. Egyes töredékek az al fresco technika nyomait mutatják, míg túlnyomó részük temperafestékkel való kezelésre mutatnak. A használt színek skálája elég nagy; előfordul a fehér, okker, barna pompeji vörös kétféle árnyalatban, rózsaszín, különféle zöld és a fekete. Sajnos, e töredékek mind meglehetős kicsinyek, úgy hogy az ornamentikára vonatkozólag nem adhatnak kellő felvilágosítást, de annyiban bírnak jelentőséggel, hogy egy scarbantiai ház belső kiképzési módjáról tesznek tanuságot. Felirat vagy falkarcolat a töredékeken nincsen, egy darabon, néhány vonallal vázolt férfifej és a bal 229vállrészlet látható (10. ábra); e vázlat nagyon ügyes kézre vall. A falfestmény technikája elsőrangú. A festékek még ma is, több mint 1500 év mulva, olyan üdék, mintha csak néhány évvel ezelőtt készült volna a munka; a felületről sehol le nem váltak.

A nagyszámú töredék, melynek összfelülete közel 2 négyzetméter, a fehér, piros vagy fekete alapon színes vonalat, levélrészletet, kisebb virágrészletet (11. ábra), de összefüggő nagyobb részt nem mutat. Egy kisebb töredéken virágkehelyből kiszökő férfitorsót vélek felismerni, melynek kinyujtott jobb karja köré kígyó(?) csavarodik.

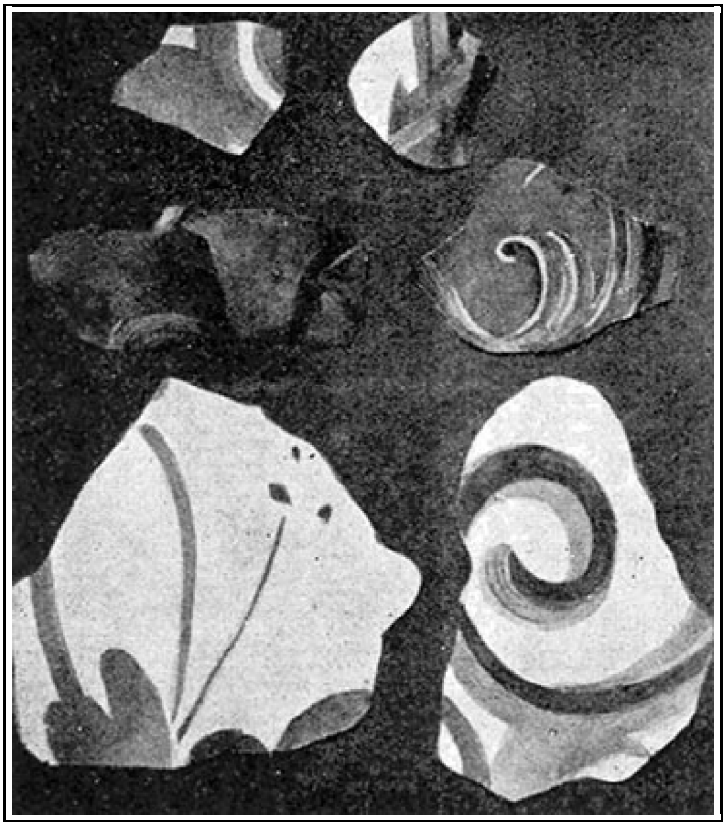

10. ábra.

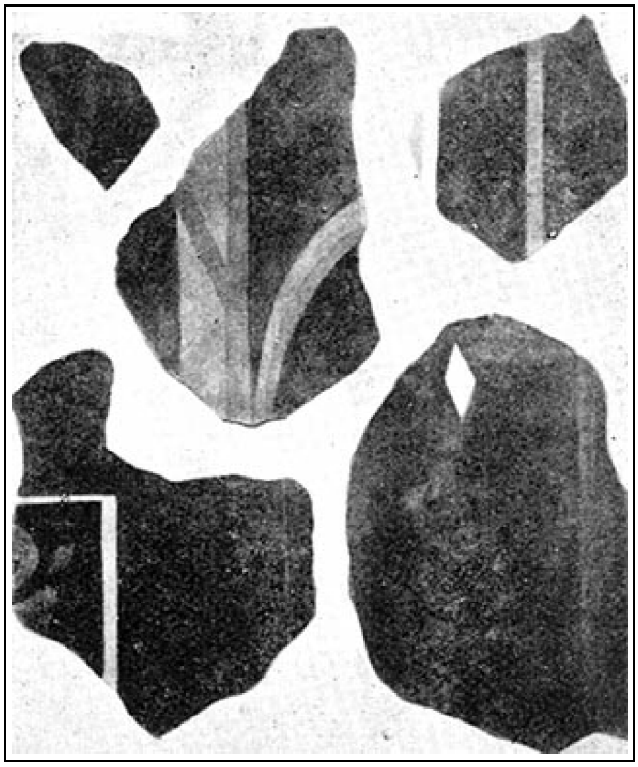

11. ábra.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Storno Miksa: Római-kori leletek Sopron Belvárosából. / V. Agyagedények.

V. *Agyagedények.*

Különösen a városháztérről kerültek elő nagy számmal edénytöredékek. Néhány töredék kivételével, mind nagyon egyszerű gerencséráru, vörös, sárga, szürke és fekete agyagból. Van közöttük tányér-, korsó-, bögre-, fazéktöredék, valamint néhány nagyméretű urna darabjai. Ezek peremszélessége 5–6 centiméter és ugyanolyan urnáról valók, aminő évekkel ezelőtt Nemeskéren került felszínre, amelynek magassága 70 cm, nyílásának belső átmérője 27 cm. Díszítésük is egyező. (12. ábra)

A töredékek legtöbbje símafelületű, díszítés csak néhány darabon látható. Edényaljtöredék kb. 60 különböző edényből való s körülbelül ugyanannyi a különböző peremtöredék fajtája is. Edényfödő is több akadt, korsófej (13. ábra) 16 drb került elő. A korsók közül egy darab kétfülű, a többi egyfülű volt. Anyaguk egy sötétszürke színű darabot kivéve, sárga színű jól kiégetett agyag.

Különböző fültöredék is sokfajta van (14. ábra); ezek közül legfeljebb négy tartozhatott a talált korsókhoz, az edényaljakból esetleg több is. Olajmécses töredéke, iszapolt fínom vörösszínű agyagból keményre égetve, egy akadt. Néhány töredék beégetett sötétzöld és barna mázzal van ellátva; ezek közül az egyik szép vonaldísszel bír. (15. ábra 2. sz.) Hat darab edénytöredék díszítési módja olyan, aminőt Sopronban még eddig nem találtam s úgy emlékszem, Aquincumban is csupán egy ilyen edény van. A díszítést valamilyen tompaélű szerszámmal nyomták bele egész gyöngén a félig száraz edény külső falába,

miáltal ezen vonalak símább felületet nyertek az edény többi részénél s így jobban láthatók. Különösen az egyik nagyobb feketeszínű töredéken látható e díszítés nagyon jól, két különféle, fésűszerű szerszámmal erősen bemélyített hullámvonallal kapcsolatosan. (15. ábra 1. sz.)

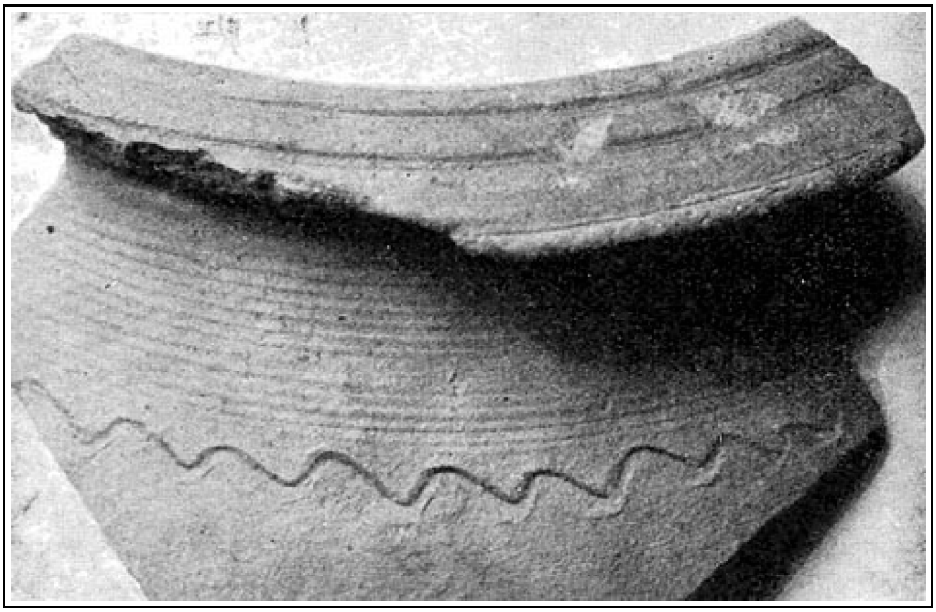

12. ábra.

13. ábra

231Nagy kár, hogy ennek a díszes edénynek csupán e kis töredéke maradt meg. Két sárga agyagból készített töredéken ugyanilyen simítási technika alkalmazása látható, azonban ezeken közel sem érvényesül olyan jól, mint a fekete alapon. Egy vékonyfalú fínom edény kis peremtöredéke, indával díszítve, felületén

zöldes színbe játszó ezüstös bevonat nyomait mutatja. (16. ábra, 6. sz.)

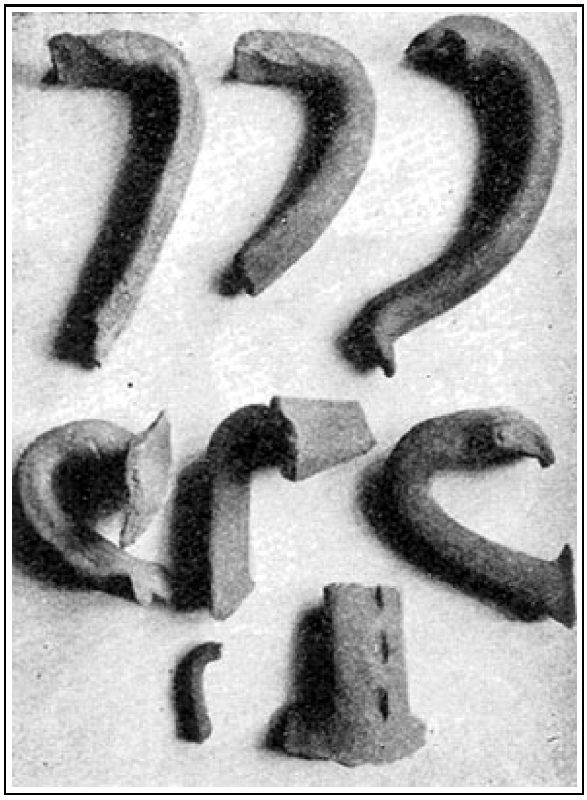

14. ábra.

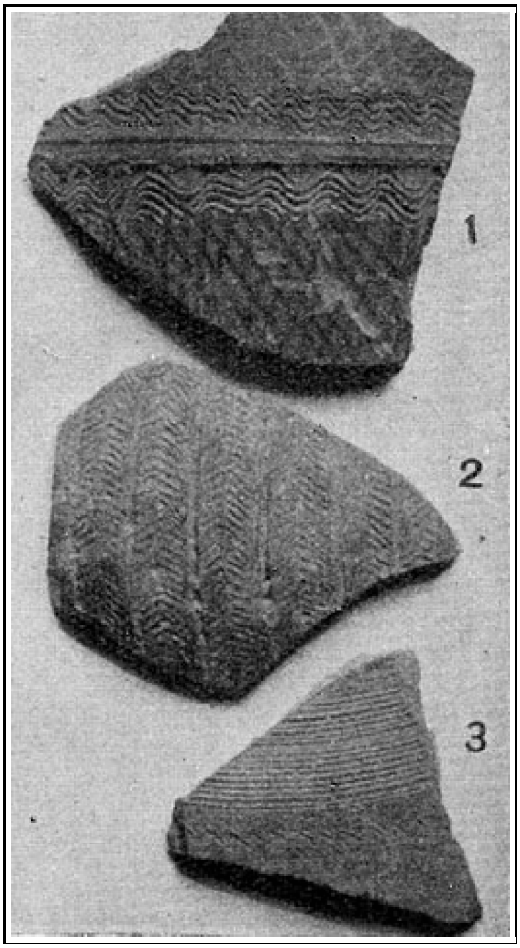

15. ábra.

Római kori edénytöredék ily nagy számban Sopronban rég nem akadt; csak a bécsidombi amphitheatrumnál 1925-ben folytatott ásatásaim szolgáltattak hasonló mennyiségűt.

Egy olajmécsesnél nem sokkal nagyobb lapos edényke, nyúlványszerű, átlyukasztott rövid füllel, talán kenőcstartó lehetett. Ehhez teljesen hasonló ép példány egy római kori női sírból való, Oszlopról származó lelet.

VI. *Terra-sigillaták.*

A terra-sigillata edénytöredékek kb. 30 különböző edényből valók, s kettő kivételével kiváló minőségű agyagból készültek. Felületük még ma is teljesen ép és nagyon fényes. Díszítési részlet 11 töredéken látható, figulus bélyege csupán három darabon van.

Egy kisebb edényaljon belül benyomott bélyeg: LUPPA F(ecit). A bélyeg hossza 20 milliméter, a betűk

nagysága 3 mm. A második bélyeg egy hasonló nagyságú edény alján belül: VERINUS F(ecit). Az E-betű visszamenő és az R-betűvel összevont. A bélyeg hossza 27 mm. Betűk nagysága 4 mm.

Nagyobb tál aljának töredékén belül 232körbélyeg: IUVE(ntu)S . FEC.(it.) felirattal (= Juventus fecit). A betűk nagysága 4 mm; a bélyeg körül 12 mm távolságban egy 2 milliméter széles körvonal van bemélyítve. Az edény külső alján néhány (értelmetlen) vonalkarcolat.

Teljesen ép edény sajnos, nem akadt, sőt ugyanazon edényhez tartozó töredékek sem kerültek elő mind, csupán egy kis csészének körülbelül a negyedrésze.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Storno Miksa: Római-kori leletek Sopron Belvárosából. / VII. Vastárgyak.

VII. *Vastárgyak.*

A vastárgyak teljesen átrozsdásodva kerültek elő. Néhány vasszög töredéke mellett egy teljesen ép példány is akadt (17. ábra, 1. sz.), ennek hossza 16 cm, a fej szélessége 3 cm, míg egy másiké 4 cm. (17. ábra, 2. sz.) Az egyik munkás állítása szerint ezen vasszegekkel lehetett a stukkódíszek egyrésze felerősítve (?), mert az egyikben még benne volt a szeg, de ezt a darabot sajnos, már nem sikerült megtalálnom.

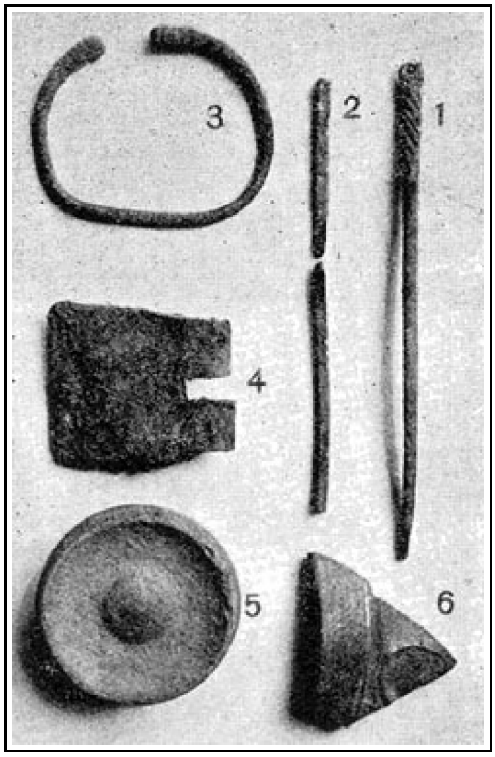

16. ábra.

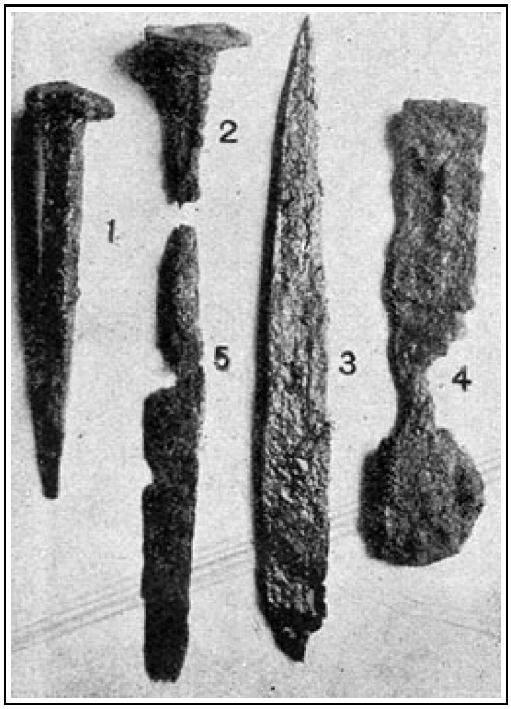

17. ábra.

Aránylag jó állapotban van egy kés (tőr?) pengéje (17. ábra, 3. sz.), melynek hossza 25 cm, legnagyobb szélessége 2.5 cm, a gerinc vastagsága 0.5 cm. Kardpenge töredékének látszik egy 19 cm hosszú, 3.4 cm széles és kb. 0.6 cm vastag vasdarab (17. ábra, 4. sz.), míg tőr pengéje lehetett egy töredék, amelynek hossza 19 cm, szélessége 2 cm, vastagsága 0.5 cm (17. ábra, 5. sz.).

Talán szekér alkatrészei lehettek a következő vastárgyak: T-alakú nagyobb vasszeg töredéke; nyujtott feje 1.5 cm széles, 7 cm hosszú. (18. ábra, 1. sz.)

233Nagyobb T-alakú vastárgy, melynek ékalakú nyúlványán szeg van áteresztve. Feje 1.5 cm (18. ábra, 2. sz.). Egy vashüvelytöredék, hossza 11 cm, téglalap alakú nyitott részének élei 6 és 7 cm hosszúak s talán kocsirúdvég lehetett (?). (18. ábra, 3. sz.) Az L-alakú sarokvas (?) szélessége 2 cm, szárainak hossza 9–9 cm. (18. ábra, 4. sz.) A 18. ábra 5. szám alatt látható bronzból való láncszem (?). Nem a vastárgyakkal együtt találtatott.

VIII. *Különféle kisebb tárgyak.*

Nagyon csinos kidolgozású egy 9.5 cm hosszú bronztű, melynek szárát 2 cm szélességben csavarmenetes vonalak díszítenek. (16. ábra, 1. sz.) Egy két darabba törött, 8 cm hosszú, 2×2 mm vastag bronzhuzal töredékének rendeltetése ismeretlen. (16. ábra, 2. sz.) Egy gyermek részére való bronz karperec két végén 4–4 dudorral van díszítve, különben teljesen síma (16. ábra, 3. sz.) Közvetlen a Városháztér 8. számú ház

előtt került elő.

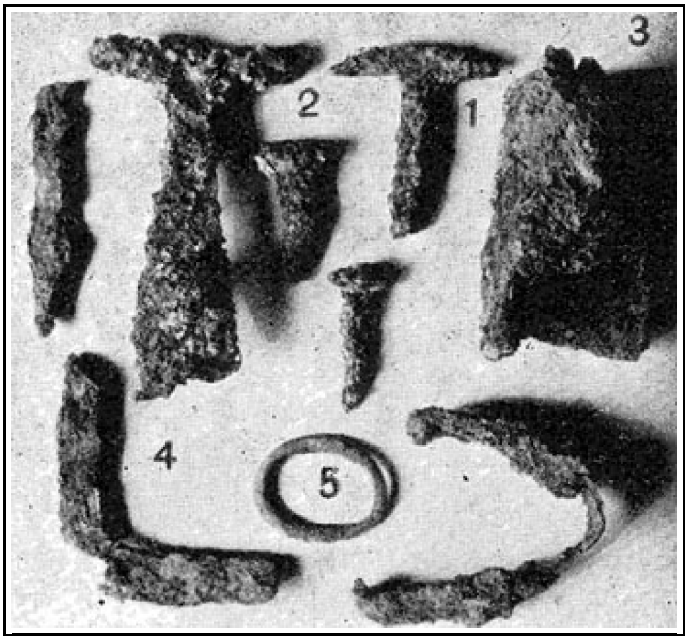

18. ábra.

Övcsat lehetett egy vékony bronzlemezből összehajtott, 3 cm széles és 3.5 cm hosszú töredék. (16. ábra, 4. sz.) Különféle kisebb bronzdarab is akadt, de ezek rendeltetését megállapítani sajnos, már nem lehet. – Edényfödő fogantyújának látszik egy szürke agyagból készített 3.5 cm átmérőjű, zárdudorral díszített töredék. (16. ábra, 5. sz.) Üvegedény töredéke, zöldesszínű üvegből kettő van. Az egyik egy kisebb palack pereme, átmérője 4 cm, egy üvegpalack aljának átmérője pedig 10 cm lehetett.

IX. *Érmek.*

Ötféle nagyságú 9 darab rézpénzt sikerült összegyüjtenem, ezek egy kivételével nagyon rossz állapotban vannak.

1. *SABINA?*. Előlap: (SABINA?) Augusta. Balra néző női fej, diadémával. Hátsó lap: női alak ülve, jobbjában kis szobrot tart, balkezében kormánypálca?

2. *MAXIMINUS.* Elég jó karban. Előlap; IMP. MAXIMINUS. PF. AUG. Balra néző fej, babérkoszorúval. Hátsó lap; IOVI CONSERVATORI. SIS(cia). Jobbra néző, álló, meztelen alak, babérkoszorúval, jobb kezében két nyíl? Jobb oldalán lábai előtt, csőrében babérkoszorút tartó, felfelé néző sas. Az alak mögött balra S-betű.

3. *CLAUDIUS.* Előlap: ..CLAUDIUS .. Balra néző fej, sugárkoronával.

4. ? Balra néző férfifej, Hátsó lap: CONCORDIA MILITUM. Két, egymásnak jobbkezet nyujtó álló alak,

redőnyös ruhában.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Storno Miksa: Római-kori leletek Sopron Belvárosából. / Max Storno: Römische Funde in der Inneren Stadt Soprons.

234Max Storno: *Römische Funde in der Inneren Stadt Soprons.*

Der Verfasser beschreibt die während der Kanalisierungsarbeiten (bis 1. Juni 1938) in der Inneren Stadt ans Tageslicht gelangten Funde. Es wurden nicht nur mächtige Mauerreste, meistens als opus incertum, nur ein Teil als opus spicatum, ausgeführt, gefunden, sondern auch einige Skelette, ferner Reste von Wandmalereien und Spuren von römischen Zentralheizungen usw. Die Funde gruppierte der Verfasser folgend:

I. *Steingegenstände.* Fast alle rohbehauene Sandsteine. Werkstücke nur wenige. Abb. 1 zeigt ein schönes korinthisches Kapitell, das leider nur in Stücken geborgen wurde.

II. *Ziegel.* Es wurden wenig Mauerziegel, jedoch viele Dachziegel ausgegraben. Abb. 2 Fig. 1 und 2 zeigen Pflasterziegel. Man fand auch mehrere Hohlziegel(tubi) einer Zentralheizung. Einige Flachziegel (Abb. 2, Fig. 3 und 4) haben wellenlinienförmige Vertiefungen, die besseren Mörtelhalt bezweckten.

III. *Stukkoverzierungen.* Diese Funde haben drei übereinander aufgetragene Mörtelschichten. In die oberste Schicht, die viel Kalkzusatz aufweist, wurden Ornamente (Abb. 3, 4, 5, 6, 7) eingraviert. Der äußerste feine Gipsüberzug ist nur stellenweise erhalten. Abb. 8 und 9 sind Tierdarstellungen.

IV. *Wandmalereien.* Die Wandmalerei wurde auf eine Weiskalk-Mörtelschicht aufgetragen. Die Ausführung ist im allgemeinen al tempera, nur selten al fresco. Die verwendete Farbenskala ist ziemlich groß. Die Bruchstücke sind sehr klein, darum kann man über das Gesamtbild keinen Überblick gewinnen (Abb. 10 und 11).

V. *Tongefäße.* Die Bruchstücke sind – mit wenigen Ausnahmen – einfache Töpferarbeit. Abb. 12 zeigt eine Urne. Krughälse (Abb. 13), verschiedene Henkel (Abb. 14) gibt ein zeitgenössisches Bild der damaligen Töpferkunst. Einige Fundgegenstände sind mit dunkelgrüner und brauner Glasur (Abb. 15, Fig. 2) überzogen.

VI. *Terra-Sigillata-Bruchstücke.* Diese stammen aus ungefähr 30 verschiedenen Gefäßen. Mehrere weisen auch Verzierungen auf. Einige sind mit dem Töpferstempel versehen.

VII. *Eisengegenstände.* Diese sind durchwegs stark verrostet. Es sind Nägel (Abb. 17, Fig. 1 und 2), eine Messerklinge (Abb. 17, Fig. 3), eine Schwertklinge (Abb. 17, Fig. 4) und eine Dolchklinge (Abb. 17, Fig, 5) hervorgekommen. Bestandteile eines Wagens dürften die auf Abb. 18 gebrachten Gegenstände sein. Eine Ausnahme bildet der Bronzering.

VIII. *Verschiedene kleinere Gegenstände.* Abb. 16, Fig. 1, zeigt eine schön ausgeführte Bronzenadel. Fig. 3 ist ein Kinderarmband aus Bronze. Von einem Gürtel dürfte das Bronzestück Fig. 4 herrühren. Und Fig. 5 ist ein Deckelgriff aus Ton.

IX. *Münzen.* Es wurden 9 Stück Münzen in fünf verschiedenen Größen, leider in sehr schlechtem Zustande,

gefunden. Der Verfasser beschreibt alle Münzen.

235Csipkés Kálmán: Régi soproni egyházi ruhák.

A katolikus egyház ünnepi szertartásainak fényét nagyban emelik a művészi értékű egyházi ruhák.

Hogy középkori eredetű templomaink már annak idején is gazdag felszerelésű ruhatárral rendelkeztek, arra vonatkozólag számos adatot találunk a városi levéltárban őrzött egykorú végrendeletekben és leltárakban. (Vitéz Házi Jenő dr.: Sopron sz. kir. város története, 11. rész, 1. és 2. kötet.)

Javadalmas papok és világiak bőségesen gondoskodnak az Egyházról, s megszokott kedves templomaik részére más egyeben kívül egy vagy több miseruhát, esetleg annak elkészítéséhez szükséges drága bársonyt, nehéz selymet, avagy beszerzésükre pénzt, aranyból és ezüstből való ékszereket, serlegeket s egyéb javakat hagyományoznak.

1. kép.
Miseruha a 18. század első feléből. (Dómtemplom.)

A végrendeletekben említett egyházi öltözékekből, sajnos, hírmondó sem maradt. Az állandó használat következtében veszítettek ékességükből, szétszakadoztak; amelyeket pedig megkímélt az idő vasfoga, azoknak meg a századok viharaiban veszett nyomuk.

A barokk-kor mély vallásossága, áldozatkészsége, lángoló lelkesedése káprázatos pompába öltöztette templomainkat, egyúttal új hajlékokat is emelt Istennek nagyobb dicsőségére. Természetesen ékesebbnél-ékesebb egyházi öltözékek beszerzéséről is történt gondoskodás. E korszakból származó miseruhákat, s teljes ornátusokat is, elég szép számmal találunk a soproni templomokban.

A Szt. György vitéz és vértanuról nevezett *káptalani templom* (Dóm) kincstárának büszkesége egy, a 18. század első feléből való nagy ornátus, amely egy miseruhából (casula), négy szerpapi köntösből (dalmatica) és egy vecsernyepalástból (pluviale) áll. A miseruha (1. kép) és a szerpapi köntösök 236(2. kép) középső mezején, továbbá az utóbbiak ujjvégződésén, valamint a palást szegélyén és pajzsán vörösbársony alapon gazdag domború aranyhímzés: részarányos elrendezésben keleti pompájú – régi magyar úrihímzésekre is emlékeztető –, erősen stilizált, sokféle változatú, élénk képzelet alkotta ékítmények. A négy szerpapi köntösnél a hímzett dísz páronkint egyező. Az oldalrészek és a palást anyaga selyembrokát, beszőtt virágos és leveles – színes és arany – indákkal. A brokátot nem tartom a hímzett bársonyrészekkel egykorúnak; későbbi pótlás. Az idők folyamán erősen megviselt, szakadozó ornátust a társaskáptalan fennállásának 150. évfordulója (1929) alkalmából a Soproni Oltáregyesület nagy gonddal megújíttatta, amelynek kapcsán a régi aranyhímzést több helyen új bársonyalapra helyezték. A szegélyező aranypaszományok egy része is pótlás.

2. kép.
Szerpapi köntös a 18. század első feléből. (Dómtemplom)

Értékes és nagyon bájos az aranycsipkével díszített fehérselyem ornátus, amely egy miseruhát és két szerpapi köntöst foglal magában. Csipkéje, díszítőelemeit – magyaros jellegűek – tekintve, a 18. század elejének ízlésére jellemző. Lehetséges, hogy eredetileg valamely főrangú hölgy menyasszonyi ruhájának volt az ékessége. Fehér selyemdamaszt-alapanyaga teljesen újkeletű pótlás.

A 18. század második feléből való a templom aranyfonállal sűrűen átszőtt sárgaselyem nagy ornátusa, amelyhez egy miseruha, négy szerpapi köntös, egy vecsernyepalást és egy térdtakaró (gremiale) tartozik. Hímzés csupán a miseruha keresztjén és mellső középrészén van: aranyfonállal domborúan kivitelezett virágos és leveles indadísz, továbbá a kereszt szárainak találkozásánál aranysugarak közt magas ezüst-domborhímzésben az Isten báránya. Művészi régi aranypaszomány-szegélyzet és -bojtok. Az ornátushoz eredetileg két palást tartozott: a nemrég eszközölt megújítás alkalmával azonban az egyiknek anyagát fel kellett áldozni a többi darab szakadozott részeinek pótlására.

Van még a templomnak egy magános miseruhája, amelynek aranyhímzésű vörösbársony középrésze teljesen egyezik az elsőnek ismertetett nagy ornátus miseruhájának középrészével. Vörösbársony oldalrészei újabb időben történt pótlások.

Az egyes ornátusokhoz természetesen stólák, karstólák is tartoznak, 237továbbá kehelytakaró (velum calicis) és táska (bursa). Egyik-másik darab maga is egész kis remekmű.

Régi püspöksüveg (infula, mitra) is található a templomi kincstárban. Aranyszövetű alapján a rokokóra jellemző, játszi könnyedségű, aranyhímzésű virág-, levél-, kalász- és szalagcsokordísz (3. kép, jobboldalt). Bürchner László dr. káptalani prépost tulajdonában egy ugyancsak aranyszövetű régi püspöksüveg van, az előbbihez hasonló jellegű, de ezüstfonállal hímzett díszítéssel (3. kép, baloldalt). Művészi értékű, régi aranyhímzéssel ékített főpapi kesztyű – egy pár – is van birtokában.

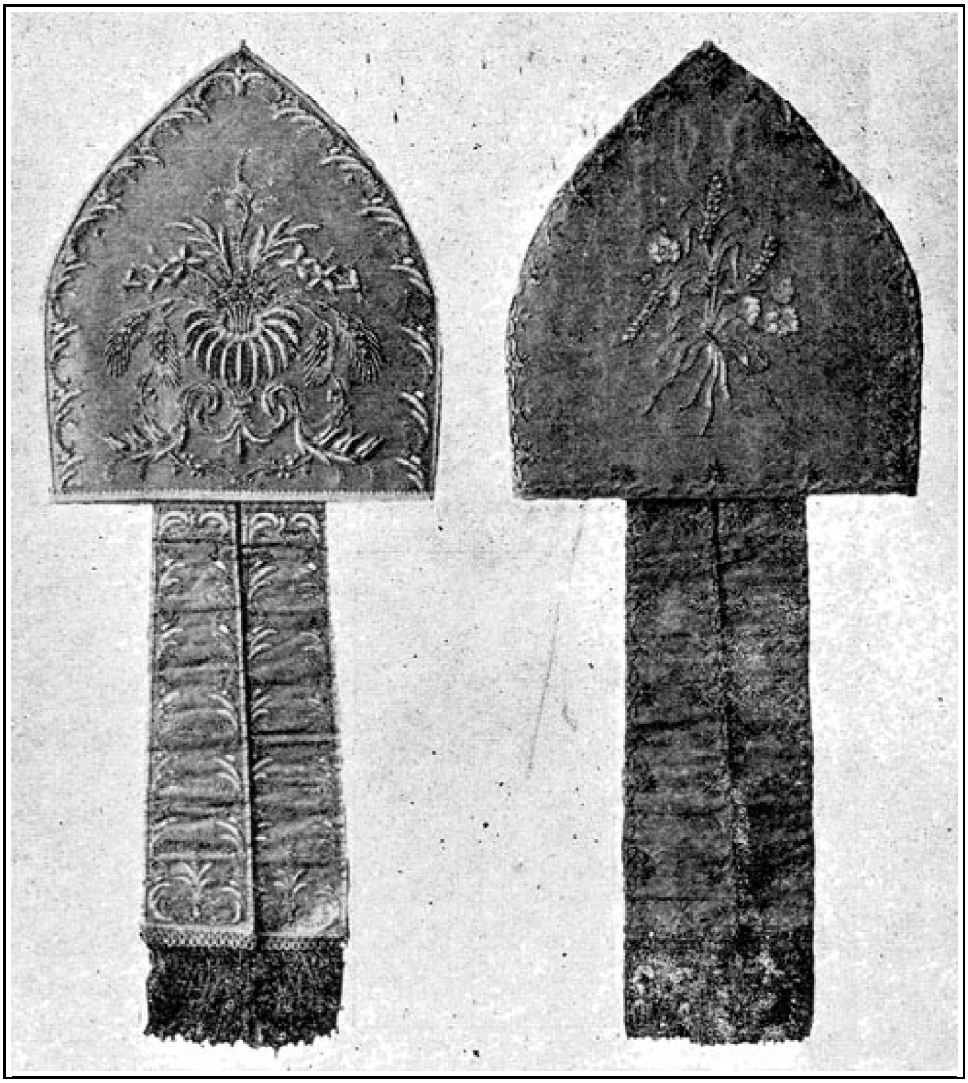

3. kép.
Két püspöksüveg a 18. század második feléből. (Dómtemplom.)

A *Szt. Mihály-templom* kincstárának legrégibb egyházi öltözéke a 18. század közepéről való: Ezüsttel átszőtt fehérselyem-alapú, arany-domborhímzéssel, valamint csillogó színes és arany fémlapocskákkal díszített miseruha (4. kép). A dekoratív hatású, stilizált, nagyobbméretű arany levélcsomókból alakított indaékítmény egyes pontjaiból kisebb virágos és leveles ágacskák szakadnak ki. A virágszirmok és levelek aranyfonállal körülszegett vékony 238fémlapocskák, úgyszintén a térkitöltésül alkalmazott elszórt csillagdíszek is. Megcsodálni való a középrész aranypaszománya.

XVI. Lajos korának ízlésére vall egy, a 18. század második feléből származó miseruha (5. kép). Középső mezeje ezüsttel átszőtt fehér selyemanyag, s beszövött színpompás, fínoman árnyalt gyümölcsökkel és virágokkal roskadásig telt bőségszarvak és virágos indák díszítik. Oldal részei arannyal átszőtt sárgaselyemből készültek, amelyen virágos lombsátorban elhelyezett díszes urnák, csodás virágvázák, búzakévék, szőlőfürtök stb. vannak beszőve. Minden részleten a legbámulatosabb természethűség

érvényesül; minden a legtökéletesebb összhangban; a távlati ábrázolás sem kelt zavart. Művészi a középrészt határoló aranypaszomány is. Joggal mondhatjuk a legbájosabb soproni miseruhának.

4. kép.
Miseruha a 18. század közepéről. (Szt. Mihály-templom.)

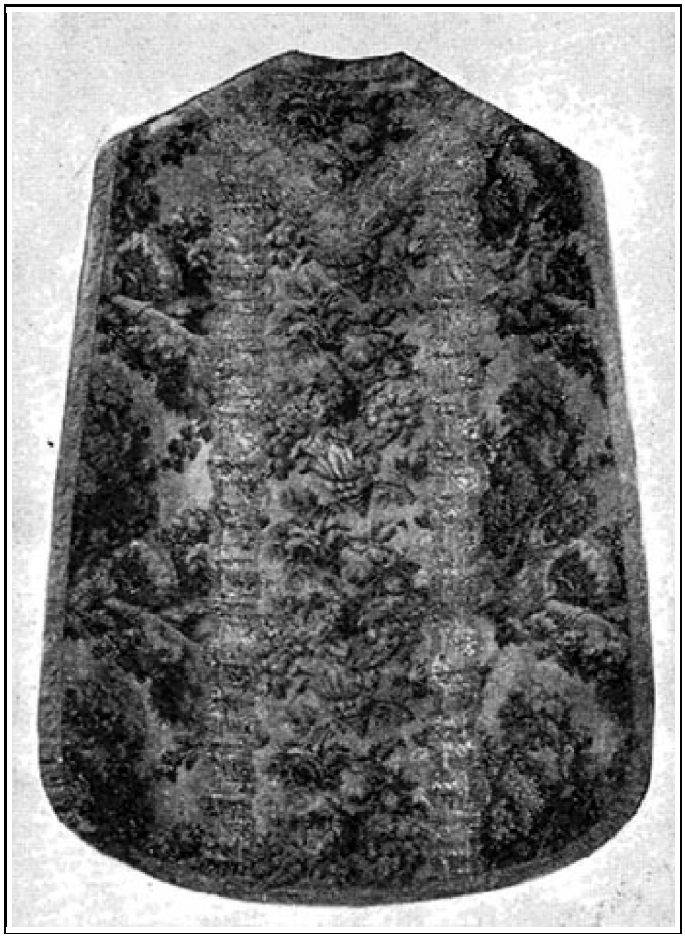

5. kép.
Miseruha a 18. század második feléből. (Szt. Mihály-templom.)

Régi, igen kedves, színben gazdag kis ornátussal – egy miseruhát (6. kép), két szerpapi köntöst foglal magában – is rendelkezik a templom ruhatára. Az egyes darabok középrészeinek alapja ezüstszövet; aranyfonállal szőtt nagyobbméretű, stilizált levelek és színesszövésű, természethűséggel ábrázolt kisebb virágos és leveles indák díszítik. Az oldalrészeken fehér selyematlaszalapba szőtt, végtelen mustrát mutató, egymásba kapcsolódó nagyobb levelek alkotta keretekben virágos és leveles indák; a keretek levelei aranyfonállal, az indák színesen szőttek. A nagyobb aranyleveleket beszőtt ezüstpettyek 239élénkítik. Aranypaszomány-szegélyzet. Az ornátus a 19. század negyvenes éveiből való.

A felsorolt pompás öltözékeken kívül néhány szerényebb kivitelű régi miseruhája is van a templomnak. Ezek is kedvesek, s megőrzésre méltók.

A *Szt. Domonkos-templom* egyházi ruhadarabjai között is van több értékes, régi szerzemény; selyembrokát, arany és színes szövéssel díszített egy-két ornátus. Ezeket a rend budapesti temploma részére kikölcsönözték s így nem tanulmányozhattuk.

A *bencéstemplom* egyházi öltözékei közül két vörösselyem, egy aranyfonállal átszőtt sárgaselyem miseruhát és egy fehérselyem ornátust kell megemlítenünk. A 19. század negyvenes, ötvenes éveiből valók.

Minden darabon színes és illetőleg arany-, vagy ezüstfonállal beszőtt, változatos virág- és indadísz.

6. kép.
Miseruha a 19. század negyvenes éveiből. (Szt. Mihály-templom.)

Az *árvaházi templom* sekrestyéjében is őriznek egy régibb keletű, ezüstfonállal beszőtt virágos, leveles indákkal díszített selyembrokát miseruhát. Eredetileg égszínkék volt az alap, újabban violaszínűre festették.

A *városi múzeum* birtokában is van több régi egyházi ruhadarab.

Egy magános palást alapanyaga selyembrokát; fehér alapján beszövött élénkszínű virágos és leveles indák közt aranyfonállal szőtt koszorúcskák; ez utóbbiak szőlőindákból és búzakalászokból fonottak. A széles szegély és a pajzs halványpiros alapján ezüstfonállal szőtt, végtelen mintává fejlődő, egymásba fonódó szalagok. Ezek kereteiben erősen stilizált, ugyancsak ezüstszínű síkdíszítmény és kevés színes virág foglal helyet. Aranypaszomány-szegélyzet. A palást a mult század első feléből való.

Két szerpapi köntösből és egy palástból álló kisebb ornátusa is van a múzeumnak. Selyembrokát; halványkék alapon fehér és fekete selyemfonállal beszőtt virágos és leveles indák. Ezüstpaszomány-szegélyzet és -bojtok. Ugyancsak a mult század első feléből való.

Kisebb jelentőségű négy régi miseruhával – a 19. század első feléből származnak – is rendelkezik a

múzeumi gyüjtemény. Minden darabhoz a szokásos tartozékok járulnak.

240A *többi soproni templomban* nem találunk külön megemlítésre érdemes régibb miseruhát avagy ornátust. A mult század második felének, s a jelen század elejének jellegzetesség nélküli modorában, szokványos minták szerint készült a legtöbb darab. Az elébb felsorolt templomok állandó használatra szánt öltözékei is – kevés kivétellel – ugyancsak ilyeműek.

A mai idők korszerű egyházművészeti törekvései városunkban is éreztetik üdvös hatásukat, s a most készülő egyházi ruhákra is reányomják a hagyománytiszteletre épített megújhodás jegyében induló korszak bélyegét.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Csipkés Kálmán: Régi soproni egyházi ruhák. / Kálmán Csipkés: Alte Paramente in Sopron.

Kálmán Csipkés: *Alte Paramente in Sopron.*

Erstmalig versucht der Verfasser, im Besitze Soproner katholischer Kirchen befindliche, vom kunsthistorischen Standpunkt bedeutende Paramente zu beschreiben. Obgleich urkundliche Belege davon unterrichten, daß Soprons Kirchen bereits im Mittelalter über reich ausgestattete Paramentenkammern verfügten, sind die derzeit vorhandenen ältesten Meßkleider kaum mehr als 200 Jahre alt. So stammt der prächtige Ornat der Domkapitel-Kirche – roter Samt mit reicher Goldstickerei in Relieftechnik – aus der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts, desgleichen ein mit Goldspitzen besetzter, weißseidener Ornat ungarischen Stils. Von hohem kunstgeschichtlichen Wert ist auch der gelbseidene, golddurchwirkte Ornat aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Beachtung verdienen zwei Infulen – eine im Besitze des Propstes Dr. Ladislaus Bürchner – sowie die goldgestickten Handschuhe eines geistlichen Würdenträgers. In der Schatzkammer der Stadtpfarrkirche zu Sankt Michael werden gleichfalls sehenswerte frühe Paramente aufbewahrt. Darunter ein Meßkleid in Hochstickerei und mit Goldflitterbelag (Mitte des 18. Jahrhunderts). Den Geschmack des Zeitalters Ludwigs XVI. widerspiegelt ein Meßkleid aus silberdurchwirkter Weiß-, bzw. Goldseide, das dank des Motivreichtums des Materials – pompöse Vasen und Urnen wechseln im laubbedeckten Felde mit blumen- und fruchtbeladenen Füllhörnern, Fruchtgarben usw. – jeden Kunstverständigen entzückt. Ein weiterer prächtiger Ornat der Michaeliskirche – Silberstoff – wurde in den vierziger Jahren des 19. Jahrhunderts verfertigt. Von Interesse sind weiters die Paramente der Benediktinerkirche, der Waisenhauskapelle und des Städtischen Museums, wenn sie auch keines höheren Alters sind. Die Beschreibung der heiden wertvollen Ornate der Dominikanerkirche ist noch ausständig, da sie zur Zeit in dem Budapester Ordenshaus sich befinden. Lobenswert ist die liebevolle Sorgfalt, mit der die Geistlichkeit und der Soproner Altarverein diese stummen Zeugen früher kunstgewerblicher Betätigung betreuen, um sie für späte Zeiten zu erhalten.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Weinberger G. Adolf: ifj. Storno Ferenc. 1851–1938.

241Weinberger G. Adolf: ifj. Storno Ferenc. 1851–1938.

Szent Mihály régi temetője vesz körül mély csendjével, nyugalmával, mely csend, nyugalom a magas felé, a

krisztusi szeretetre int. Temetésre gyűltünk össze f. évi június 7-én délután 1/2 6 órakor, hogy fájdalmunknak, mélységes gyászunknak kifejezést adjunk, utolsó istenhozzádot mondjunk Sopron város művész nesztorának, *ifj. Stornó Ferencnek.* Ilyenkor mindig a mulandóságot kísérő fájdalom markol bele lelkünkbe a véget kísérő végtelenség titokzatossága, bizonytalansága kísért. Pillanatra béke, nyugalom száll lelkünkbe a halottak sírjából és a sok egyéni célért folytatott harcnak, küzdelemnek hiábavalóságát, 242haszontalanságát látjuk. Isten mindent átölelő szeretete suhint. Ilyen elégikus hangulatban magányosan mentem hazafelé, kerestem a mindenre megértő feleletet adó természeti csendet. Kiérve a Bécsidombra, a napfényben tündöklő hegyláncolatoktól körülvett mélyben fekvő, látszólag csendben szunnyadó város képe melegen simogatta lelkemet és a természetben lüktető ütem megdobogtatta és ismét életerőt adott szívembe. Hiába, mi soproni születésűek szeretjük szülővárosunkat szép hegyvidékével, ódon, patinás városrészleteivel, hol a mult mesél, cseveg és buzdít. Boldog az, aki a mult emlékeibe bele tud hatolni, mély, csendes hangját megérti és abból tanulságot merít. Minden látható dolog a megsemmisülésnek van kitéve, talán a láthatatlan dolog az örökéletű, az igazi élet? Az a láthatatlan erő, mely a világegyetemet mozgatja, az a láthatatlan erő, mely az emberi élet lelki világában, szellemi munkásságában nyer kifejezést, hogy az emberi életnek örökkévalóságot, végtelenséget, a tökéletesség felé vezető életfolytonosságot adjon. Ez a folytonosság uralkodik a mi városunk falain belül is, az a munka, amelyet értékes őseink kifejtettek, tovább él, tovább dolgozik, átvették a jelenkor értékes, a multat megértő polgárai. A nemes, alkotó munka túléli a halottat, tovább él, termékenyít és a kornak megfelelő új gyümölcsöt ad. Ez az őseinktől átvett, öröklött szellemnek köszönhetjük jelenlegi kulturális életünket, mely egyleti világunkban, városi beléletünkben, gondolatmenetünkben nyilvánul. *Ifj. Stornó Ferenc* is ennek a városnak a szülöttje, élete gyökerei mélyen e talajba nyúlnak, melyből erőt, szeretetet a szép, az igazság, a termékeny munka után kapott.

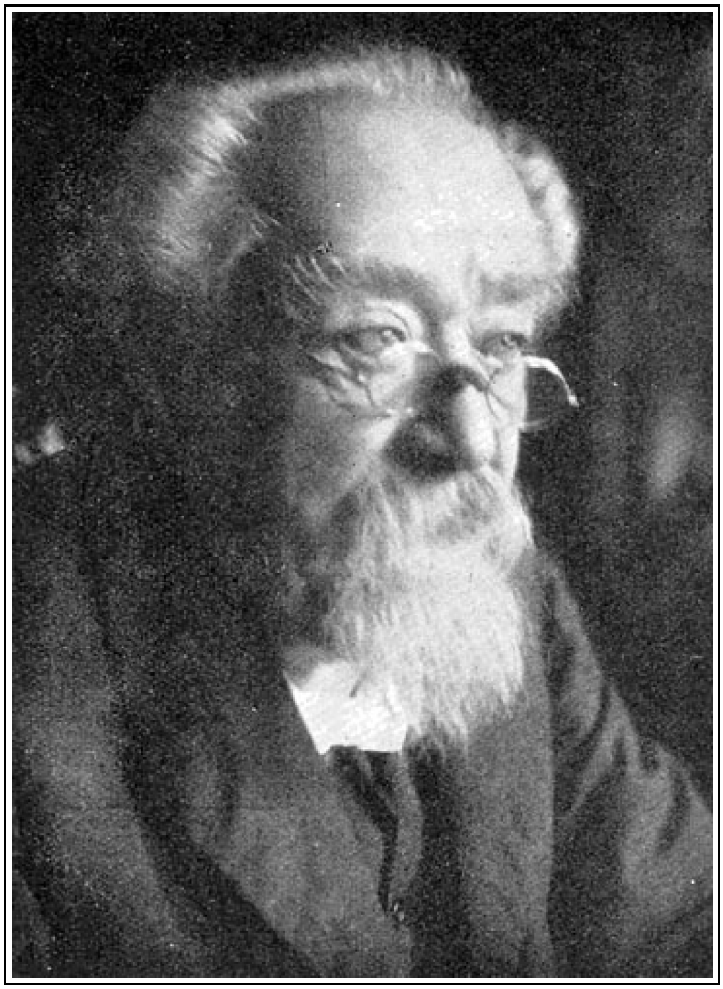

ifj. Storno Ferenc.

Az otthoni és a soproni levegő ringatta egy álomvilágba, melyből később termékeny alkotásai fakadtak. Kereste a szépet és ez a keresés formálta egyéniségét, karakterét, jóságát, derűjét, mely megnyilvánult lelki világában, művészetében. Hangulatot teremtett otthonában, önmagában, körén kívül és ezt a jóleső csendes hangulatot öntötte művészi alkotásaiba. Művészete lelki szükséglet volt, vallás, Isten teremtő erejének, szépségének hirdetője. Az igazi művész apostola ennek a szépségnek. Ő is apostol volt, művészetét a vallás szolgálatába állította, hogy mélységes gondolatvilágával a művészeten át a hívőket is az áhítat, a csend, a béke birodalmába, Istenhez vezesse. Álomvilágában, a mult emlékeinek kutatásában nem feledkezett meg a haladó jelenről – szerette a nyüzsgő jelen életet egy kifinomult lélek optimizmusával. Álmodott, de ébren élt. Igazi ember, igazi művész volt.

Ifj. Stornó Ferenc 1851 november 6-án Sopronban született. Az első oktatásokat rajzban, festészetben atyjától nyerte, 243majd 1868-ban a bécsi akadémián Mayer Károly, Wurzinger és Engerth tanárok vezetése alatt továbbképeztette magát, mely idő 1872-ig tartott. Hosszabb időt töltött Münchenben és 1873–74-ben Nürnbergben, Dürer hazájában találjuk, e régi város és Dürer dolgai is nagy hatással voltak rá, itt sajátította el a stilizálás és ornamentika szeretetét, mely döntő hatással volt művészetére. Az ornamentika nála mindig szerves kiegészítő része volt figurális kompozícióinak. Itt Eberlein tanár vezetése

alatt különösen a gótikával foglalkozott. Megfordult 1877-ben Olaszországban, különösen Velencében tanulmányozta a régieket. Olaszországot nagyon szerette, ez a levegő adta meg lelkének derűjét, színeinek pompáját. Megfordult Görzben, Aquilejában és Magyarország nevezetesebb helyeit látogatta meg. Ismeretségben, barátságban volt Ammerling, Makart híres festőművészekkel, Hauberrisser híres építésszel. Tanulmányai után tapasztalatokban és tudásban gazdagon, visszatért szülővárosába, Sopronba. Itt atyjának segített, majd önállóan dolgozott. Itt a gyönyörű műtermében készültek azok az értékes munkák, tervek, kartonok, melyeket az ország különböző részében és külföldön dolgoztak ki. Itt élt, dolgozott, álmodott Sopronban, melyet annyira szeretett. Ez az édes föld vette szeretettel magához hasznos munkában kifáradt testét 1938 június 7-én.

Ami Stornót, a művészt illeti, egyéniség volt, amely egyéniséget különböző miliőkörülmények, örökültségek, fizikai, fiziológiai és lélektani tulajdonságok határozták meg. Művész volt abban az értelemben, hogy belső lelki világából alkotott, hisz csak az az alkotás érdemli meg a művészet kitüntető jelzőjét, mely nem másol, nem fényképez, hanem eszményesít, szubjektív látást, egyéni impressziót, egyéni gondolatot testesít meg. A festészet különböző ágaival foglalatoskodott, ereje, kiválósága azonban a vallásos festészetben nyilvánult. Intim megfigyelés jellemzi, de főereje a dekoratív felfogásban, a stilizálásban rejlik. Jellemzi a közvetlenség és őszinteség. Elmerült a szentek, a mitológia világába és visszaadta mosolygó optimizmusát színei ragyogó teltségével, életet öntött a vonal minden hajlásába, a felület minden részletébe. Szerette a töretlen színeket, melyeket a templom misztikus fénye tompított, lágyított, de meghagyta átszellemült ragyogását és az egésznek ünnepélyes komolyságot, édes bágyadtságot, csendes nyugalmat adtak. Szerette a gótikát, mely a szent könyvekből, legendákból vette jeleneteit, ábrázolta az állati és növényi életet, az évszakokat, a földművelést, a tudományt, művészetet, a mesterségeket, az erkölcsi allegóriát az erények és bűnök szellemes megszemélyesítésével; mindezekkel a tárgyakkal találkozunk *Stornó* művészetében, egyéni, lelki világán átszűrve, felfogva, visszaadva. A gótikus művészet egyik 244különös sajátságát, a virágok és levelek pazarságát egyéni lendülettel használta. Egyáltalában az ornamentika, mint már említettem, kompozícióinak hangsúlyt adó eleme volt. A barokk mozgalmasságát is használta, de főereje ott nyilvánult meg, ahol az alak komoly nyugalmával, egy-egy gyenge, fínom gesztussal, átszellemült arckifejezéssel jelzi az áhítat ünnepélyes hangulatát, mely átragad a szemlélőre is. Mester volt a redőzet klasszikus elrendezésében is. Műveiben nagyon alkalmazkodott a templom stílusához és azt összharmóniába hozta. Rengeteg sokat dolgozott. Nevezetes soproni munkái: a középkori motívumokkal gazdag Szent Jakab-kápolna 1886-ban, a soproni Szent János-templom festése 1887-ben, a soproni kat. konvent dísztermének díszítése 1891-ben; a Szent Mihály-temető 10 m magas keresztjének készítése 1892-ben, mely átmenet a román stílből a gótikába; a soproni Polgárotthon házikápolnájának festése 1893-ban.

Kiemelkedő munkái a szombathelyi szeminárium kápolna- és könyvtárfestése, melyek fínomságukkal hatnak. A szatmári Lourdes-kápolnájának festése Schlauch Lőrinc püspök megbízásából 1883-ban; a budapesti Sacra-Ceur templom részére 5 üvegfestmény készítése 1894-ben; az esztergomi Szent Anna-templom (Kerektemplom) festése 1901-ben; a zólyomi plébániatemplom festése 1905-ben; Garamszentbenedek (Bars megye) részére Koháry István-síremlék készítése II. Ferdinánd bolgár cár megbízásából, mely munkáért a bolgár érdemrend tisztikeresztjét kapta. Nevezetes munkái még a privigyei (Nyitra megye) templom festése, a bajnóci, az okai, a fraknói várkápolna restaurálása, a pozsonyi kórháztemplom (Bürgerspitalkirche) festése és ablakok részére üvegfestmények készítése 1891-ben; az oszlopi (Sopron megye, ma Burgenland) plébániatemplom díszítése 1892-ben; dr. Steiner Fülöp székesfehérvári püspök részére házikápolna (Sta Maria Lourdes) díszítése 1892-ben; dr. Dankó József püspök részére ebédlőmennyezet festése; püspöki palota 1892-ben; dr. Steiner Fülöp székesfehérvári

püspök megbízásából két oltárkép készítése a sárbogárdi templom részére 1894-ben; a felsőmagyarországi kéményseprő-ipartestület részére mesterlevél készítése 1894-ben; a süttöri templom részére két mellékoltár készítése 1894-ben; a kapuvári templom részére oltár készítése 1894-ben; a sepsiszentgyörgyi gör. kat. templom részére Iconostasis készítése 1897-ben; a darázsfalvi és vimpáci templomok festése; a kerkaszentmiklósi freskók helyreállítása a plébániatemplomban 1897-ben; a nezsideri templom részére oltár készítése 1897-ben; a kismartoni Szent Ferenc-rendiek templomának festése 1897-ben; az incingi (Innsbruck mellett) kastély átalakítása báró Gersen részére 1898-ban; a fertőbozi templom 245részére főoltárkép festése 1899-ben; az érsekújvári Flenger Mihály-intézet részére házikápolna festése 1900-ban; az esztergomi Szent Anna-templom részére márvány főoltár készítése 1902-ben; a selegszántói (Sopron megye) templom részére főoltárkép festése 1903-ban; a csesztreghi (Zala megye) templom Dorfmeister-festményeinek helyreállítása és oltárkép készítése 1905-ben; a muzslai (Esztergom megye) templom díszítése 1913-ban; a selegszántói (Sopron megye) templom díszítése 1926-ban, mely az utolsó munkája volt. Résztvett fiatal korában atyjának, id. Stornó Ferencnek restaurálási munkálatainál Pannonhalma, Körmöcbánya, Besztercebánya, Garamszentbenedek, Szepesváralja, Lőcse, Gloggnitz, Aspern a. d. Thaya stb. helyeken. Az 1897-iki székesfehérvári országos kiállításon aranyéremmel tüntették ki. Nagyszámú vázlatkönyvei, tollrajzai, templomdíszítései, sok egyéb tervei, akvarelljei, vallási és egyéb tárgyú olajfestményei, arcképei fáradhatatlan munkásságáról, szorgalmáról tesznek tanuságot. Nagy elfoglaltsága mellett maradt még ideje kedvenc szórakozásának élni – a régészetnek. Házát múzeummá alakította át, amely jelenleg is egyik érdekessége Sopronnak. Ezen a téren is nagy szaktudással bírt és különösen a római- és prehisztórikus kort kedvelte. Tevékeny részt vett Sopron városának kulturális és társadalmi életében is. A Soproni Képzőművészeti Kör 1897. évi megalakításában nagy érdemei voltak; alapítója és egyik első alelnöke volt. Fáradhatatlan kezének nyomai a Kör helyiségében még most is megvannak. A bútorok mind az ő tervei szerint készültek. Az egyesületnek állandó kiállítója volt és így nagyban hozzájárult a soproni képzőművészet fejlődéséhez.

E soraimmal hálámat, köszönetemet róttam le a nem régen elhantolt művésszel szemben, sírjára a kegyelet, a a megemlékezés virágait kívántam hinteni, hogy azokat is, akik e sorokat olvassák, érintse egy gazdag művészléleknek szárnysuhogása, vezesse egy csendes időre a szeretet, a szépség, a fenséges alkotás birodalmába – Istenhez. Kihullt a paletta az ősz Mester kezéből, lelke visszaszállt Teremtőjéhez, ki az alkotás művészetét adta. Teste nyugodtan pihen a soproni hűséges földben, de művei örökké hirdetik az emberi méltóságnak egyetlen mértékét jelző díszét, az elvégzett, a jövő korra kiható termékenyítő munkát. Isten házának falaira vetített és oltárai felett alkotott képek imára késztetik a hívőket, hogy megnyugvást, bizalmat, erőt, a felejthetetlen Mesternek pedig örök életet adjanak. Lelke elszállt az álomvilágba, mely életét széppé tette. Igaza volt a Képzőművészeti Kör titkárának, Missuray-Krúg Lajos búcsúszavainak: „A művészet örökké él, mert az alkotó művész emléke az álmok fészkébe, a szívekbe temetkezik”.

246A SORPONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

CS. K.: Újabban szerzett régi órák.

Múzeumunk vezetőségének figyelme a soproni és sopronmegyei vonatkozású műtárgyak beszerzésével kapcsolatosan – nem utolsó sorban – régi órákra is kiterjed. Az egyes korok iparművészeti törekvéseit a sokszor mesterien felépített régi óraházakon is kitűnően tanulmányozhatjuk; a történelmi hangulatot árasztó belsőségek varázsa is teljesebbé és melegebbé lesz néhány fínomművű régi óra beállításával; felkutatásukkal a soproni óráscéhre vonatkozó adataink, ismereteink is gyarapodnak.

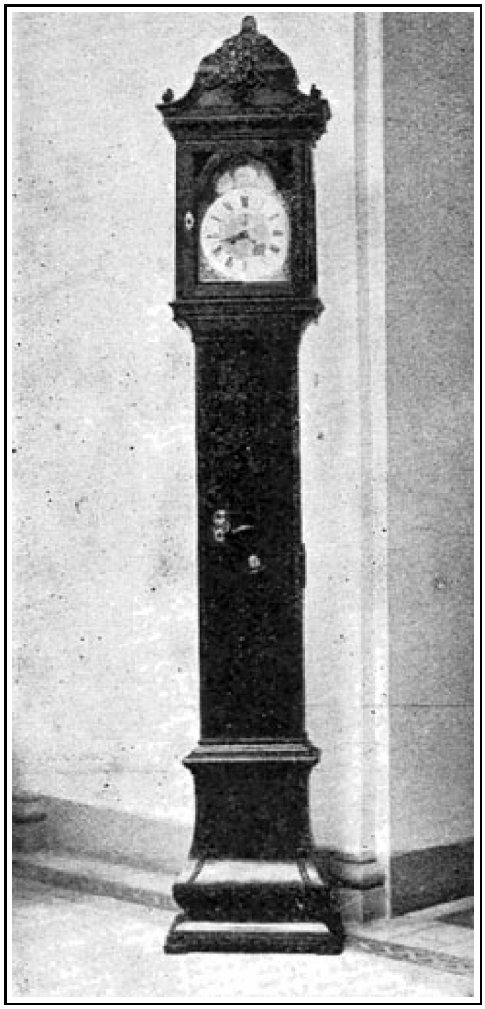

Zoller mester lábasórája a 18. sz. hetvenes éveiből.

A múzeum birtokában jelenleg 31 darab régi óra van. Számuk eléggé tekintélyesnek mondható. Közöttük soproni mester jelzésével ellátott 14 darab, kismartoni mester jelzésével 2 darab; a többi idegen jelzésü vagy jeltelen. Ez utóbbiak is joggal foglalnak helyet a múzeumban, egyrészt soproni vagy sopronmegyei személyi és helyi vonatkozásuknál fogva, másrészt művészeti és illetőleg népművészeti – a parasztszobák festett óraszekrényeire gondolunk – értéküket tekintve.

Újabban 7 darab régi órát sikerült a vezetőségnek felkutatnia s vásárlás útján a gyüjteménybe illesztenie. 5 drb. soproni mesterjelzéssel ellátott, 1 drb. kismartoni mester munkája, 1 jeltelen pedig néprajzi szempontból érdekes. 247Elsőnek a céhalapító *Zoller Xavér Ferenc* soproni mester nagyarányú lábasóráját említjük. (L. képet.)

Barnára fényezett, tölgyfából készült, hármastagozású szekrénye a puritán-rokokó jellegzetes képviselője. Fínoman ívelő, párkányos lábazaton keskeny, álló téglaalakú tagozat – a hosszúszárú inga és a súlyok foglalnak benne helyet –, fölötte a tulajdonképpeni óraház, melynek lezárásául törtvonalú párkányzattal ellátott, faragott díszű oromzat szolgál. A szerkezetet takaró előlap aranyozott rézből készült, művészi

vésettel és veretekkel díszített; számgyűrűje ezüstözött fém. Az előlap félköríves záródású s kidomborodó rézkörlappal ellátott, melyen a mesterjelzés van bevésve: *Xaverius Zoller Oedenburg. – A* 18. század hetvenes éveiből való.

Strehle Ádám soproni céhbeli mester – 1802-ben lett azzá – állóórájának megszerzése már csak azért is fontos jelentőségű, mivel művei alig ismertek.

Nagyon érdekes felépítésű, tiszta empire. Barnára pácolt fa. Alabástromlábakon nyugvó, elől középen előreugró kettős talapzaton, tükrös hátfal előtt egy-egy alabástrom oszlop, tőlük jobbra és balra a hátfal felé ívelő, rézpálcikákból alkotott rácsozat. Az így létrejött csarnokszerű részletet egyszerű lap zárja le, híven követve a talapzat vonalvezetését. Fölötte nyugszik a síklapokkal határolt oromtetős óraház. Díszítésül rézveretek és fából esztergályozott urnácskák szolgálnak. Fínomművű inga. Fehérzománcú számlapján jelzés: *Adam Strehle in Ödenburg.* – 1815 körül.

Az 1807-ben soproni mesterré avatott *Uhl György* kedves kis empire állóórája az 1936-ban rendezett órakiállításon is szerepelt, s közvetlenül annak bezárása után került a múzeumba. (Ismertetve a Soproni Szemle I. évfolyamában, 129. o.)

A számlapján *Jutz Péter Pál* soproni mester (1801-ben) jelzésével ellátott állóóra eredetileg lábasóra volt. Igen elhanyagolt állapotban jutott a múzeum birtokába, de a szakszerű, gondos javítási munka csinos kis műdarabot varázsolt belőle.

Keller Vilmos soproni mester (1852-ben) biedermeier állóórája a mult század ötvenes éveinek modorában készült. Feketére fényezett fa. Téglaalakú talapzaton elől két-két alabástrom oszlop, hátul egy-egy fa-félpillér áll s háromszögű oromzattal záródó felső tagozatot tart, melyről az óradob csüng alá. Gyöngyházveretekkel díszített. Jelzése: *Wilhelm Keller in Oedenburg.*

A kismartoni óráscéh kebelébe tartozott *Müller János* (1840-ben vették fel a céhbe) állóórája a késői biedermeier jegyében fogant.

Feketére fényezett fa, gyöngyházveretekkel. Alabástrom lábakon nyugvó talapzaton két, aranyozott fafejezettel és -lábazattal bíró, zömök alabástromoszlop, félköríves oromzatot tart, melyen üveg mögött művirágdíszítés látható. Az oromzatról csüng alá a fehérzománcú számlappal ellátott óradob; alátámasztására lantszerű aranyozott fafaragvány szolgál. Jelzése: *Johann Müller in Eisenstadt.*

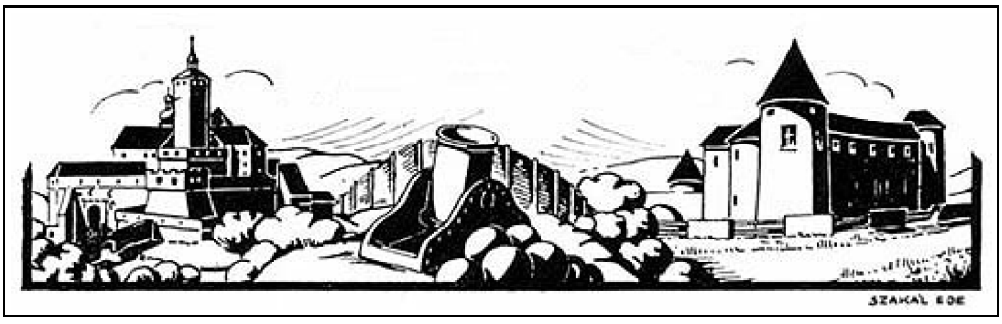

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIÁK. / Csatkai Endre dr.: A gróf Szapáry-kastély Bükön.

Csatkai Endre dr.: A gróf Szapáry-kastély Bükön.

A Répce mentén épült barokk kastélyok egyik legszebb példája és aránylag sokat őrzött meg eredeti barokk jellegéből; az épület őse Bük községnek Felsőbük nevű részében valaha vízi erőd lehetett; erre vall az, hogy a főépülettől mintegy 50 méternyire 249négy toronyszerű épület állott, közülük ma már csak egy van meg.

A kastély főbejárója kovácsolt vasajtóval.

Diebold fotó.

18. századbeli stukkó-mennyezet.
Diebold fotó.

A kastélynak rendkívül hatásos homlokzata van, amelyből egy tengelyes rizálit ugrik előre. Ebben foglal helyet a főbejárat. Keretelő pilléreit a bennük rejlő erő szétveti és kockákba bontja, a barokk forrongó energiája az ormot sem tartja meg egészében; két csonka szárnya közé emléktáblát iktatott a tervező. Ennek a következő szövege: Spes innixa Deo nunquam confusa recessit. Magr. Stephanus Nagy de Felső Bük Sacramae Caes.ae Raequ.

Mattis P. Pae: Protrius I. C. S. V. C. sibi posterisqu consultum esse voluit. (Az Istenben vetett remény sohasem hátrált megzavarodva. Felsőbüki Nagy István, a legszentebb császári és királyi felség személyes jegyzője, nemes Sopron vármegye alispánja magának és utódainak akart [lakásról] gondoskodni.) Az ajtó felett széles ablak, alatta és hullámos párkánya felett virágdísz. A rizalit szélén párosával korintuszi félpillérek fejezetükben kerubfejjel és virággal. A három részből álló koszorúpárkányon dús friz kagylóból és virágos indából, erősen emlékeztetve a soproni Lunkányi-ház frizére. A rizálit magas, hullámos oldalú ormában óra; szélein és csúcsán három kőfigura, az egyik a karitász, a másik az igazság, a harmadik jelentése kivehetetlen. A homlokzat hátrább lépő szárnyai egytengelyesek, itt is azonos félpillér és fríz fogadja a nézőt. A két oldalsó homlokzatot megtoldották 255Mária Terézia korában és akkor pontosan lemásolták a főhomlokzat félpilléreit. Az egyik homlokzat sajnos újabb toldások révén elvesztette egy tűzfal következtében a báját. A hátsó homlokzat egy síkban mozog és a félpillérek egyesével meg párosával felváltva tagolják.

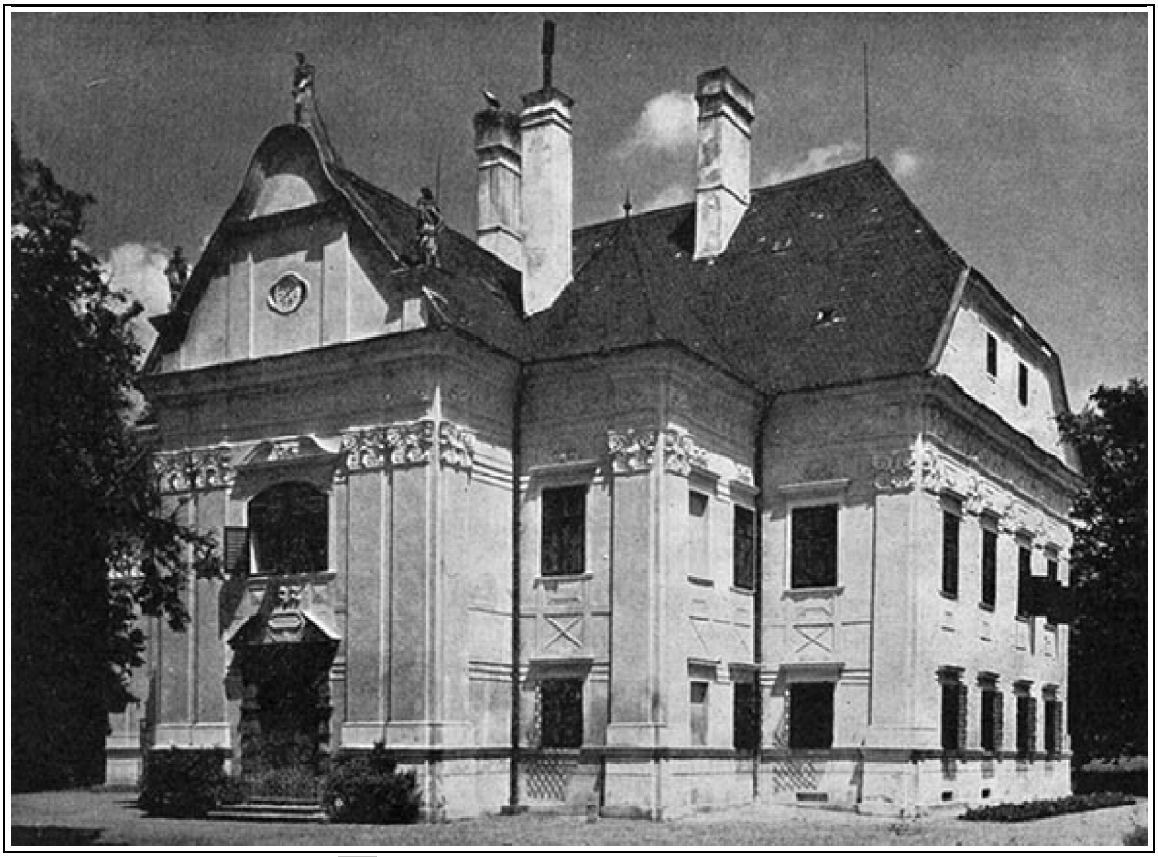

250A büki gróf Szapáry-kastély főhomlokzata.
Diebold fotó.

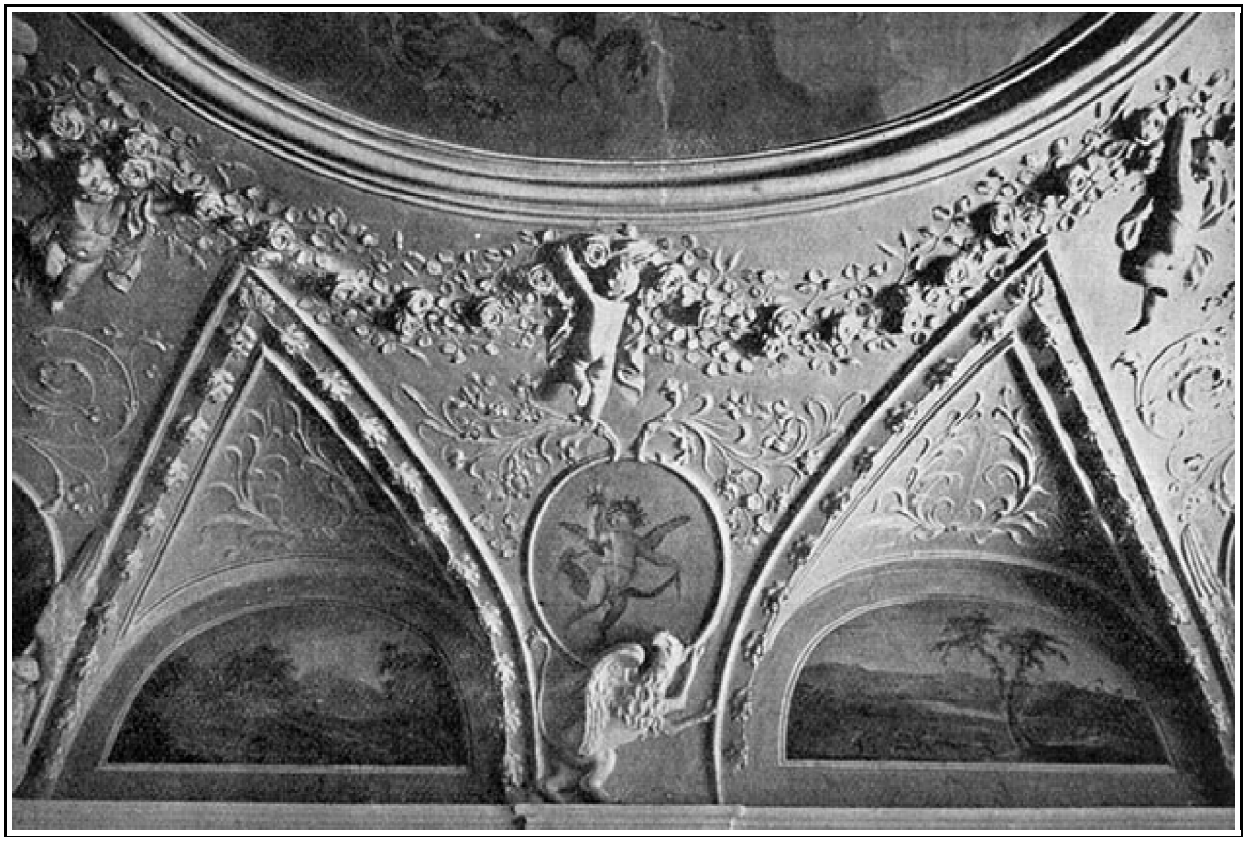

251Conti A. P. stukkója 1697-ből a büki gróf Szapáry-kastélyban.
Diebold fotó.

252Conti A. P. stukkója 1697-ből a büki gróf Szapáry-kastélyban.
Diebold fotó.

253Conti A. P. stukkója 1697-ből a büki gróf Szapáry-kastélyban. Diebold fotó.

254Ender János családi arcképe, rokokó-kályha a büki gróf Szapáry-kastélyban.
Diebold fotó.

A földszinti helyiségek többnyire bolthajtásosak, míg az emelet közepén a díszterem foglal helyet. Hatalmas teknőboltozatát gyönyörű stukkó díszíti. Virágfonatok, levélsorok, puttók, sasok, kagylók adta keretben grisaille-képek: idillikus tájak, puttók, a négy évszak, a középen pedig ovális mezőben Vénusz a kíséretével, valamint másik két kép mitológiai jelenettel. Kár, hogy a festményeket durván restaurálták. A tájképek a 18. század végére vallanak. A terem oldalfalai szintén azt a benyomást keltik, hogy ott valaha vagy stukkó, vagy festmény lehetett.

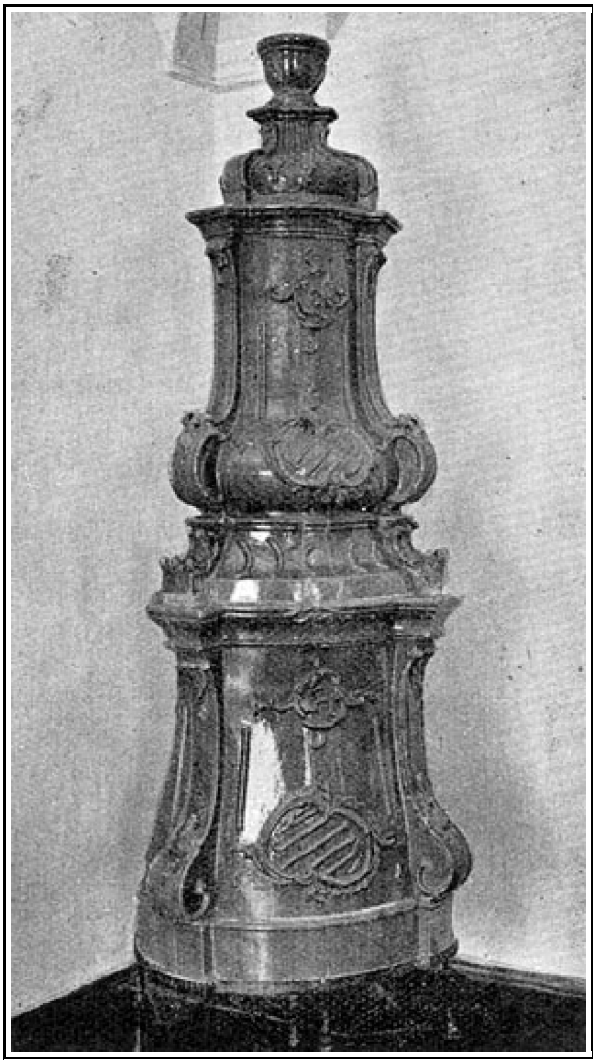

Rokokó-kályha a büki gróf Szapáry-kastélyban. Diebold fotó.

Szerencsés véletlen folytán ismerjük a kitűnő állapotban levő remek stukkó mesterét. 1697 nov. 15-én ugyanis Eysenkölbl Lőrinc kőfaragó vezetésével felvonul a soproni tanács elé Schneider Jakab kőmíves, Müller Bálint kőfaragó, Hauck Mátyás kőmíves, Unger János kőfaragó, Momgarin Péter kőfaragósegéd, Püchler Mátyás lakatos és bepanaszolják Conti Péter Antal stukkóművészt, amiért őket Bükön Nagy István alispán házában gyalázta. A tanács elrendeli, hogy Contit vessék a vizsgálat alatt börtönbe, mert Sopronban nincs fekvősége („Er sey 256nicht possessioniert hier"). Már most a palota kapuzatán olvasható az 1696-os évszám, vagyis a következő évben, mikor a stukkóművész ott foglalatoskodott, járt el Conti szája és így kartársai panasza a kitűnő alkotás mesterének nevét szolgáltatja nekünk.

Később nyilván kibékültek vele. 1705-ben polgárjogot is szerzett Conti; ekkor luganoi születésűnek mondotta magát. Fia, Lipót Antal, 1708-ban városunkban született, Eysenkölblnek volt a tanítványa és később Pesten tevékenykedett. Emlékét máig őrzi a VIII. kerület Conti-utcája. A büki stukkóval az idősebbik Continak nemcsak egyik főművét iktathatjuk az eddigi ismert boldogasszonyi munkái mellé, hanem a nyomán szinte teljes biztonsággal meghatározhatjuk még több alkotását is. Így a ruszti híres

Wenzel-ház stukkói nagy hasonlatosságot mutatnak a bükiekkel, nemkülönben a soproni Caesar-ház és a dóm egyes stukkórészei, amelyek egyébként a boldogasszonyi munkákkal és a kismartoni kálvária felső kápolnájával is rokonok.

Még egy stukkós terme van a kastélynak, de ez későbbi: Mária Terézia korára vall. Rokokó keretben komor téma: az Éj női alak formájában megszemélyesítve, mellette a sötétség jellegzetes állatjai: bagoly, vakondok stb. A falak vakolatja alól itt is kikívánkozik egy-egy stukkós dekoráció.

A kastélynak mindíg műértő, műszerető tulajdonosai voltak. A Felsőbüki Nagy-család után a Jankovich-, majd Markovics-, most pedig örökség folytán a gróf Szapáry-család birtokolja. Mai berendezésében feltűnnek a gyönyörű kályhák, a család értékes porcellángyüjteménye és Ender János bécsi festőnek szép családi arcképei.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIÁK. / Legán˙ Dezső dr.: Sopronmegyei népviseletek.

Legányi Dezső dr.: Sopronmegyei népviseletek.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIÁK. / I. Kapuvár népviselete.

I. Kapuvár népviselete.

Multkori számunkban közöltünk képeket a kapuvári népviseletről. A képekhez fűződő bővebb magyarázatul előbb a nők hétköznapi, majd ünnepi viseletét, azután a férfiak viseletét ismertetjük.

A nők sifon ing fölé szoknyás „lájblit” vesznek és ennek a „báb”-jára kötik a többi szoknyát. A „báb” ujjnyi vastag visszahajtás. Régente alsóruhának a „pintöl” járta. Ez kemény lenvászonból készült, felül pántos volt, szoknyája pedig ráncos. Ha új volt, keménysége miatt nagyon kisebezte a testet, ezért hagyták el.

Háromféle ingjük van: „Sípujjú ümög”, „kézelős ümög” és 257„bokrosujjú ümög”. A sípujjú ing szélén nemráncos, de hímzett; télen hordják. A kézelős inget nyáron viselik. Ez az ujja szélén ráncolt és szépen hímzett. Mindkét fajta ing egyformán meleg, gyolcsból készül. Újabban a melegebb és jobban mosható tenniszbarchetből készülnek a téli ingek. A bokrosujjú inget csak ünnepnap veszik fel. Ez rövidujjú, a vállnál puffosan elálló, a legalsó részén azonban pontosan a karhoz simuló ing. A mult számunkban közölt fényképen csak bokrosujjú ümögöt láthatunk.

Hétköznap természetesen nem vesznek fel kikeményített szoknyát alsószoknyának. A hétköznapi felsőszoknya anyaga rózsás, karikás, babos, vagy minta nélküli színes mosó, festő. Rendszerint ugyanabból az anyagból készül a *„rici”* és a *„totya”* is. A totya testhezálló blúz, míg a rici nem testhezálló, hanem folyton szélesbedve, bőven omlik alá a szoknyára, mint valami harang. A kettő közül a totya az előkelőbb, mert ezt néha selyemből vagy bársonyból is készíttetik, ezért kisebb ünnepen fel lehet venni. A rici otthoni ruha; munkába is ebben mennek. A kötényt mindig más anyagból varrják, mint a szoknyát.

Gyönyörű szép, megérdemelten híres az ünnepi viseletük.

A legalsó aba-szoknya „hegyibe” néhány kikeményítettet vesznek és ezekre kerül a plüsbársony-, vagy selyemszoknya. A legdivatosabb szoknyaszín a kék, zöld és a piros. Kisebb ünnepeken szövetszoknyát is fel szabad venni, ez a bársonyszoknyával ellentétben a szélén fodros. Különösen régente szívesen díszítették a szoknya alját kék, rózsaszínű bodorral, az alatt pedig „sík rojt”, majd „puppogó” és egy „gyöngyszerszám-rojt”, vagy „tornyosgyöngy” szegélyezéssel. A szoknya elé más színű selyemkötényt kötnek.

Az asszonyok a sípujjú ümög és a lájbli fölé a mindig a legdrágább anyagból készült *„majkót”* öltik. A majkó rendesen ugyanabból az anyagból készül, amiből a szoknya. Ez a majkó egy hosszúujjú, szorosan a derékhez tapadó blúz, a deréknél hosszabb része hátul hullámosan és keményen felugrik.

A lányok öltözete nem azonos az asszonyokéval. Ők bokrosujjú ümögöt öltenek fel, azután ugyanolyan szoknyát, mint az asszonyok, felső testüket azonban nem majkó, vagy totya fedi, hanem *„puruc”*, vagy *„melles”*. A mellest fehér selyemből varrják; hímzett, ujjatlan és hátulgombolós. A puruc ezzel szemben „sík selyemből” készül és elölgombolós; kerek, kis ezüstös színű „pillangóval” és kis hosszúkás, ezütszínű „fórissal” „vízfolyás” (vagyis kacskaringós), szív-, esetleg csigajáratúan díszítik. A purucnak csak a hátra kerülő része készül sík selyemből, az elülső részét valami egyszerűbb anyagból csináltatják és itt elől forissal, pillangóval nem díszítik, nehogy az ezt úgyis eltakaró kendőt kiszakítsa. A vállukról ugyanis a mellükön keresztbehúzva 258rojtos, sokszínű, rózsás selyemkendő omlik le a derekukra. Ennek a lelógó szárait a széles, gazdagon hímzett *„csatos”* szorítja a derekukhoz. Ugyancsak a csatos tartja a szoknyára hátul, kétoldalt fecskefarkszerűen ráboruló selyemkendőket is. A szoknya elé kék, zöld, vagy piros, a szélén bodorral díszített selyemkötényt ugyancsak a csatossal erősítik fel.

„Mácsikszemes”, „csökös”, „pávafarkos”, „darázsfészkes” „rozmaringos” harisnyát húznak fel. A harisnya selyem, gyakrabban pamut, kézzel kötött, mindig fehér, térdig érő. Nyáron eléggé magassarkú, piros, sárga, zöld szálakkal vízfolyásalakúan, szívalakban kitűzdelt kordován, vagy zergebőrcsizma kötelező. Csizmából, cipőből elmaradhatatlan a *„csikorgó”*. A *„kerített cipőn”* félkörben, a kivágás körül, kék és piros szalagból bodor díszlik; a cipő orrára vagy kék szalagot, vagy *„baklót”* erősítenek díszül.

Az asszonyok kontyba tűzött hajukra *„kobakot”* erősítenek és azt piros selyem szorítókendővel lekötik. A kobak keménypapírból készül. Vagy piros selyemmel vonják be, vagy sokszínű, hosszában ráncolt szalagokkal. Felül öblös, hogy a konty beleférjen. A kiöblösödő részről lejebb trapézalakúan széles keménypapír lóg le, amelynek felső, selyemmel bevont részét pillangóval és fórissal sűrűn díszítik. A kobak szilárdan tartja a kontyot és a szorítókendőre kerülő selyemkendőnek szép esést ad. Szorítókendőnek vasárnap mindig piros selyem, hétköznap kasmirkendő való. Ünnepnap a hátul összecsomózott szorítóra selyemkendőt, nagy ünnepeken erősen kikeményített tüllkendőt kötnek.

Lányok kobakot nem tehetnek fel. Ők régente tíz fonatba font, most csak két-három fonatos hajukat koszorúban a fejükre tűzik. A gyereklányok, a „cicfarkosok” fel sem tűzhetik a fonatokat, hanem hajuk hátul lóg, két-három fonatban. A lányok nyakában négy szoros sorban gránát (zöld üveg), vagy tompafényű habgyöngy díszlik és lelógó aranylánc éremmel; a menyecskék nyakában csak gyöngysor van.

Mária-ünnepeken, Nagyasszony, Kisasszony, meg Szentség napján (február 2.) minden nő talpig fehérben pompázik, csupán a kobakszorító és a csizma, illetve a cipő más színű. Vállukat ilyenkor a *„tilamli”* díszíti. Ez gyári készítésű tüllkendő.

Az öregasszonyok öltözetében mindig minden fekete.

A női öltözetükről még csupán annyit, hogy a mai, hagyományokat kevéssé tisztelő korban a lányok és a menyecskék viselete mindjobban összekeveredik.

A kapuvári férfiak öltözéke nem oly sokszínű és nem annyira túlzsúfolt díszítésű, mint a nőké. Régente a kék, ma a fekete szín az uralkodó. De menjünk csak itt is sorjában.

259A nyakán, ujja végén és a mellén piros selyemszállal hímzett ümög fölé veszik a piros purucot. A legények nyakukba piros, rojtos selyemkendőt kötnek. A kendőt lógó szárú csokorra kötve viselik a nyakukban. Ha megnősülnek, nyakkendőjüket a feleségük kobakszorítónak hordja. Férfiak (házasemberek) csak öregkorukban kötnek fel selyemnyakkendőt, ez azonban fekete színű. Az *„ümög bátyja”* (kiskabát) és a nadrág régente kék, most fekete posztóból készül. Szép a gazdag, fekete sujtásozás nadrágon és kabáton egyaránt, még a zseb tájékán is. Az ümög bátyja rendszerint birkabőrrel melegen bélelt, ezért kell rá az *„általvető”*, hogy melegben ne kelljen felhúzni, csak nyakba, vállra dobni. A régi, kék „duományokon”, piros, sárga zöld színű volt a hímzés.

Kobak-felerősítés.

Nyáron alul rojtos, bő gatyát, télen zsinórozott nadrágot hordanak. Lüszter-kötényt kötnek maguk elé, ennek egyik csücskét oldalra elcsapják úgy, hogy derekukra ferdén kötik fel a kötényt. A lüszter-kötény széle, ha öreg a tulajdonosa, fekete, bodros csipke, ha fiatal, piros, bodros szalagú gyönggyel. Csizmájuk fekete, dísztelen, majdnem kizárólag hátul varrt, magyaros szabású. Fejükön *„asztrigán sipka”* (bárányból kucsma), amit hátul – a nagyobb biztonság okáért – egy keskeny gumiszalaggal, a *„büszkekötővel”* erősítenek meg, vagy kis, pörge, „csikóhajas” (árvalányhajas) kalap.

A férfiaknak fent leírt népviselete ma már erősen pusztulásnak indult és kiveszése gyorsabb üteműnek

látszik, mint a 260nőknél. Nagyon kevesen járnak ma gatyában, az asztrigán sipkát és a pörge kalapot is erősen visszaszorította a puha feketekalap. A városias kiskabát az ümög bátyjával veszekszik. A legények közül nagyon sokan sötétzöld bársonyruhát hordanak, de a csizmáról még nem mondtak le. Kalapjuk azonban sötétzöld, vagy fekete puhakalap.

Ez a népviselet, amely pedig érdekességével és szépségével nyugodtan felveheti a versenyt más vidékek népviseletével, sajnos, úgy látszik megindult a kiveszés útján. Ennek oka Kapuvár erős kulturáltsága és városiasodása, a sok helyütt tapasztalható lelki elfásultság, de nagyon nagy részben az anyagi körülmények rosszabbodása is.

Ünnepnapi séta.

261KRÓNIKA

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KRÓNIKA / Veszelka László dr.: Ehrlinger János magánrajziskolája Sopronban. (1817–1820.)

Veszelka László dr.: Ehrlinger János magánrajziskolája Sopronban. (1817–1820.)

Az 1777-i Ratio életbeléptetése óta kezdetben a nemzeti iskola kötelékében, később mint önálló iskolafaj Sopronban is működött rajziskola, amely a gyakorlatiasság elvével a szakszerűséget szolgálta, amely azonban tanítói és tanítványai által a város képzőművészetének emelésében jelentékenyen közreműködött. Vezetője 1799 óta Matuschek Mózes ferencrendi szerzetes, aki nagy szakértelemmel és ügybuzgalommal tartotta hazai színvonalon az intézményt. Hétköznap az elemi iskola és gimnázium tanulói kedvük szerint rajzolnak, kötelező azonban a látogatás az iparos- és kereskedőtanoncoknak vasárnapon.

Sok baja volt Matuscheknek különösen a tanoncokkal a lanyha iskolábajárás miatt. Ezen akart segíteni 1817-ben *Ehrlinger János* helybeli festőművész.[1(75)] A tanácshoz intézett kérvényében előadja, hogy a működő rajziskola az iparosokat csak a rajz alapelemeivel ismerteti meg, holott sok tanonc magát a rajzban tökéletesíteni szeretné. Ezért határozta el, hogy saját költségén szabadkézi rajziskolát nyit művészetkedvelők számára s ehhez a tanács hozzájárulását kéri. A kérés eldöntése az állami rajziskola miatt nem volt egyszerű. A tanács elsősorban Ehrlinger képességeire kíváncsi s kiküldi Oeller Mátyás tanácstagot annak megállapítására, vajjon akadémiai festő-e Ehrlinger s miért akar rajziskolát alapítani. Oeller jelentése szerint Ehrlinger végzett ugyan akadémiát, de bizonyítványa nincsen. Szándéka viszont az, hogy csak azokat a tanoncokat oktatja, akik idősebb koruk miatt szégyenkeznek vagy akiknek hétköznap nincs idejük a rajz iskolát látogatni. A tanács erre engedélyt ad Ehrlingernek rajztanításra, bizonyítványt azonban, amelyre a tanoncnak felszabadításkor van szüksége, nem állíthat ki.

Működéséről ezután egy ideig nem hallunk. Valószínű, hogy műgyüjtők birtokában maradt rajza vagy festménye, Storno nem említi tanulmányában.[2(76)] Neve ismét 1820-ban kerül elő.[3(77)] A bécsújhelyi akadémián ekkor ürült meg a rajzmesteri állás (Zeichenmeister), Ehrlinger pályázni akar s a tanácstól itteni működéséről bizonyítványt kér. E szerint valóban működött rajziskolája 1817–1820-ig, az ifjúságot jó eredménnyel vezette s részben pénzért, részben ingyen tanította. A pályázaton nem lehetett sikere, mert 1821-ben[4(78)] soproni rajztanítónak pályázik, sőt a helytartótanács rajzairól is bírálatot közöl.

Ehrlinger iskolaalapítása, amely a magántanítói törekvések hőskorába tartozik, szaknevelés- és művészettörténeti szempontból egyaránt fontos. Sopron művészeti multjának 262megírójára vár a feladat, hogy személyét, rajzait, festményeit felkutassa.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KRÓNIKA / Veszelka László dr.: Révai Miklós és Sopron.

Veszelka László dr.: Révai Miklós és Sopron.

A Szent György-utca 22. számú házáról harcias, csalódott ember arca néz reánk. Sok nélkülözés, hányattatás és szenvedés után utolsó állomásainak egyike, ahol élete alkonyán terveinek rombadőltét látta. Életének javarészét nem hajlama szerinti állásban töltötte. Magyar szellemi életet akart teremteni, gondozásba vette nyelvünket s csak pályája végén kimerülve ért céljához.

A jámbor polgár naponként jár az emléktábla alatt s megilletődve gondol arra, hogy városában nyelvtudós is lakott. Azt már kevésbbé tudja, hogy Révai nyelvtudományi módszerével megelőzte a németeket. Ez a tevékenység azonban már a Sopront követő időkre esik; mint egyetemi tanár csupán megvethette a magyar tudomány alapjait, a terv megvalósítására nem maradt ideje. Önkéntelenül elénkbe tódul itt a kérdés: mi az, ami Sopronba hajtotta, mit várt Soprontól.

Az eddigi magyarázatok szerint itt akarta fáradalmait kipihenni, tudományos terveit megvalósítani s főrangú családok gyermekei nevelésével zilált anyagi ügyeit rendezni.[1(79)] Ezzel kapcsolatban egy szempontot nem szabad figyelmen kívül hagyni. Révai nyugtalan, vitatkozó természetű s a magyar kultúra állapota miatt elégedetlen szerzetestanár. Pályája szinte Petőfihez hasonlóan vándorlások láncolata, Bécstől Nagyváradig majdnem minden városban megfordul, közben pártfogóival, városok tanácsaival s rendjével összekülönbözik s csalódottan vándorol tovább. Irodalmi és tudományos törekvésein kívül Révai korának legjelesebb rajztanítója (gróf Széchenyi Istvánt is ő tanította rajzolni) s soproni tartózkodásának magyarázatában ez is figyelmet érdemel.

Révai a rajzolást Bécsben tanulta, 1786-ban a győri nemzeti iskolához került. A rajziskola megszervezője, maga készíti a szükséges mintákat, a helytartótanács elismerő módon nyilatkozik róla s működése a győri rajziskola legfényesebb korszaka. 1796-ban csalódottan távozik Győrből s több állomás után 1800 októberében vetődik Sopronba, ahol kevéssel előbb a rajziskola iránt nagy érdeklődés nyilvánult. 1799 végén halt meg ugyanis a soproni rajztanító, Steiner Bálint. Hányattatása közepette felvetődhetett a soproni rajztanítóság, hisz hírneve sikert biztosított számára. Lehetőség volt aztán, hogy főrangúak gyermekeit tanítsa rajzolni. Révai a pályázók között nincsen; mire Sopronba érkezett, megtörtént a döntés Győrben, ahol amúgy is ellenségeinek székhelye volt. Az új rajztanító, Matuschek Mózes viszont nyugtalan természetű, számolni lehet távozásával. A rajziskolával kapcsolatban nem fordul elő Révai neve; szinte lehetetlen azonban, hogy Révai, aki élete jelentékeny részét rajziskolában töltötte, érintkezésbe ne került volna Matuschekkel. Révai rajzait Győrből magával viszi, a soproni rajziskola viszont 263éppen 1801-ben feltűnően gyarapodik felszerelésben, rajzmintákban. Érzésünk szerint Révainak is volt ebben valami szerepe.

Mollay Károly dr.: Adalék Sopron régi helyrajzához.

A város történetével szorosan összefüggő városkép fejlődésének vizsgálatánál nagy szerep jut az utcaneveknek. Az utcanév első adatából arra következtethetünk, hogy az utca az első adat feltünése előtt legalább tíz-húsz éve már megvolt, az utcanévmagyarázat viszont különösen történeti szempontból szolgálhat értékes eredménnyel. Az utcanevek magyarázatának régi és elég nagy irodalma van[1(80)] s így az utcanévmagyarázat hova-tovább külön tudományággá kezd kifejlődni. Az irodalom sokszor a névmagyarázat kiinduló pontját vagy az összehasonlítás lehetőségét adja meg. Nagyon fontos azonban, hogy az utcanévre vonatkozó egész anyagnak birtokában vonjuk le következtetéseinket.

Így pl. *Csatkai Endre* a soproni utcanevekről írt cikkében[2(81)] az Ötvösutcáról *(Silbergasse)* azt írja, hogy első említése 1659-re esik: az utca azonban már több, mint 150 évvel azelőtt, a 15. század második felében megvolt és a második fennmaradt városi telekkönyv[3(82)] szerint 1499-ben *in der Silbergassen (in der Sylbergassen)* már legalább hat ház állott (55., 57. l.). Mondanunk sem kell, hogy ez az adat a városkép fejlődése szempontjából nem hanyagolható el.

Házi Jenő a *Schlippergasse*-ról írt tanulmányában[4(83)] az utcanév alapjául szolgáló *Schrippen*[5(84)] helynevet *Babot*-tal azonosítja és ezt az azonosítást történeti adatokkal valószínűvé is teszi. Babot fontossága és Sopronnal való szoros határvédelmi kapcsolata ezáltal egészen új megvilágításba került: „Ezért hívták a külváros legnyugatibb és leginkább veszélyeztetett kapuját Ausztria felé babóti kapunak, amelyet bizonyára babóti katonák is védtek és ezért hívták a Babót felé vezető hadi utat Babóti-útnak, amikor pedig később ennek egy kis szakasza kiépült Sopronban utcává, azt Babóti-utcának nevezték el." Szerinte Sopronnak városi rangra emelése (1277) után Babot határvédelmi szerepe és Sopronnal való kapcsolata megszűnt. Ezért ment feledésbe a *Baboti-kapu* elnevezés is, amelyet később a *Bécsi-kapu* megjelölés váltott fel. A *Baboti-utca* (értsd: *Schlippergasse*) elnevezés azonban szerinte megmaradt és most már erről nevezték el az utca végén épített kaput *Baboti-kapu*[6(85)]-nak (értsd: *Schlippertor*).

Újabban előkerült adataink (Sopron sz. kir. város bírói ítéletkönyve[7(86)] 264102. l.; feljegyzési könyvének[8(87)] 382. és 383. lapja közé betett cédulán), továbbá a 17. és 18. századi térképek tanusága alapján a *Schrippen-Babot* azonosítás nem fogadható el: *Schrippen*-t ellenben Lozs, Pinnye és Pereszteg környékén keressük. Így a *Schlippergasse*-t nem hívhatjuk *Baboti-utcának*, a *Schlippertor*-t sem *Baboti-kapu*[9(88)]-nak. Ebből következik, hogy a *Schlippergasse* név nem bizonyítja Babot határvédelmi fontosságát, és e név alapján nem lehet Babotot a Rábaköz legfontosabb helyének tekinteni. A *Schrippen* helynév helyrajzi és nyelvészeti magyarázata csak a bizonyára még lappangó 16–18. századi adatok alapján kísérelhető majd meg. Itt említjük meg, hogy a *Schlippertor*-ra nem 1537-ből van az első adatunk *(Házi)*. 1496-ból tudjuk, hogy a ferencrendi kolostornak *vor dem Sripperthor (vor Schrippertor)* cseréppel fedett malma volt (városi telekkönyv 48. l.).

Eddig is nagyon valószínűnek látszott, hogy a *Pócsi-utca* (ma Magyar-utca) végén állott *Magyarkapu*-t azért nevezték el így, mert ezen keresztül vitt az út az ország belseje felél.[10(89)] Ezt a feltevést középkori adatokkal igazolhatjuk; ugyanis Alföldy Bálint magyar nemes, királyi harmincados 1489-ben a Magyar-kapu és az országút mellett sáfránykertet és három hold szántóföldet vásárol, amelyről a már említett városi telekkönyv (31. l.) azt mondja: *stossent mit ainn ort an di strass gen Vngarn.*[11(90)]

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni irodalom.

Soproni irodalom.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni irodalom. / A magyar királyi állami felső építőipariskola 1936–37. tanév szűnidei felvételei. X. füzet. Sopron város építészeti műemlékei. (III. rész.) 4. r. 1–7. l. 39 tábla. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938.

A magyar királyi állami felső építőipariskola 1936–37. tanév szűnidei felvételei. *X. füzet.* Sopron város építészeti műemlékei. *(III. rész.) 4. r. 1–7. l. 39 tábla. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938.*

A magyar királyi állami felső Építőipariskola növendékei az iskola tanárainak vezetésével immár négy ízben keresték fel Sopront, hogy itt az építészetileg értékes épületekről hű felvételeket készítsenek. Ezeket a felvételeket a tanév folyamán kidolgozzák és a város támogatásával nyomtatásban megjelentetik. Eddig három füzet jelent meg: 1. Sopron barok lakóházai (1929). 2. Sopron város műemlékei (1931). 3. Sopron város építészeti műemlékei (1938).

A megjelent füzetek közül az első részben néh. *Foerk Ernő* építésztanár összefoglaló történeti szövegben feltárta a város építészetének stílusbeli fejlődését, átalakulásának indító okait. *Müller Pál dr.* min. műszaki tanácsos, építész-tanár pedig a második részben adott bőséges kiegészítést az előbbihez, olyan épületek formai megjelenését is boncolgatva, amelyeket még csak a harmadik részben felvételeztek. A harmadik füzetben *Suján Pál* m. kir. tanügyi főtanácsos, 265igazgató-tanár részletesen ismerteti az egyes építészeti emlékeket. A harmadik füzetben felvételezték: Nep. Szent János-kápolnát, a Szentlélek-templomot, két kerti pavillont, öt egyemeletes és öt kétemeletes házat. Kiváló munka mind a három. Sopron büszke lehet erre a munkára, mert alig lesz az országban még egy város, amelynek építészeti értékeit ilyen alaposan és részletesen feldolgozták volna, mint ebben a műben Sopronét. Hála és elismerés illeti ezért a felső építőipari ipariskola vezetőségét és a felvételeket vezető tanárokat, akik nagy megértéssel, szeretettel és önzetlenül álltak ennek a szép ügynek szolgálatába. Kívánatos volna, hogy a még hiányzó részek is feldolgoztassanak, az utókor bizonyára hálás lesz érte. Mind a három füzet a városi levéltárban és a soproni könyvkereskedésekben kapható.

ry.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni irodalom. / Németh Sára: Kolbenheyer Móric. Budapest, Egyetemi nyomda, 1938.

Németh Sára: Kolbenheyer Móric. *Budapest, Egyetemi nyomda,* 1938.

A soproni nagyságok arcképcsarnokát Németh Sára kitűnő darabbal szaporította. Nagy alapossággal, körültekintéssel megírta Kolbenheyer Móric, a nagynevű műfordító részletes életrajzát. Petőfi és Arany János egyfelől, Hebbel másfelől játszanak szerepet a kitűnő műfordító életében; alakja régen felkeltette a kutatók figyelmét, a szépszámú irodalom azonban nem volt mégsem kielégítő, mert a család egyes tagjainak érthetetlen ellenállásán megtört minden jó szándék. Németh Sárának nem sikerült ugyan teljesen maradék nélkül hozzájutni a család tőlünk messzire szakadt tagjainak birtokában levő anyaghoz, de mégis igen szép eredmény koronázza buzgó kutatásait, amelyek során még a hadügyminisztérium levéltáráig is eljutott. Kolbenheyer 1847-től tevékenykedett Sopronban; itt készítette neves fordításait és mint lelkipásztor, valamint a képezde egyik alapítója, felekezetének is nagyjaképpen halt meg 1884-ben. Lakóházát ma emléktábla ékesíti. Németh Sára munkája méltó párdarab ehhez. Minden sorát tudás és kegyelet lengi át.

Cs. E.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni irodalom. / H. Rapaics Judit: Ligeti Antal. Budapest, Sárkány-nyomda, 1938.

H. Rapaics Judit: Ligeti Antal. *Budapest, Sárkány-nyomda, 1938.*

A budapesti Pázmány-egyetem művészettörténeti és keresztény régészeti intézetének 49. dolgozata annyiból érdekel minket, hogy Horváthné Rapaics Judit dr. benne Ligeti Antalnak, a Sopronban is tevékenykedett festőnek életrajzát hozza. A gondos és a soproni forrásokat jól ismerő munka felsorolja az itt készült képeket és a soproni tartózkodásra vonatkozó adatokat, továbbá kitűnő reprodukcióban hozza a helybeli Spiess Antónia arcképét 1851-ből.

Cs. E.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni irodalom. / Kniezsa István: Magyarország népei a XI. században (egy térképmelléklettel). Különnyomat az Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján c. mű II. kötetéből. Budapest, 1938, 364–472. 11.

Kniezsa István: Magyarország népei a XI. században *(egy térképmelléklettel). Különnyomat az Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján c. mű II. kötetéből. Budapest, 1938, 364–472. 11.*

Kniezsa István e legújabb munkája tulajdonképpen *Melich János* Honfoglaláskori Magyarország c. művének folytatása és a honfoglalást követő két évszázad településtörténeti kérdéseit tárgyalja. Ezt a vállalkozást nemcsak azért kell örömmel fogadnunk, mert erre a két, népiségtörténeti szempontból talán legfontosabb századra vonatkozó nyelvészeti 266történeti és régészeti kutatások eredményeit foglalja össze, hanem azért is, mivel minden kétes eredményt szigorúan kirekeszt. Módszere ezáltal a további kutatások számára biztos alapot nyújt.

Módszertani szempontból szerencsés ötletnek tartjuk a bükk- és fenyőerdők határának a magyarság eddigi adatokkal igazolható határvonalával való összevetését. Külön fejezetekben foglalkozik a magyar, szláv, török (avar, besenyő, kaliz), germán (gót, gepida, kvád, langobard, frank és bajor), román és egyéb népek telepeivel. Eredményeit színes térképen áttekinthetővé is teszi.

Nyugatmagyarország, ill. Sopron vármegye szempontjából itt elsősorban a magyar, besenyő és frank-bajor kérdés érdekel bennünket.

Kniezsa szerint a magyarság összefüggő nyelvterülete Rábagyarmattól Pinka-Óvárig, majd Rohoncon, Kőszegen és Locsmándon keresztül Sopronig terjedt. Ennek a területnek a megszállását a 11. század közepe előtti időre teszi. A magyarság azonban a 11. század végén már a Lajta és a Fertő közti területre is eljutott.

A besenyőkérdésben az eddigi kutatóknál szigorúbb bírálattal járt el. Nagyobb besenyő telepeket megyénkben csak Kajár és Árpás között vesz fel, szórványokat egyebütt is (pl. Pecsenyéd).

A németségre nézve megállapítja, hogy a karolingkori és a későbbi németség megszakítatlan folytonosságára semmi határozott bizonyítékunk nincs. Kár azonban, hogy itt nem foglalt állást a

Handwörterbuch des Grenz- und Auslanddeutschtums-nak (Boroszló, 1933 kk.) Nagynyugatmagyarországra vonatkozó egyes adataival és térképeivel (I, 659. 11.) szemben.

Mollay Károly dr.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni irodalom. / A Soproni Evangélikus Líceumi Diákszövetség Emlékkönyve. Sopron, 1938. 223 old. Ára 5 pengő.

A Soproni Evangélikus Líceumi Diákszövetség Emlékkönyve. *Sopron, 1938.* 223 *old. Ára 5 pengő.*

Ez a könyv címe szerint a Líceumi Diákszövetség 20 éves történetét örökíti meg. A szerkesztés különös gondosságára vall, hogy ennek az ősi líceumnak az egységes szelleme a könyv minden egyes cikkét, minden egyes lapját áthatja. A soproni líceum szellemét érezzük akkor, amikor a régi Deákkuti Vármegyéről, vagy a líceum új diákotthonáról olvasunk. Ez árad ki a deákkúti búcsúzásokon elhangzott beszédekből és ez a szellem tükröződik vissza legfőképpen az öregdiákok emlékezéseiben. Ha végigolvassuk a volt licisták sorait, a legöregebb licista öregdiáknak, a százesztendős *Torkos László*-nak 1856-os soproni diákbandájától kezdve az ifjabb nemzedéket képviselő *Kapi-Králik Jenő* szubjektív megnyilatkozásáig, akkor megértjük, hogy mit jelent ez a szellem és megértjük, hogyan tudott ez az iskola a magyar közéletnek annyi kiváló egyéniséget nevelni. És ezért foglalja magában ez a könyv az emlékezésnek azt a három vonását, amelyet a bevezető sorokban oly tökéletesen állít elénk *Kapi Béla* püspök, amikor azt mondja: „Emlékezünk – multat idézünk... Emlékezünk – hálát adunk ... Emlékezünk – élünk az Alma Mater szellemében.” A könyv értékét nagyban emelik a szövegrészekhez alkalmazott arcképek és jellegzetes felvételek, amelyek éppenúgy, mint a kiállítás gondossága és csinossága *Ruhmann Jenő* lic. tanár szerkesztői munkáját dícsérik.

Benkő László dr.

1938. II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

Magyar Általános Hitelbank

BUDAPEST V., JÓZSEF TÉR 2-4.

Alapíttatott: **1867.**

Sürgönycím: **Hitel.**

Alaptőke és tartalékalapok:
71,600.000 pengő.

Fiókok és affiliált pénzintézetek hálózata.

Levelezők:
a bel- és külföld minden fontosabb kereskedelmi gócpontjában.

Soproni fiók: Várkerület 64. Tel. 18 és 362.

Nyáron is téli nivó a Városi Moziban!

Telefon 424

LŐVÉR-SZÁLLÓ

110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg folyóvíz
Lift
Garázs
Bar
Tenniszpályák

Elsőrendű szálloda a tízezer holdas városi erdő közvetlen közelében.

Bérlő:
Horváth Imre
Telefon 622 és 714.

Minden házban igazi öröm a családi sör!

Hackstock Károly
vaskereskedés. Várkerület 74. telefon 33

Tűzhelyek, kályhák, zománcedények, építési anyagok!

Sopron topográfiája

Szerkesztő: Heimler Károly dr.

Nélkülözhetetlen tájékoztatója hivataloknak és vállalatoknak!

Kapható minden könyvkereskedésben és a Röttig-Romwalter Nyomda Rt.-nél

Sopron, Deák-tér 56

Pannonia-Szálló

A VÁROS KÖZPONTJÁBAN

Hideg és meleg folyóvíz
Központi fűtés
Garage
Klubhotel

TELEFONSZÁM 80

„HUBERTUS”-VADÁSZLAK

Sopron legszebb kirándulóhelye!
Gyönyörű kilátás az Alpokra.
Télen-nyáron nyitva.

Nyaralásra kiválóan alkalmas!

Vasárnap és ünnepnap, valamint az előző napokon rendes autóbuszjárat. – Teljes napi penzió négyszeri étkezéssel P 5.50

Telefonszám 633

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK

Alapíttatott 1841-ben kelt királyi szabadalomlevéllel.
Bármely ügyben készséggel ad felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok
64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám
Telefonszám: 92-132 – Sürgönycím: COMMERZ

Soproni Takarékpénztár

a Pesti Magyar Kereskedelémi Bank leányintézete

SOPRON, SZÉCHENYI-TÉR 19
Alapíttatott 1842 – Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. Betéteket legjobban gyümölcsöztet. Foglalkozik a banküzlet minden ágával. Minden ügyben díjmentesen felvilágosítással szolgál.

IDEGENFORGALMI IRODA

SOPRON, VÁRKERÜLET 44
Telefonszám 379

MÁV. HIV. MEENTJEGYIRODA IBUSZ.-FIÓK

Bel- és külföldi vasuti jegyek. Hazai és külföldi prospektusok. Soproni képeslapok. Kalauzok és térképek. Kalauzolás. Kirándulások rendezése.

IDEGENFORGALMI ÜGYEKBEN DÍJTALAN FELVILÁGOSÍTÁS!

Rauner Mihály

Nemzetközi szállítmányozási vállalat
Hivatalos vasuti szállító

Bútorszállítás
Raktározás
Fuvarozás
Elvámolás

SOPRON, MANNINGER-ÚT 8–10
Kirendeltségi irodák: Sopron déli p. u. és Gysev. p. u. raktárépületeiben. – Sürgönycím: Rauner, Sopron.
Telefon 577 és 900

Sopronban
elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy mindent gyalog nem lehet megtenni. Ezért
utazzék autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra rendelhetők az Idegenforgalmi Irodában, Várkerület 44. Telefon 379.

Autóbuszkirándulások rendezése.

Tómalom Strandszálló

Étterem, penziórendszer. Polgári árak!

Egész éven át nyitva!

Strandfürdő, csónakázás. Autóbuszjárat a városba és a Lővérekbe.

Tulajdonos Kovács Vince

Telefon 152

Az új villamos árszabás mellett érdemes a
Lővérekben
villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a
városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét teszi olcsóvá!

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Kismarton sz. kir. várossal egyesítve.

2 (Megjegyzés - Popup)

* Bánfalvára vonatkozó fontosabb irodalom; *Dr. Csatkai E.:* Sopron környékének műemlékei I. Sopron, 1932. 70. old. – *Rozsondai–Sümeghy:* Sopronbánfalva. Sopron, 1937. 45. old.

3 (Megjegyzés - Popup)

* Öst. Kunsttop XXIV. 246. old.

4 (Megjegyzés - Popup)

Idevonatkozó fontosabb irodalom: *K. Iven:* Die Industrie-Pädagogik des 18. Jahrhunderts. Langensalza, 1929; *A. Gans:* Das ökönomische Motiv in der preußischen Pädagogik des 18. Jahrhunderts. Halle, 1930; *E. Krieck:* Philosophie der Erziehung. Jena, 1930, 248. o.; *Fr. Urbschat:* Grundlagen einer Geschichte der Berufserziehung. Langensalza, 1936; *E. Spranger:* Die Epochen der politischen Erziehung in Deutschland. „Die Erziehung" (folyóirat), 1938, 137–164. o.

5 (Megjegyzés - Popup)

Imre S.: A neveléstudomány magyar feladatai. 23, 40. E helyen egyúttal köszönetemet fejezem ki Láng Ferenc levéltári tisztviselő úrnak a kutató munkában szíves segítségéért.

6 (Megjegyzés - Popup)

Szterényi: Az iparoktatás Magyarországon. 18.

7 (Megjegyzés - Popup)

Finánczy: Magyarország közoktatásának története Mária Terézia korában. II. 276; *Csóka L :* Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám. 74.

8 (Megjegyzés - Popup)

Friml A.: Az 1777. Ratio Educationis. 94.

9 (Megjegyzés - Popup)

Tomus II. Inclytae Regio Cameralis Commissionis a 24-a Julii 1782. usque inclusive 5. Febr. 1783. 650/6.

10 (Megjegyzés - Popup)

Tomus II. (I. 6. sz. jegyzetet). 650/6.

11 (Megjegyzés - Popup)

Finánczy: i. m. II. 308.

12 (Megjegyzés - Popup)

A gimnázium tanulói, az iparos- és kereskedőtanoncok csak később lesznek a rajzosztály növendékei.

13 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1777. 12.

14 (Megjegyzés - Popup)

Finánczy: i. m. II. 227

15 (Megjegyzés - Popup)

Prot. Mandatorum, 1777. 233.

16 (Megjegyzés - Popup)

Prot. Mandatorum, 1777, VII. 21. 300.

17 (Megjegyzés - Popup)

Prot. Mandatorum, 1777, X. 31. 473

18 (Megjegyzés - Popup)

Prot. Mandatorum, 1777. 477.

19 (Megjegyzés - Popup)

Prot. Conceptuum, 1777. 474–76. Az épület, amely a tanácsjegyzőkönyvekben és telekkönyvekben 1777 előtt Zeughaus, utána pedig Cathol. Schulhaus néven szerepel, a Fegyvertár-utca 2. számú ház helyén állott (most Dőry Miklós-féle ház). Belőle hasították ki a szükséges részt; vele szomszédos volt Niczky Kristóf háza, amely már az Orsolya-térre nézett (Orsolyatér 4. sz. Thirring Gusztáv dr. szíves közlése alapján).

20 (Megjegyzés - Popup)

A tandíj 1781-ig volt érvényben, a tanítói javadalmazás emelésével ekkor szüntette meg a tanács (Raths-Prot., 1781 163), ugyanaz idő alatt a tanulók fát is kötelesek voltak hozni [Tomus II. (l. 6. sz. jegyz.) 713–14].

21 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Protokoll 1778. 35, 39.

22 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Protokoll 1778. 3–4, 9, 19–20.

23 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Protokoll 1778. 252, 353, 400. – *Finánczy:* i. m. II. 299. A pécsi és győri tankerületnek közös a főigazgatója, Győrben van az első tanfolyam, amelynek körülményei, tárgyai ismeretlenek. A tanítóképzés történetében kétségkívül az első ilyen adat, kellőképpen azonban méltatva nincsen.

24 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Protokoll, 1778. 490–91; *Finánczy:* i. m. II. 292; *Veszelka:* Mióta folyik szakirányú képzés Sopronban? (Sopronvármegye, 1936. aug. 30.)

25 (Megjegyzés - Popup)

Ezek későbbi történetéből néhány figyelemreméltó adat: a nemzeti iskola első és második osztályában a tárgyakat magyar és német nyelven tanítják; a tandíjat a tanács eltörli, helyette a tanítók fizetését 200 forintra emeli (1781, Raths-Prot. 163–5). A latin nyelv (3. osztály) és a vallás tanítását két ferencrendi szerzetes végzi 150 frt díjazásért a rend feloszlatásáig (1787, Gestions-Pzot. II. 649–50, Fasc. IX. 244). 1781-ben meghal Schweihofer Jakab, utóda Dió Mihály, aki bizonyítványai szerint magyarul és németül tud tanítani (Raths-Prot. 1781. 163–5, 367). Az elemi iskolák helyi igazgatója Bernácsky József városi jegyző, aki munkájáért évi 100 frt tiszteletdíjat kap s 1781–1798-ig áll a nemzeti iskola élén (1781, Raths-Prot. 215; 1782, Raths-Prot. 211; 1783, Raths-Prot. 83, 129, 672). 1787-ben az elemi négyosztályúvá lesz (Raths-Prot. 1787, II. 588). 1792-ben állásvesztés mellett kötelező a tanítókra a magyar nyelv tanulása (Raths-Prot. 1792. II. 919, 547).

26 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1779. 7.

27 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1779. 38

28 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1779. 104. Steiner címe professor, az elemi iskola többi tanítója: Lehrer. Lakása 2 szobából, konyhából és mellékhelyiségekből állott, e helyett később 50 frt lakáspénzt kap (1780, Raths-Prot. 111). Javadalmait Szterényi helyesen, Vig hibásan közli (*Szterényi J.:* Az iparoktatás Magyarországon. 20; *Vig A.*: Magyarország iparoktatásának tört. 114).

29 (Megjegyzés - Popup)

Végrendeletében Bécsről meg sem emlékezik; van egy sógora Keszthelyen nővére (özv. Spaltné) Sopronban és az Augsburg melletti Buchloe községben. Az sem lehetetlen, hogy innen származik (Fasc. XX. 270; *Szterényi:* i. m. 20; *Vig:* i. m. 114).

30 (Megjegyzés - Popup)

Vig: i. m. 114.

31 (Megjegyzés - Popup)

L. a 26. lábjegyzetet.

32 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1781. 17, 19; *Szterényi:* i. m. 21. Az összeget csak évekkel később, 1785-ben kapta meg (Raths-Prot. 1785. 214).

33 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1780. 354. A vázlatért 6 körmöci dukátot kap.

34 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1781. 61. A térképért 12 frt 48 krajcárt kap.

35 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1785. 7; Oedenburger Zeitung, 1926. július 18-i szám. Díjazása 6 öl fa volt.

36 (Megjegyzés - Popup)

Egy rajza Csatkai Endre dr. birtokában van. Nem említi *Storno F.:* Adatok a soproni festészet történetéhez c. cikkében (Soproni Szemle, I. évf. 210–223).

37 (Megjegyzés - Popup)

A tanácsjegyzőkönyvek szerint a rajzosztály 1779 január és április hónapja között kezdte meg működését. Története mindeddig ismeretlen, szórványos adatok a következő helyeken találhatók: 1. *J. Hahnenkamp:* Zur Geschichte der hierortigen Zeichenschule (Oedenburger Bote 1882. V. 25); 2. *Szterényi J.:* Az iparoktatás Magyarországon 20; 3 *Iványi B.:* Rajz- és egyéb iskolai műszerek és iskolai felszerelések 1790 körül (Magyar Iparoktatás 1904. évf.); 4. *Finánczy E.:* A magyarországi közoktatás története. II. 300; 5. Die Eröffnung der Nationalhauptschule (Oedenburger Zeitung 1926. VII. 18); 6. *Vig A.:* Magyarország iparoktatásának története. 114; 7. *Veszelka L.:* Mióta folyik szakirányú képzés Sopronban (Sopronvármegye 1936. VIII. 30); 8. *Vincze Fr.:* Szakoktatásunk multja és jelene. 17; 9. *Veszelka L.:* A rajziskola és a kereskedelmi szaknevelés a 18. század végén (Nevelésügyi Szemle, 1938. 118–123).

38 (Megjegyzés - Popup)

Finánczy: i. m. II. 300.

39 (Megjegyzés - Popup)

Friml: Az 1777-i Ratio Educationis. 94.

40 (Megjegyzés - Popup)

Szterényi: i. m. 22; *Vig*: i m. 95.

41 (Megjegyzés - Popup)

A tanácsjegyzőkönyvek az osztály elnevezésre kezdettől fogva „schola” szót használnak (in domo armamentaria quattuor normales scholas introducendas, 1777. XII. 6), ennek hatása alatt a német szöveg „Schule” szót használ (zu Tradirung der 4-ten Normal-Schule, 1779. I. 4), holott Steinert a nemzeti iskolába (in hiesige National-Schule, 1779. IV. 1) vették fel. 1783-ig „Reiss-Schule”, „National-Reiss-Schule” jelzéseket találunk, bár itt még osztályról van szó. Az eredeti jelentés elhomályosodása is elősegítette a rajzosztály különválását. Osztályra a „classis” szó 1783-ban kezd feltűnni.

42 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1783. 124.

43 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1783 205.

44 (Megjegyzés - Popup)

A tanács a rajziskolának víztartályt szerez be, hogy a papiros a táblára való felerősítés előtt megnedvesíthető legyen (Raths-Prot. 1785. 776).

45 (Megjegyzés - Popup)

A helytartótanács 13.801/1786. és 28.145/1786. sz. rendeletei a soproni levéltárból (Gestions-Prot. 1787. II. 29. Prot. Sen. 1786. 1422). *Kornis:* A magyar művelődés eszményei. I. 82.

46 (Megjegyzés - Popup)

Gestions-Prot. 1787. II. 588–89.

47 (Megjegyzés - Popup)

Gestions-Prot. 1787. II. 649–50. Fasc. IX. 44.

48 (Megjegyzés - Popup)

Elősegítette ezt a folyamatot, hogy a rajziskolát különböző iskolafajok (elemi, gimnázium tanoncok) kevert vallású (kath., ev.) tanulói látogatták. Gestions-Prot. 1787. III. 28–9; Raths-Prot. 1788. III. 14. – Az új 4. osztálynak Hübner-féle lexikont és térképet vásárol a tanács (Raths-Prot. 1789. I. 879).

49 (Megjegyzés - Popup)

Neoregesta acta 1786. VI. 6. (Fasc. IX. 100.); Raths-Prot. 1786. II. 1226; *Szterényi:* i. m. 29; *Vig:* i. m. 99; *Vincze:* i. m. 17.

50 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1786. I. 1233–34.

51 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1786. II. 1322.

52 (Megjegyzés - Popup)

Prot. Sen. 1786. II. 1678–80, 1741, 1744.

53 (Megjegyzés - Popup)

Prot. Sen. 1787, II. 522–24. Bernácsky 1788-ban arról panaszkodik, hogy csak 6–7 tanonc jár iskolába. Minták beszerzését kéri s javaslatot tesz az ellenőrzésre. (Fasc. IX. 39.)

54 (Megjegyzés - Popup)

Vig: i. m. 108.

55 (Megjegyzés - Popup)

Iványi: Rajz- és egyéb iskolai műszerek és iskolai felszerelések 1790 körül (Magyar Iparoktatás, 1904–5. 528); *Vig:* i. m. 111

56 (Megjegyzés - Popup)

Gestions-Prot. 1787. II. 81, 116, Fasc. IX. 7.

57 (Megjegyzés - Popup)

Gestions-Prot. 1787. II. 196, Fasc. IX. 8, 9.

58 (Megjegyzés - Popup)

Iványi: i. m. (Magyar Iparoktatás, 1904–5. 528–29).

59 (Megjegyzés - Popup)

a Jellemző, hogy 1789-ben a kőmíves- és ácscéh tanoncainak az iskolalátogatás alól felmentését kéri; a tanács megtagadja. (Raths-Prot. 1789. 215. *Csatkai Endre* szíves közlése alapján.)

60 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1792. I. 545.

61 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1792. I. 545–47.

62 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1792. II. 324–29.

63 (Megjegyzés - Popup)

Raths-Prot. 1792. II. 1343–45, 1347–48.

64 (Megjegyzés - Popup)

A fontos bejegyzést nem értelmezi *Udvardi Lakos János* korábbi kutatások és a helyzet kellő ismeretének hiányában (Kereskedelmi Szakoktatás 1937–38. évf. 217).

65 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 98, 100; Prot. Sen. 1795. II. 1086–1101; *Szterényi:* i. m 40; *Vig:* i. m. 106.

66 (Megjegyzés - Popup)

Veszelka L.: A rajziskola és a ker. szaknevelés a 18. sz. végén (Nev. Szemle, II. évf., 122. o., 25. jegyzet).

67 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 102 (14 elemi iskolai, 17 gimnáziumi tanuló, 27 tanonc).

68 (Megjegyzés - Popup)

Prot. Sen. 1798. II. 143–146; Fasc. IX. 108.

69 (Megjegyzés - Popup)

Prot. Sen. 1799. I. 430; Fasc. IX. 118.

70 (Megjegyzés - Popup)

Prot. Sen. 1799. II. 30.

71 (Megjegyzés - Popup)

Prot. Sen. 1799. I. 862–63.

72 (Megjegyzés - Popup)

Ezek: *Penther:* Geometria; *Vignola:* Civil Baukunst. (Prot. Sen. 1799. II. 167–68).

73 (Megjegyzés - Popup)

L. a 67. sz. jegyzetet.

74 (Megjegyzés - Popup)

Kornis Gy.: A magyar művelődés eszményei. I. 243.

75 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 207.

76 (Megjegyzés - Popup)

Storno F.: Adatok a soproni festészet történetéhez. (Soproni Szemle II. évf., 23–31.)

77 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 225.

78 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 246.

79 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai E.: Révai Miklós Sopronban (Sopronvármegye 1923. VI. 29), ugyanő: Révai Miklós soproni hónapjai (Soproni Hirlap, 1931. IV. 19), valamint *Sopronyi-Thurner Mihály*nak 1931. november 24-én mondott emléktábla-leleplező beszéde.

80 (Megjegyzés - Popup)

Erre v. ö. *Vass Klára,* Buda német utcanevei. Budapest, 1929. 119. 11.; *Eperjessy Kálmán,* Várostörténet az utcanevekben. Domanovszky-Emlékkönyv. Budapest, 1937. 125. 11.

81 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Szemle I, 58. 11.

82 (Megjegyzés - Popup)

Városi levéltár Lad. IX et J nr. 2.

83 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Szemle I. 104. 11.

84 (Megjegyzés - Popup)

Az *r~l* váltakozás gyakori nyelvi jelenség és itt külön magyarázatra nem szorul.

85 (Megjegyzés - Popup)

Mohl Adolf, Rejtélyes régi soproni helynevek. Soproni Hírlap 1929. dec. 25. sz. az 1277 előtti *Baboti-kapu* (később: *Bécsi-kapu*) adatait tévesen a *Schlippertor*-ra (később magyarul: *Balfi*-kapu) vonatkoztatja. Ezt a téves megállapítást *Heimler Károly,* Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 242. 1. is átveszi.

86 (Megjegyzés - Popup)

Városi levélt. Lad. IX et J nr. 3.

87 (Megjegyzés - Popup)

Városi levéltár Lad. IX et J nr. 2 et nb.

88 (Megjegyzés - Popup)

A *Balfi*-utcának *Baboti*-utcára való átkeresztelésére egy *–gy–ő* jelzésű, jámborszándékú cikk írója (Soproni Hírlap 1938. máj. 26. sz.) valóban indítványt is tett.

89 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Heimler* i. m. 261. 1.

90 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. még *Házi Jenő*, Sopron sz. kir. város tört. II. 1:234. 1. Sopron, 1930.